

SULTAN ŐAHINŐAH (MELİKŞAH) DEVRİ TÜRKiYE SELÇUKLU TARİHİ

(H. 503-510/M. 1110-1116)

HAZIRLAYAN
Arda DENİZ

DANIŞMAN
Selim KAYA

AFYONKARAHİSAR
2015

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

SULTAN ŞAHİNŞÂH (MELİKŞÂH) DEVRİ TÜRKİYE
SELÇUKLU TARİHİ (503-510/1110-1116)

Hazırlayan
Arda DENİZ

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Selim KAYA

AFYONKARAHİSAR
2015

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum: *SULTAN ŐAHİNŐAH (MELİKŐAH) DEVRİ TÜRKIYE SELÇUKLU TARİHİ (503-510/1110-1116)* adlı çalıŐmamın, tarafımdan bilimsel ahlâk ve geleneklere aykırı dűŐecek bir yardıma baŐvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça (Bibliyografya)'da gűsterilen eserlerden oluŐtuđunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmıŐ olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

18.12.2015

Arda DENİZ

TEZ JÜRİSİ KARARI VE ENSTİTÜ MÜDÜRLÜĞÜ ONAYI

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Selim KAYA

Doç. Dr. Muharrem KESİK

Yrd. Doç. Dr. İbrahim BALIK

Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi Arda DENİZ'in, "SULTAN ŞAHİNŞÂH (MELİKŞÂH) DEVRİ TÜRKİYE SELÇUKLU TARİHİ 503-510/1110-1116" başlıklı tezi...../...../...../tarikhinde, saat.....'da Lisans Üstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca, yukarıda isim ve imzaları bulunan jüri üyeleri tarafından değerlendirilerek kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Ahmet YARAMIŞ

MÜDÜR

ÖZET

SULTAN ŞAHİNŞÂH (MELİKŞÂH) DEVRİ TÜRKİYE SELÇUKLU TARİHİ (H. 503-510/M. 1110-1116)

Arda DENİZ

AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

Aralık 2015

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Selim KAYA

Türkiye Selçuklu Devleti'nin en önemli sultanlarından biri olan Şahinşâh (Melikşâh), devletin duraklama ve buhran döneminde tarihi bir rol üstlenerek, merkezî otoritenin yeniden sağlanmasına, hattâ güçlenerek toparlanmasına vesile olmuş bir hükümdârdır. Şahinşâh (Melikşâh), cesur, akıllı, yiğit, çalışkan, ama aynı zamanda şanssız bir sultandır. Kendisinden biri büyük, iki de küçük erkek kardeşi olmasına rağmen üzerinde taşıdığı güzel hasletler sebebiyle babası Sultan I. Kılıç Arslan tarafından henüz 11 yaşındayken Musul'da vekil tayin edilmiştir. Şahinşâh (Melikşâh), Anadolu'ya gelerek Türkiye Selçuklu Devleti'nin başına geçtiğinde ise 14 yaşında bir çocuktur. Bizans İmparatorluğu'na karşı birçok sefer düzenleyerek mücadele etmiş, Anadolu'nun Türk yurdu olarak kalması için çalışmıştır. Sultan Şahinşâh (Melikşâh), altı yıl gibi kısa, ama bir o kadar da başarılı bir hükümdârlık döneminin ardından, kendi adamlarının ihânetine uğramıştır. Dânişmendlilerin kıskırtması ve vesâyetinde olan ağabeyi Mesud tarafından yakalatılarak 21 yaşında, hazin bir şekilde öldürülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Şahinşâh, Melikşâh, Mesud, I.Kılıç Arslan, Dânişmendli, Selçuklu.

ABSTRACT

POLITICAL HISTORY OF TURKEY SELJUKS IN SULTAN SHAHINSHAH'S PERIOD (H. 503-510/M. 1110-1116)

Arda DENİZ

**AFYON KOCATEPE UNIVERSITY
THE INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF HISTORY**

December 2015

Advisor: Assoc. Prof. Dr. Selim KAYA

One of the most important sultan of Turkey Seljuks Shahinshah, he has played a role of state of stagnation and crisis period of the history. He has been restored of central authority and instrumental in the recovery of an even stronger ruler. Sultan Shahin Shah is a brave, fearless, alert, intelligent and victorious, but so far it is a very unfortunate ruler. By his father Kilich Arslan I. in addition to being the largest of the children and he virtues have been appointed to carry on because the crown was determined. He was only fourteen years old when the head of state by title "shahin of shahs". Sultan Shahinshah six years but less so after a successful reign, as a result of to betray his mans. He's brother Mesud by which the tutorship of Danishmendids. Shahinshah is captured and killed by his brother Mesud, when he died twenty one years old.

Keywords: Shahinshah, Kilich Arslan, Mesud, Danishmend, Seljuks.

ÖNSÖZ

Türkiye Selçuklu Devleti, tarih boyunca kurulmuş Türk devletleri arasında ayrı bir öneme ve özel bir yere sahiptir. İçinde yaşadığımız Anadolu'yu hem yurt edinmişler hem de yurt olarak kalması için askerî ve siyasî faaliyetlerin yanında, sosyal ve kültürel altyapıyı da ihmal etmemişlerdir.

Türkiye Selçuklu Devleti'nin siyasî, sosyal, dinî, ekonomik durumu, kültür ve medeniyeti ile ilgili olarak ayrıntılarına inildikçe daha da güzelleşen, bir anlamda Selçuklu tarihinin tüm inceliklerini yansıtan, bugüne kadar pek çok araştırma yapılmış, aynı zamanda çok kıymetli eserler yayınlanmıştır. Ancak Sultan Şahinşâh (Melikşâh) gibi diğer Türkiye Selçuklu sultanlarının gölgesinde kaldığı için unutulmuş veya fark edilmeyen, tez olarak ele alınıp incelenilmesi gereken dönemler de mevcuttur. Biz bu sebeple Sultan Şahinşâh (Melikşâh)'ın hayatını ve saltanat dönemini çalışma konusu olarak seçtik.

Tezimizi, dört bölüme ayırdık. Birinci Bölümde; Şahinşâh (Melikşâh)'ın tarih sahnesine çıkışını, İkinci Bölümde; Sultan Şahinşâh (Melikşâh)'ın Anadolu'ya gelip saltanatını ele alarak sultan oluşunu, Üçüncü Bölümde; Sultan Şahinşâh (Melikşâh) devri Türkiye Selçuklu Devleti'nin diğer bazı devletlerle olan ilişkilerini, Dördüncü Bölümde ise; Sultan Şahinşâh (Melikşâh)'ın ölümünü, şahsiyetini ve oğlu Şerefüddîn İshâk ile ilgili bilgiler verdik. Konuyu bizim için mümkün olabilen en güzel şekilde ortaya koymaya çalıştık. Elbetteki “müntehâ-yı kemâl muhâldir”, bu çalışmamızda eksik kalan bazı hususlar da olabilir. Ancak bu konuda yapılacak müsbet tenkitler bize yol gösterecek ve bizi ziyâdesiyle de memnun edecektir.

Bu tezin ortaya çıkmasında ve gözle görülür bir eser haline gelmesinde birçok kişinin ve çeşitli kurumların katkısı ve yardımı oldu. Özellikle tez çalışmam süresince maddî ve manevî yardımlarını hiçbir zaman esirgemeyen danışman hocam *Yrd. Doç. Dr. Selim Kaya*'ya, ilmî birikim ve tecrübelerini benimle paylaşarak tezimin şekillenmesine katkı sağlayan ve âdeta ikinci tez danışmanım olan *Doç. Dr. Muharrem Kesik*'e, tezime metodolojik ve ilmî olarak katkıda bulunan *Yrd. Doç. Dr. İbrahim Balık*'a, lisans ve lisansüstü eğitimim boyunca beni

akademik çalışmalara yönlendirerek teşvik eden ve kaynaklara ulaşmamda yardımcı olan *Prof. Dr. Ali Öngül*'e, tezime ayrı bir güzellik katan kitabe metniyle alâkalı çeşitli görüş ve önerilerini aldığım *Prof. Dr. Mikâil Bayram*'a, değişik zamanlarda bilgi, fikir ve tecrübelerine müracaat ettiğim *Doç. Dr. Cihan Piyadeoğlu*, *Doç. Dr. Mustafa Alican*, *Doç. Dr. Haşim Şahin* ve *Doç. Dr. Tülay Metin*, *Yrd. Doç. Dr. Emine Uyumaz*'a, tezime katkıda bulunan *Dr. Muhammet Kemaloğlu*'na, Arapça metinlerin tercümesinde yardımcı olan Şefik Temgin'e can-ı gönülden teşekkürü bir borç bilirim. Başta danışmanım olmak üzere isimlerini zikrettiğim hocalarım bu tez çalışması boyunca benim klavuzum ve destekçim olmasaydı, belki de bu tez de olmayacak ya da daha çok eksikleri içerisinde barındırmış olacaktı. Bu sebeple hepsine müteşekkirim.

Ayrıca tezimin araştırma sürecinde yardımlarını gördüğüm Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, Millî Kütüphane, Konya İzzet Koyunoğlu Müzesi ve Kütüphanesi ile İSAM Kütüphanesi çalışanlarına, içten teşekkür ederim.

Ve son olarak beni dâima ilme, öğrenmeye teşvik eden, her zaman maddî ve manevî destek ve yardımlarını esirgemeyen merhume anneme, babama ve ağabeyime şükranlarımı sunarım.

Arda DENİZ

Afyonkarahisar / 2015

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ.....	III
TEZ JÜRİSİ KARARI VE ENSTİTÜ MÜDÜRLÜĞÜ ONAYI	IV
ÖZET	I
ABSTRACT	II
ÖNSÖZ.....	III
İÇİNDEKİLER.....	V
KISALTMALAR.....	VIII
KAYNAKLAR.....	IX
GİRİŞ KURULUŞUNDAN I. KILIÇ ARSLAN'IN MUSUL SEFERİNE KADAR TÜRKİYE SELÇUKLU TARİHİ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ŞAHİNŞÂH'IN TARİH SAHNESİNE ÇIKIŞI VE SALTANATI ÖNCESİ TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ'NİN DURUMU

1. SULTAN I. KILIÇ ARSLAN'IN MUSUL SEFERİ.....	14
2. SULTAN I. KILIÇ ARSLAN'IN BÜYÜK SELÇUKLU EMİRİ ÇAVLI (SAKÂVÛ) İLE SAVAŞI VE ÖLÜMÜ	16
3. SULTAN I. KILIÇ ARSLAN'IN ÖLÜMÜNDEN SONRA ANADOLU'DAKİ SİYASÎ DURUM	19
4. ŞAHİNŞÂH'IN BÜYÜK SELÇUKLU SULTANI MUHAMMED TAPAR'A GÖNDERİLMESİ	20
5. I. KILIÇ ARSLAN'IN ÇOCUKLARI.....	21
5.1. TUĞRUL ARSLAN VE ANNESİ AYŞE HATUN.....	22
5.2. SEYYİDE (SACİDE/SÂİDE) HATUN	28
5.3. MELİK ARAB	29

5.4. MESUD	31
6. I. KILIÇ ARSLAN VE EMİR HASAN.....	37

İKİNCİ BÖLÜM

ŞAHİNŞÂH'IN SALTANATI ELE GEÇİREREK SULTAN OLMASI

H. 503-510/M. 1110-1116

1. ŞAHİNŞÂH'IN SALTANATI ELE GEÇİREREK SULTAN OLMASI	41
2. TÜRKİYE SELÇUKLULARININ BÜYÜK SELÇUKLULARA TÂBİLİK- METBÛLUK MESELESİ	44
3. İSİM PROBLEMATİĞİ: ŞAHİNŞÂH MI ? MELİKŞÂH MI ?	45
4. SULTAN ŞAHİNŞÂH'IN İKTİDÂRINI YERLEŞTİRME ÇABALARI.....	49
5. EMİR HASAN'IN ÖLDÜRÜLMESİ	50
6. SULTAN ŞAHİNŞÂH DEVRİ TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ'NİN BİZANS İMPARATORLUĞU İLE İLİŞKİLERİ	52
6.1. İMPARATOR I. ALEKSİOS KOMNENOS	52
6.2. SULTAN ŞAHİNŞÂH'IN BİZANS İMPARATORLUĞU'NA SEFERİ VE BARIŞ YAPILMASI (1110).....	55
6.3. SULTAN ŞAHİNŞÂH'IN BİZANS İMPARATORLUĞU'NA İKİNCİ SEFERİ (1113)	56
6.4. SULTAN ŞAHİNŞÂH'IN BİZANS İMPARATORLUĞU'NA ÜÇÜNCÜ SEFERİ (ALAŞEHİR SEFERİ) (1113)	61
6.5. BİZANS İMPARATORU I. ALEKSİOS KOMNENOS'UN SULTAN ŞAHİNŞÂH'A KARŞI AKŞEHİR SEFERİ (1116)	63

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SULTAN ŞAHİNŞÂH DEVRİNDE TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ'NİN DİĞER BAZI DEVLETLERLE İLİŞKİLERİ

1. SULTAN ŞAHİNŞÂH DEVRİ TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ'NİN ABBÂSÎ HALİFELİĞİ İLE İLİŞKİLERİ.....	71
2. SULTAN ŞAHİNŞÂH DEVRİ TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ'NİN DÂNİŞMENDLİLERLE İLİŞKİLERİ	72
3. SULTAN ŞAHİNŞÂH DEVRİ TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ'NİN ERMENİLERLE İLİŞKİLERİ.....	80
4. SULTAN ŞAHİNŞÂH DEVRİNDE HAÇLILARIN ANADOLUDAKİ SİYASÎ DURUMU	82

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SULTAN ŞAHİNŞÂH'IN ÖLÜMÜ, ŞÂHSİYETİ, OĞLU ŞEREFÜ'D-DİN İSHÂK VE YAPI KİTABESİ

1. SULTAN ŞAHİNŞÂH'IN ÖLÜMÜ	86
2. SULTAN ŞAHİNŞÂH'IN ŞÂHSİYETİ	90
3. SULTAN ŞAHİNŞÂH'IN OĞLU ŞEREFÜ'D-DİN İSHÂK VE YAPI KİTÂBESİ.....	93
3.1. SULTAN ŞAHİNŞÂH'IN OĞLU ŞEREFÜ'D-DİN İSHÂK'A AİT YAPI KİTÂBESİNİN METNİ VE İÇERİĞİ	94
SONUÇ	98
BİBLİYOGRAFYA.....	100
EKLER.....	115
EK - 1 KRONOLOJİ	115
EK - 2 SOYAĞACI	120
EK - 3 HARİTALAR	121
EK - 4 RESİMLER.....	122

KISALTMALAR

- a.e.: Aynı eser
a.g.e.: Adı geçen eser
a.g.m.: Adı geçen makale
a.y.: Aynı yer
b.: İbn
Bkz.: Bakınız
C.: Cilt
Çev.: Çeviren
DİA: Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
ed.: Editör
haz.: Hazırlayan
H.: Hicrî
İA.: İslâm Ansiklopedisi
M.: Milâdî
Nr.: Numara
Nşr.: Neşreden
S.: Sayı
s.: Sayfa
ö.: Ölümü
TDV: Türkiye Diyânet Vakfı
trc.: Tercüme
TTK: Türk Tarih Kurumu
Yay.: Yayınlayan

KAYNAKLAR

Türkiye Selçuklu Devleti Sultanı Şahinşâh (Melikşâh) hakkında en çok bilgi Anna Komnena'nın "*Alexiad*" adlı eserinde bulunmaktadır. Bundan başka İbnü'l-Kalânîsî'nin *Zeyl-u Tarihi Dımaşk*'ı ile İbnü'l-Esîr'in *El-Kâmil fi't Tarih*'i ve Ebü'l-Ferec'in *Tarihi* başta olmak üzere diğer yararlandığımız kaynaklar ise şöylece sıralanabilir:

1. ARAPÇA KAYNAKLAR

1.1. İbnü'l-Kalânîsî, Ebû Ya'lâ Hamza b. Esed et-Temimî (ö. 1160)

İbnü'l-Kalânîsî'nin *Zeylû Tarih-i Dımaşk* başlıklı eseri İhşidîler'in son zamanlarından başlayarak Nureddin Zengi'nin, Dımaşk'ı ele geçirmesi ve birkaç yıl sonrasına kadar gelen olayları içermektedir. İbnü'l-Kalânîsî, yazdıklarının birçoğuna şahid olmuş ve Dımaşk Divânû'r-Resâiline gelen vesikâları bizzat kendisi kaleme almıştır.¹ Eseri, Büveyhiler dönemi tarihçisi Hilâl b. Muhâssin es-Sâbî'nin *Kitâbü't-Târih*'ine bir zeyl niteliğindedir. Yayınlanan² bu eserden biz özellikle Şahinşâh'ın Anadolu'ya geliş süreci hakkında verilen bilgilerden yararlandık.

1.2. Azîmî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ali Tenûhî el-Halebî (ö. 1163)

Azîmî'nin, daha çok muhtasar bir İslâm tarihi olarak yazdığı *Azîmî Tarihi* adlı eserinden İbnü'l Adîm, İbnü'l-Esîr ve İbn Hallikân gibi ilim adamları yararlanmışlardır. Azîmî, *Tarihi*'nin özellikle son kısımlarında Selçuklulardan bahsetmektedir. Eserin Selçukluları anlatan kısmı Ali Sevim tarafından Türkçeye tercüme edilerek yayınlanmıştır.³

¹ Abdülkerim Özeydin, "İbnü'l Kalânîsî", *İA*, C. XXI, s. 99-100; Ali Öngül, *Ortaçağ Tarihi Bibliyografyası*, (Lisansüstü Ders Notları), Kırklareli 2014, s. 27.

² İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl-û Tarih-i Dımaşk*, (Yay.. H. F. Amedroz), Beyrut 1908.

³ Azîmî, *Azîmî Tarihi/Selçuklular Dönemiyle İlgili Bölümler 1038-1144*, (Çev. Ali Sevim), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2006.

1.3. İbnü'l Ezrak, Ahmed b Yusuf el-Farikî (ö. 1181)

Artukoğulları tarihçisi olarak bilinen İbnü'l Ezrak'ın, *Tarih-i Meyyâfârikîn* adlı eserinin önemi bizzat Anadolu coğrafyasını ele almasından kaynaklanmaktadır. Eser 639 yılından 1176 yılına kadar meydana gelen olayları içermektedir. Eserde Artuklular, Mervânîler ve Türkiye Selçuklularının kuruluş dönemi ile ilgili önemli bilgiler mevcuttur.⁴ Eser, Bedevî Abdülatif Avad tarafından 1959 yılında Kahire'de yayınlanmıştır.⁵ Çalışmamızda bu eserdeki I. Kılıç Arslan'ın çocuklarına dair bilgilerden yararlandık.

1.4. İbnü'l-Cevzî, Abdurrahman b. Ali (ö. 1200)

İbnü'l-Cevzî'nin tarih ve biyografi (hal tercümeleri) sahasındaki kitaplarından en önemlilerinden birisi olan *el-Muntazam ve Mültekâtü'l-Multazâm fi târihi'l-Mülûk ve'l Ümem* adlı eserrinde, Hz. Âdem'in yaratılışından 1177 yılına kadar gelen olayları kronolojik olarak tertip edilmiştir. Eserin Selçuklularla ilgili bölümleri Ali Sevim tarafından Türkçeye tercüme edilerek yayınlanmıştır.⁶

1.5. İbnü'l-Esîr, Ali b. Muhammed (ö. 1233)

Çalışma konumuzla ilgili en önemli eserlerden birisi de İbnü'l-Esîr'in, 12 ciltten oluşan *el-Kâmil fi't-Tarih*⁷ adlı eseridir. Eser Hz. Âdem'den başlayarak 1231 yılına kadar gelen olayları anlatır. Eser kültürel biyografiden daha çok siyasî ve askerî içerikli İslâm tarihi olmakla birlikte Selçuklulara geniş yer verilmiştir. Biz de çalışmamızda Sultan Şahinşâh dönemine ait bilgilerden yararlandık. Konumuz için en az Anna Komnena'nın eseri *Alexiad* kadar çok önemlidir. Eser yayınlanmış ve Türkçe'ye çevrilmiştir.⁸

⁴ Ercan Gümüş, "İbnü'l-Ezrak ve Eseri: Meyyâfârikîn ve Âmîd Tarihi" Üzerine Türkiye'de Yapılan Çalışmalar Işığında Bir Değerlendirme", *Uluslararası Silvan Sempozyumu*, 25-27 Nisan 2008. s. 1.

⁵ *Târihü'l Farikî, ed-Devletü'l-Mervâniyye* kısmı (Yay.. Bedevî Abdülatif Avad), Kahire 1959.; İbnü'l-Ezrak el-Farikî, *Tarihü Meyyâfârikîn ve Âmid* (Artuklular Kısmı), (Yay.. Ahmed Savran), Erzurum 1987.

⁶ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fi Târihi'l-Ümem'de Selçuklular, H.430-485/M.1038-1092*, (Çev. Ali Sevim), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014.

⁷ *Ortaçağ Tarihi Kaynakları*, (Ed. Altan Çetin), Ömer Soner Hunkan, "Selçuklular Tarihi Kaynakları", Kriter Yayınları, İstanbul 2008, s. 24-30.

⁸ İbnü'l-Esîr, *El-Kâmil fi't-Tarih*, (Çev. Abdülkerim Özeydin), C. X, Bahar Yayınları, İstanbul 1987.

1.6. Sıbt İbnü'l-Cevzî, Şemseddin Ebû'l-Muzaffer Yusuf (ö. 1257)

Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin *Mir'âtüz'zamân fi Târihi'l-A'yân* başlıklı eseri 30 ciltten fazladır. Özellikle Abbâsî hilâfeti ve Selçukluların, Orta Doğu'daki faâliyetlerini içermesi bakımından önemlidir. Biz eserden Sultan Şahinşâh devri Türkiye Selçuklu-Abbâsî münasebetlerinin yer aldığı bilgilerden yararlandık. Eserin Selçuklularla ilgili olan kısmını Ali Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları* adıyla tercüme ederek yayınlamıştır.⁹

1.7. Aynî, Bedrû'd-din Mahmud b. Ahmed (ö. 1451)

Kahire el-Eşrefiyye medresesinde müderrislik de yapmış olan Aynî'nin eseri *Ikdû'l-Cuman fi târih-i Ehli'z-Zaman*, 24 ciltten oluşmaktadır. Eserin iki cildi yayınlanmış, diğerleri ise yazma hâindedir.¹⁰

1.8. Cenâbî Mustafa Efendi (ö. 1588)

Cenâbî Mustafa Efendi, Arapça olarak 1587'de tamamlamış olduğu "*Cenâbî Tarihi*" adlı eserine muhtemelen öğrenci iken başlamış ve tamamlaması 25 yıl sürmüştür. Eser yaratılıştan başlar ve peygamberler tarihi, İslâm öncesi Arap ve dünya tarihi, ilk dönem İslam tarihi, Emevîler, Abbâsîler ve Selçuklular ve Osmanlılar olmak üzere 1587-1588 tarihine kadar İslâm devletleri tarihini içerir. İslâm devletleri, bölgelere ayrılarak düzenlenmiş her devletin hükümdar ve padişahları ve olaylar gün ay ve yıl gözetilerek kronolojik sırayla zikredilmiştir. Çalışmamızda Şahinşâh'ın tahta geçiş sürecindeki bilgilerden yararlandık. Eser yayınlanmıştır.¹¹

1.9. Müneccimbaşı, Ahmed b. Lütfullah (ö. 1722)

Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah'ın eseri *Câmiu'd Düvel*'den çalışmamızda Sultan Şahinşâh döneminde diğer beylik ve devletlerle olan

⁹ Ali Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000.

¹⁰ Aynî, *Ikdû'l-Cuman fi Târih-i Ehli'z-Zaman* (Yay. Abdurrezzâk el Tantavî el-Kermud-M.M. el-Emin), C. I-II, Kahire 1982.

¹¹ Mehmet Canatar, "Müverrih Cenâbî Mustafa Efendi ve Cenâbî Tarihi", Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1993, *Basılmamış Doktora Tezi*.

ilişkilerinin anlatıldığı kısımlardan yararlandık. Eser Türkçeye tercüme edilerek yayınlanmıştır.¹²

2. FARŞÇA KAYNAKLAR

2.1. Aksarâyî, Kerimü'd-din Mahmud b. Muhammed (ö. 1323)

Aksarâyî'nin *Müsâmeretü'l-Ahbâr ve Müsâyeretü'l-Ahyar*¹³ başlıklı eseri yararlandığımız kaynaklar arasındadır. Eser Türkçeye çevrilerek yayınlanmıştır.¹⁴

2.2. Anonim Selçuk-nâme (Tarih-i Âl-i Selçuk)

Büyük Selçuklulardan, Türkiye Selçuklularının sonuna kadar bilgilerin yer aldığı eserin müellifi bilinmemektedir. Bu eser de Türkçeye tercüme edilerek yayınlanmıştır.¹⁵

3. BİZANS KAYNAKLARI

3.1. Anna Komnena (ö. 1153)

Anna Komnena, 1081-1118 yılları arasında Bizans İmparatoru olan I.Aleksios Komnenos'un en büyük kızıdır. Babasının “imparatorluk dönemini” anlattığı *Alexiad*¹⁶ adlı eserinde I.Aleksios Komnenos'un kişiliği, siyaseti ve eylemleri ayrıntılı olarak anlatılmıştır. *Alexiad*, özellikle Rönesans döneminden beri batıda çok yaygın olarak okunmuş, çeşitli yayınevlerince Yunanca aslı veya Latince çevirileri yayınlanmıştır. Akıcı ve şiirsel anlatımı, coşkulu betimlemeleri ve duygusal yorumları ile Anna Komnena okuyucularını çok etkilemiştir. Nitekim Pierre Poissin adlı hûmanist bir Cizvit, 1651 yılında yayınlanan Latince çevirisinin

¹² Münecimbaşı, Ahmed, b. Lütfullah, *Camiü'd-Düvel, Selçuklular Tarihi, I, Horasan, Irak, Kirman ve Suriye Selçukluları; II, Anadolu Selçukluları ve Beylikler*, (Çev. Yay. Ali Öngül), Akademi Kitabevi Yayınları, İzmir 2001.

¹³ İsmail Aka, “Kerimü'd-Din Mahmûd Aksarayî”, *İ.A.*,, C. II, s. 293.

¹⁴ Kerimü'd-din Mahmud b. Muhammed Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr ve Müsâyeretü'l-Ahyar*, (Yay. Osman Turan), Ankara 1944. Ayrıca; Kerimü'd-din Mahmud b. Muhammed Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr ve Müsâyeretü'l-Ahyar*, (Çev. Mürsel Öztürk), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000.

¹⁵ *Anonim Selçuk-nâme (Tarih-i Âl-i Selçuk)*, (Çev. Feridun Nâfiz Uzluğ), Uzluğ Yayınları, Ankara 1952.

¹⁶ Bilge Umar, Anna Komnena'nın yapıtının gerçek adını *Alexias* olarak vermektedir. Bu adın da eski Helen dilinde İlias adından geldiğini belirtmektedir. Bkz: Anna Komnena, *Alexiad*, (Çev. Bilge Umar), İnkılâp Kitabevi Yayınları, İstanbul 1996, s. 6.

ithaf mektubunda, Anna Komnena'yı klâsik mitolojideki ilham perileriyle özdeşleştirmiş ve “onuncu ilham perisi” olarak adlandırmıştır.

Alexiad çalışma konumuzla alakalı eserler içerisinde en önemli yeri teşkil eder. Anna Komnena, Türkiye Selçuklu Devleti'nin kuruluşundan başlayarak, konumuz olan Şahinşâh dönemi ile ilgili ayrıntıları olabildiğince kaydetmiştir. Ancak eserde yer yer fazlasıyla abartılar yapılarak objektiflikten uzak subjektif bir tutum hissedilmektedir. Bu sebeple Anna Komnena anlatımlarında ve yorumlarında tutarlı, sağlam ve güvenilir olmaktan uzaktır ve abartılı, önyargılı ve çelişkili gözlemleri eserinde yoğun olarak yer almaktadır. Bu nedenlerle, Türk tarihi açısından *Alexiad*, eleştirel ve irdeleyici bir yaklaşımla ele alınmalı ve kaynak olarak ihtiyatlı kullanılmalıdır.¹⁷ Böyle olmakla birlikte *Alexiad*'ın Türk Tarihi bakımından önemi büyüktür. Özellikle, Anadolu'nun İznik'e kadar uzanan fethi, I. Kılıç Arslan dönemi, Çaka Bey, Tâcü'd-Devle Tutuş, Ebû'l-Kâsım ve I. Rüknu'd-din Süleymanşâh gibi Türk liderleri, I. Aleksios Komnenos'un Selçuklu siyaseti ve Bizans ordusundaki Peçenek ve Kıpçak kökenli Türk birlikleri ile ilgili olarak *Alexiad* pek çok ayrıntı içermektedir. Biz çalışmamızda Sultan Şahinşâh'a dair bu eserde genişçe verilen tüm bilgilerden yararlandık. Eser Türkçeye tercüme edilerek yayınlanmıştır.¹⁸

3.2. Ioannes Kinnamos (ö. 1176)

Ioannes Kinnamos'un, “*Historia*” adlı eseri Anna Komnena'nın da zeyli olarak tâbir edilmektedir. Biz çalışmamızda bu eserden Bizans İmparatorluğu'na dair verilmiş bilgilerden yararlandık. Eser Türkçeye tercüme edilmiştir.¹⁹

3.3. Ioannes Zonaras (ö. 1118)

Ioannes Zonaras, *Tarihlerin Özeti* başlığıyla Türkçeye kazandırılan²⁰ *Kronik*'i ile tanınır. Eser, 1118 yılına kadar gelen olayları anlatır. Biz çalışmamızda Bizans İmparatorluğu'na dair verilmiş bilgilerden yararlandık.

¹⁷ Himmet Umunç, “Anna Komnena'nın Eseri *Alexiad* Üzerine Bir Değerlendirme”, *Belleten*, C. LXIV, S. 239, Nisan 2000.

¹⁸ Anna Komnena, *Alexiad*, (Çev. Bilge Umar), İnkılâp Kitabevi Yayınları, İstanbul 1996.

¹⁹ Ioannes Kinnamos, *Ioannes Kinnamos'un Historiası*, (Çev. Işın Demirkent), Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2001.

²⁰ Ioannes Zonaras, *Khronik (Tarihlerin Özeti)*, (Çev. Bilge Umar), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2008.

4. ERMENİ KAYNAKLARI

4.1. Urfalı Mateos (ö. 1136)

Urfalı Mateos Vekâyinâmesi (952-1136) ve *Papaz Grigor'un Zeyli* (1136-1152), Ermeni kaynakları arasında ve çalışma sahamız açısından önemli bir yere sahiptir. Özellikle Urfalı Mateos'un *Vekâyinâmesi*; Türkiye Selçuklu-Haçlı münasebetleriyle alakalı bizzat görgü şahidi olduğu hâdiseleri anlatması açısından önemlidir. Biz eserden Sultan Şahinşâh dönemi Türkiye Selçuklu-Ermeni münasebetlerine dair bilgilerden yararlandık. Eser yazıldığı dönem itibariyle Türklere ve Rumlara karşı öfke ve nefret içerdiği, Hristiyanlık ve Ermenilik taâsubuyla yazıldığı için bilgilerin titiz bir biçimde ele alınması gerekmektedir. Eser, Türkçeye çevrilerek yayınlanmıştır.²¹

4.2. Simbat (Kumandan) (ö. 1274)

951 yılından 1271 tarihine kadar meydana gelen olayları anlatan Kumandan Simbat'ın *Vekâyinâme* adlı eseri Urfalı Mateos'un *Vekâyinâmesinin* bir özeti niteliğindedir. 122 yıllık bir dönemi aktaran eser konumuz açısından oldukça sınırlı bilgiler verir. Çalışmamızda Sultan Şahinşâh dönemi Türkiye Selçuklu-Ermeni münasebetlerine dair bilgilerden yararlandık. Eser Türkçeye tercüme edilmiş, fakat yayınlanmamıştır.²²

5. SÜRYANİ KAYNAKLARI

5.1. Süryani Mihail (ö. 1200)

Süryani Kilise tarihi etrafında bir dünya tarihi yazan Süryani Mihail, *Vekâyinâme* adlı eserinde 1195 yılına kadar ki olayları anlatır. İslâm tarihi ve Selçuklular açısından büyük önem arz eden eserde II. Kılıç Arslan (1155-1192) ile

²¹ Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekâyinâmesi* (952-1136) ve *Papaz Grigor'un Zeyli* (1136-1162), (Çev. Hrant D. Andreasyan; Notlar: Edouard Dulaurer-Mükrimin Halil Yinanç), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1987.

²² Simbat, *Vakâyinâme*, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, Numara: 68.

olan dostluğu neticesinde Türklere övgüsel bir duygu sezilmektedir. Konumuz açısından da önemlidir. Eser yayınlanmış ve Türkçeye tercüme edilmiştir.²³

5.2. Ebü'l-Ferec, (Bar Hebraeus, İbnü'l-İbrî) (ö. 1286)

Çalışmamız açısından önemli bir kaynak olan eserin yazarı Ebü'l-Ferec Süryanilerin en büyük ve en önemli tarihçilerinden biridir.²⁴ Eserin bir adı da; *Tarihû'd-Düvel-i Kebîr*'dir. Selçuklular hakkında önemli bilgiler vermesi eserin değerini arttırmaktadır. Eser Türkçeye çevrilmiştir.²⁵

5.3. Anonim Süryani Vekâyinâmesi

Bir anonim Süryani kaynağı olan bu eser Haçlıların 1098-1144 tarihlerinde Antakya'ya hâkim oluşları hakkında önemli bilgiler vermektedir. Eser yayınlanmış ve tercüme edilmiştir.²⁶

6. TEDKİKLER

Türkiye Selçuklu tarihinin çeşitli dönemlerini inceleyen muhtelif araştırmalarda Sultan Şahinşâh devri hakkında bazı bilgiler mevcuttur. Bu konuda ilk bilgiler Osman Turan²⁷ tarafından Türkiye Selçuklularını anlatan eserinde verilmiştir. Daha sonra Muharrem Kesik²⁸ bir makalesinde ve kitap olarak da yayınlanan doktora tezinde Sultan I.Mesud'u anlatırken kısmen Şahinşâh (Melikşâh) ile ilgili bilgilere de yer vermiş ve hatta bir ansiklopedi maddesi kaleme

²³ *Süryani Keşiş Mihail Vekâyinâmesi I-II*, (Yayınlanmamış Çev. Hrant D. Andreasyan), Türk Tarih Kurumu Yayınları Kütüphanesi.

²⁴ Mehmed Şemseddin Günaltay, *İslâm Tarihinin Kaynakları/Tarih ve Müverrihler*, (Yay. Yüksel Kanar), Mehmed Şemseddin Günaltay Kitabevi Yayınları, İstanbul 1991, s. 199.

²⁵ Ebü'l-Ferec, Gregory Bar Hebraeus İbnü'l-İbrî, *Abu'l-Farac Tarihi, I-II*, (Çev. Ömer Rıza Doğrul), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999.

²⁶ *Anonim Süryani Vekâyinâmesi*, (Yay.. Chabot J.B.), Chronicon Syriacum, Paris 1918. İngilizce'ye Tercümesi A. S. Tritton tarafından yapılmıştır. Türkçeye ise Hrant D. Andreasyan tarafından yapılmışsa da Türk Tarih Kurumunca henüz basılmamıştır.

²⁷ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2010, X. Baskı, s. 180-185.

²⁸ Muharrem Kesik, "Sultan Melikşâh (Şahinşâh) ve Sultan I. Mesud Dönemleri", *Türkler*, C. VI, Ankara 2002.; Muharrem Kesik, *Sultan I. Mesud Dönemi Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi (1116-1155)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2003; Muharrem Kesik, "Melikşâh", *DİA*, 2004, C.XXIX, s.58-59.

almıştır. Ayrıca Muhammet Kemalođlu²⁹ da bu konuda bir makale yazmıştır. Zikredilen bu çalışmalarda döneme ışık tutacak önemli bilgiler bulunmakla birlikte bazı eksiklikler mevcut olduğu gibi; Sultan şahinşâh'ın hayatı ve faâliyetlerini konu edinen bir kitap veya lisansüstü tez çalışması mevcut değildir.

²⁹ Muhammet Kemaloğlu, “Türkiye Selçuklu Devleti'nin III. Hükümdarı şahinşâh Dönemi ve şahinşâh'ın şâhsiyeti”, *Çukurova Üniversitesi, Türkoloji Araştırmaları Merkezi Yayınları*, Adana 2011.

GİRİŞ

KURULUŞUNDAN I. KILIÇ ARSLAN'IN MUSUL SEFERİNE KADAR TÜRKİYE SELÇUKLU TARİHİ

Büyük Selçuklu Devleti'nin, dünya tarihi açısından ortaya çıkarmış olduğu köklü değişikliklerden birisi de şüphesiz ki Anadolu'nun fethi ve Türkleşmesidir. Bu devletin kuruluşundan Malazgird zaferine kadar geçen 30 yıllık sürede Türk gazâ ve savaşları Anadolu'da Bizans'ın üstünlüğünü kırmak açısından ayrı bir öneme sahiptir.

Büyük Selçuklu Sultanı Alp Arslan, Malazgird zaferi sonrası Anadolu'yu bütünüyle fethetme politikasını uygulamaya başlamıştır. Bu durum büyük bir göç hareketini ortaya çıkartmıştır. Böylece Anadolu'da dikkate değer bir nüfus artışı olmuş, ancak bu toprakların Türk yurdu hâline gelmesi için birkaç âsir geçmesi gerekmiştir. Sultan Alp Arslan'ın beylerinden Artuk Bey, Kızılırmak ve Yeşilirmak havzalarını Türkmenlerin yerleşebilmesi için elverişli bir hâle getirmiştir. Hattâ Sakarya vadisine kadar ilerleyen Türkler; Sivas, Kayseri, Ankara gibi şehirlere sahip olma imkânını bulmuşlardır. Anadolu'nun fethine memur edilen beylerden Tutak Bey, İzmit Körfezi'ni ele geçirmiştir. Boğazlar ve Marmara sahillerine kadar ilerleyen Türkler, Bizans'ın iç işlerine karışmaya başlamışlardır. İzmir ve Manisa taraflarında kurulmuş olan Çaka Beyliği (1081-1096), Türkiye Selçuklu³⁰ Sultanı I. Kılıç Arslan (1092-1107) zamanında Çanakkale Boğazı'na kadar bütün Ege Denizi'ni kontrolü altına almıştır.³¹

Orta Anadolu'dan sonra Canik ve Ilgaz dağlarını aşan bir grup Türkmen Karadeniz'i, Toros dağlarını aşan başka bir Türkmen grubu da Çukurova ve Akdeniz sahillerini ele geçirmişlerdir.³² Kutalmışoğlu Süleymanşâh, Büyük Selçuklu

³⁰ Çalışmamızda “Anadolu Selçuklu” yerine “Türkiye Selçuklu” ifadesini kullanmayı tercih ettik. Çünkü *Anadolu* kelimesi Bizans kökenlidir ve *Anatolia* kelimesinden türemiştir. Bizans İmparatorluğu, Türkiye Selçuklu Devleti'ni resmî olarak tanıdığı 1081 Dragos (Kırk Geçit Çayı) antlaşması ile Türk hüviyetini tanıdığını ifade etmiştir. Bu nedenle “Anadolu Selçuklu Devleti” yerine “Türkiye Selçuklu Devleti” ifadesini kullandık.

³¹ Osman Turan, *a.g.e.*, s. 122-125.

³² Anna Komnena, *Alexiad*, s. 269.

Devleti'nden hükümdârlık alâmetleri ile Dihkân unvanını³³ olarak Anadolu'da artık yeni bir siyâsî oluşumun söz sahipliğini ele geçirmiştir.

Büyük Selçuklu Sultanı Alp Arslan'a karşı girişilen saltanat mücâdelesinde Kutalmış, 1064 yılında mağlup olup vefat etmiş ve oğulları, Bizans sınırlarına doğru sürgün edilmişlerdi. Urfa havalisinde kuvvetsiz ve pasif bir hayat sürdüren bu melikler Sultanlık mücâdelesi esnasında Artuk Bey'in ülkesine dönüşü ile Anadolu Türkmenlerini etraflarında topladı. Selçuk'un soyundan bir öndere muhtâç bulunan bu Türkmenlerin bir kısmı Tuğrul Bey ve Alp Arslan'a karşı ayaklanmış olmalarından dolayı Anadolu'ya kaçmışlar ve bir kolları olan Yabgulu Türkmenlerinden de destek alarak ilerlemişlerdi.³⁴

Kutalmış oğullarının tarih sahnesine çıkışlarına dair en sağlam rivâyet³⁵ şüphesiz ki 1074 tarihinde Suriye'de, Sultan Melikşâh'a tâbiyeti kabul edilen Yabgulu Türkmenlerinin reisi olan Atsız'a karşı Şökli'nin kendilerine müracâatı olmuştur. Kutalmış oğullarından biri esir edilerek Melikşâh'a gönderildikten sonra kardeşlerden diğeri Haleb ve Antakya'yı kuşatmıştır. Fakat fazla vakit kaybetmeden Anadolu'ya geçen Süleymanşâh, Konya ve hâvalisini mâhallî Rum hâkimlerinden aldıktan sonra yoluna devam ederek İznik'i muhâsara ile ele geçirmiş ve devletin merkezini burada kurup kendisine payitaht ilân etmiştir (1075).³⁶

Türkiye Selçuklu Devleti, Anadolu'da Bizans İmparatorluğu ile Büyük Selçuklu Devleti ve Yabgulu Türkmenleri arasında ortaya çıkan siyâsî çekişmelere

³³ Halktan topladıkları vergileri âmillere yani vergi toplayıcılarına ve emirlere teslim etmek, dirlik ve düzenin sağlanmasına katkıda bulunmak, sefer zamanlarında orduya katılmak gibi görevleri bulunan kişiye Dihkân denir. Dihkânların, Sasânî hükümdarlarından olan Hoşeng'in kardeşi Vehgerd'in oğullarından geldiği söylenmekle birlikte onların şartlara göre başka kökenlerden gelenlerin de "Dihkân" unvanı aldığı görülmektedir. Farsça'dan, Arapça'ya geçen Dihkân, farklı unvan ve anlamlar kazanmıştır. Türk idârecileri yerli halkların işlerine ve yaşayış tarzlarına doğrudan doğruya müdahale etmedikleri için Türk-İslâm devletleri zamanında sosyal durum umumiyetle eski durum görünüşlerini muhafaza etmişlerdir. Devlet memurlukları çoğunlukla irsiliğe dayanmakta olup, iktidâr değişmelerinde bile dahi çoğu kere aynı aileler ele alıyor; mali bakımdan da çeşitli eyâlet ve merkezlerde daha ziyâde mahâllî şartlar ve gelenekler göz önünde tutuluyordu. Ziraat ve ticaretle meşgul olmuş olan varlıklı Dihkânların temel görevleri arasında, şehirlerde idarî makam sahibi olmanın veya mali gücün sağladığı imkânlar dolayısıyla nüfuz kazanan büyük âileler devam ediyordu. Köylerde, Dihkânlar bu neviden dolayı güçlü idiler. Bkz. İbrahim Kafesoğlu, *Türk Millî Kültürü*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2007, s. 373.

³⁴ Sergey Grigoreviç Agacanov, *Selçuklular*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2006, s. 141.

³⁵ Enîs al-Kulûb'de müellif, bu olayı tam olarak aktarmaya çalışılmışsa da çoğu yerde vermiş olduğu yanlış bilgilerden birisi Selçuklulara ait olan soy şeceresidir. Yaptığı silsile karışıklığı ile Çağrı Bey'in oğullarını, Kutalmış'ın oğulları olarak göstermektedir. Bkz. Köprülü, *a.g.m.*, s. 466, 477-478.

³⁶ Turan, *a.g.e.*, s. 84.

ve gelişmelere bağlı olarak şekillenmiştir. İznik şehri Süleymanşâh ve I. Kılıç Arslan dönemlerinde devletin başkenti olmuştur. Hattâ Birinci Haçlı Seferi sonuna kadar Türkiye Selçuklularının idarî ve siyasî merkezi olmuştur.³⁷ Süleymanşâh, 1072’de Büyük Selçuklu Sultanı Alp Arslan’ın ölümü sonrasında yerine geçen oğlu Sultan Melikşâh’a karşı bağımsız hareket etme yoluna giderek İznik’te sikke kestirip, hutbe okutmuş³⁸ ve saltanat menşurunu alarak Türkiye Selçuklu Devleti’ni kurmuştur.³⁹

Süleymanşâh’ın Anadolu’ya gelmesinde etkili olan sebeplerden biri de Suriye’deki Yabgululara karşı ittifâk kurmuş olan Şam emîrlerinin durumundan kaynaklanmıştır. Süleymanşâh burada daha fazla kalmayarak Horasan Türkmenleri ile Anadolu’ya geçmiştir. Konya’yı ve Gâvele kalesini alarak batıya doğru ilerlemiştir. Konya - İznik arasını ele geçirmiştir.⁴⁰

Bizans İmparatorluğu ise aynı dönemde Anadolu’daki Türk ilerleyişini durduracak askerî güçten mâhrum olduğu için kuruluşuna engel olamadığı Türkiye Selçuklu Devleti’ni, Büyük Selçuklu Devleti’ne karşı kullanma siyasetini uygulamaya çalışmıştır.⁴¹ İznik şehrinin Selçukluların eline geçmesi Batı Anadolu’nun siyasî yapılanmasında çok önemli bir yer teşkil etmiştir. Türkiye Selçuklu Devleti kuruluşundan Haçlıların Anadolu’ya geldiği 1096 tarihine kadar Büyük Selçuklu Devleti’ne âdeta muhâlif olarak hareket etmiştir. Tam bu sıralarda Bizans İmparatorluğu çok zor bir durumda olmasından dolayı Anadolu ile siyasî münasebetlerini kesmek zorunda kalmıştır. Belki de bu sebeple Hristiyanlık tarihinde önemli bir mevkiîde bulunan İznik’in fethi Rum kaynaklarında hiçbir âkis bulamamış, ancak 1078’de III. Nikephoros Botaniates’in tahta çıkarılışındaki yardımı münasebetiyle bu şehrin Süleymanşâh’ın elinde bulunduğu kaydedilmiştir.⁴²

Süleymanşâh, yeni bir devlet kurmakla hem Anadolu’ya göçmüş Türkmenleri bir bayrak altında toplamış hem de göçebe olan Oğuzların kitleler hâlinde ülkesinde yerleştirilmesine imkân sağlamıştır. Türk hâkimiyetine girdikten kısa bir süre sonra

³⁷ Gülay Ögün Bezer, “Türkiye Selçukluları’nın Güneydoğu Siyaseti ve I. Haçlı Seferi’nin Bunun Üzerindeki Etkileri”, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, S. 12, İstanbul 2002, s. 82-83.

³⁸ İbnü’l Cevzî, *a.g.e.*, s. 119.

³⁹ Turan, *a.g.e.*, s. 84-86.

⁴⁰ *Anonim Selçuknâme*, s. 24.

⁴¹ Turan, *a.g.e.*, s. 92-93.

⁴² Osman Turan, *Selçuklular ve Türk-İslâm Medeniyeti Tarihi*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2005, s. 281.

İznik, Bizans'ın içerisine düşmüş olduğu taht mücâdelesine katılan III. Nikephoros Botaniates gibi hânedan üyelerinin destek aradığı bir merkez hâline gelmiştir. Nitekim Bizans İmparatorluğu, 1077 tarihinden itibaren VII. Dukas'a karşı isyanlar ile çalkalanmaya başlamıştır. Anatolikan Theması'nın strategosu⁴³ III. Nikephoros Botaniates İznik'teki Süleymanşâh'ın da desteğini alarak İstanbul'da Bizans İmparatorluğu'nun başına geçmiştir.⁴⁴

Süleymanşâh'a, Bizans İmparatorluğu'ndaki siyasî gelişmeleri takip ve müdâhale etme fırsatını sunmuştur. Süleymanşâh, III. Botaniates'in İmparator oluşunu kutlamak için İznik'ten, İstanbul'a gelerek misâfiri olmuştur. Bu arada Selçuklu ordusunun bir kısmı, Bryennios İsyanı'nın bastırılmasına yardım etmek için bir şekilde Trakya'ya geçirilmiştir. Bu gelişmeyle Türkiye Selçuklu Devleti kurulduktan üç sene sonra Bizans İmparatorluğu'nun askerî faaliyetlerinde etkin bir konum kazanmıştır.⁴⁵

Bu durum sonrası İmparator III. Botaniates, Bizans İmparatorluğu'nda içe dönük savaştan uzak bir statükocu politika izlemiştir. Hiç şüphesiz ki İznik, Bizans taht mücâdelelerine katılan Bizans komutanlarının uğrak yeri olmayı bir müddet daha sürdürmüştür. 1080 yılı sonunda III. Botaniates'e isyan eden Nikephoros Melissenos başarısız olabilecek bir darbe girişiminde yardım alabilmek için İznik'teki Türkiye Selçuklu Sultanı Süleymanşâh'a başvurmuştur. Süleymanşâh da Bizans İmparatorluğu'na yönelik politikâsı gereği İmparator III. Nikephoros Botaniates'e karşı Melissenos'a destek vermiştir.⁴⁶

Süleymanşâh, Batı Anadolu'ya doğru sürdürdüğü fetihlerini tamamlayabilmek için fırsat buldukça Bizans'ın iç işlerine karışmış, müstâkbel İmparatoru da destekleyerek Bizans'ın üzerindeki etkilerini arttırmıştır. Melissenos İsyanı'nda, Süleymanşâh'ın, Melissenos'u desteklemesi üzerine III. Botaniates, İznik muhâsarasına karar vermiştir. İstanbul üzerine hareket etmiş olan Melissenos ve Süleymanşâh, Kadıköy'e kadar ulaşmışlardır. Bu sebeple III. Botaniates'in İznik

⁴³ Strategos, asâlet sınıfının temsilcisi anlamına gelen unvan ya da bir nevî tâbirdir. Bkz. Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, (Çev. Fikret Işıltan), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011, s. 322.

⁴⁴ Ostrogorsky, *a.g.e.*, s. 322.

⁴⁵ Anna Komnena, *Alexiad*, s. 24-26.

⁴⁶ Ostrogorsky, *a.g.e.*, s. 323.

kuşatması başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Buna karşılık Süleymanşâh'ın, Melissenos'u desteklemesi Bizans İmparatorluğu'nda 1078 yılındaki sonuçları doğurmamıştır. Zira Melissenos bu mücâdelesinde başarılı olamamıştır. Melissenos ile Botaniates arasında tamamen tarafsız kalan I. Aleksios Komnenos (1081-1118), isyandan da yararlanıp erken davranarak 1081 yılında İstanbul'daki Bizans İmparatorluğu tahtının yeni sahibi olmuştur.⁴⁷

Bizans ordu komutanlarının Süleymanşâh ile işbirliği yapmaları Türkiye Selçuklu Devleti'nin Batı Anadolu'yu fethetmesini kolaylaştırmıştır. Ancak I. Aleksios Komnenos, Bizans İmparatoru olduktan sonra Türkleri, Kocaeli yarımadasından atmaya çalışmış ise de bir türlü başarılı olamamıştır. I. Aleksios, Bizans İmparatorluğu'nun etrafı dört taraftan kuşatılmışken imparatorluğu kurtarabilmek için öncelikle Avrupa'daki Peçenek tehlikesini ortadan kaldırması gerekmiştir. Bu politika ile Anadolu'nun batı kısımları Türk hâkimiyetine girdiği bir zamanda İznik'teki Süleymanşâh'ın, Batı Anadolu'da başlattığı Türk iskânına göz yummak zorunda kalmıştır.⁴⁸ Hattâ I. Aleksios Komnenos, Süleymanşâh ile 1081 yılında anlaşma yoluna gitmiştir. Bu anlaşma sonucunda Bizans İmparatorluğu, Boğazlardan Dragon Çayı'na doğru çekilerek başta bütün Marmara sahilleri olmak üzere bölgeyi Türkiye Selçuklu hâkimiyetine bırakmıştır.⁴⁹ Bu gelişmelerin ardından el-Muktedi, Süleymanşâh'ın saltanatını onaylayarak menşûr ile "Sultan" unvanını vermiştir.⁵⁰ Abbâsî Halifesi el-Muktedi'nin, Büyük Selçuklu Sultanı Melikşâh'a rağmen, Türkiye Selçuklu Sultanı Süleymanşâh'a Sultan unvanını vermesinin asıl nedeni Süleymanşâh'ın, tıpkı Tarsus'un fethinde olduğu gibi fethettiği yerlerde Şif inânç esaslarını yayacağı endişesinden kaynaklanmıştır. Çünkü I. Rükneddin Süleymanşâh ilk başlarda sultan olabilmek için Fâtımîlerden kendisine destek verilmesini istemiştir. Nitekim Trablus ve Şam Kadısı Şif İbn Ammar'a elçi

⁴⁷ Anna Komnena, *Alexiad*, s. 81-91; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 90.

⁴⁸ Ostrogorsky, *a.g.e.*, s. 330.

⁴⁹ Anna Komnena, *Alexiad*, s.125-126; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 92.

⁵⁰ Sıbt İbnü'l Cevzî, *Mir'âtü'z-Zaman Fi Tarihi Ayân*, (Çev. Yay. Haz ve Notlar Ali Sevim), Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1968, s. 217; Anna Komnena, *Alexiad*, s. 194; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 93.

göndererek Tarsus'un fethi münasebetiyle buranın yönetimi için kendisinden kadı ve hatip göndermesini istemiştir.⁵¹

Süleymanşâh'ın, Bizans İmparatorluğu ile anlaşma yaparak Marmara sahillerine kadar hâkimiyetini genişletmesi ve Abbâsî Halifeliği'nden saltanat menşûru alması, O'nun sonraki politikalarının doğuya doğru yönelmesine neden olmuştur. 1083 yılında Kayseri'nin Dânişmendliler'den alınması Türkiye Selçukluları ile Dânişmendliler arasında mücâdelelerin başlamasına yol açmıştır.⁵²

1085 yılında Süleymanşâh Antakya'yı fethettiği doğu seferine çıkarken İznik'teki Ebû'l-Kâsım'ı, diğer Selçuklu ümerâsı içerisinde ayrı bir konuma hâiz kılarak sözü geçecek bir şekilde "Niyabet-üs Saltanat" (nâiblik) mevkiine getirmiştir. Süleymanşâh, Antakya'yı fethettikten sonra Suriye'ye girip Haleb'i almıştır. Daha sonra da Büyük Selçukluların Suriye valisi olan Tutuş üzerine gitmiş ve onunla Aynı Seylem mevkiinde 5 Haziran 1086'da savaşmışlardır. Bu savaşta adamlarının saf değiştirerek Tutuş tarafına geçmesi ve Artuk Bey'in ordusunu ustaca idâre etmesi sonucunda mağlup olan I. Süleymanşâh öldürülmüştür.⁵³ Süleymanşâh'ın, eşi Emine Hatun'dan olma I. Kılıç Arslan ve Kulan (Davud) Arslan adlı iki erkek evladı bulunmaktadır.⁵⁴

Süleymanşâh'ın ölümünün ardından İznik'in batısında Türkiye Selçuklularının hâkimiyet alanını genişletmeyi düşünen nâib Ebû'l-Kâsım'ın, Bizans şehirlerine sürekli olarak akınlar düzenlenmesi üzerine I. Aleksios Komnenos,

⁵¹ İbnü'l Esir, *El Kâmil Fi't-Tarih*, (Çev. Abdülkerim Özeydin), C. X, Bahar Yayınları, İstanbul 1987, s. 99; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 93.

⁵² Anna Komnena, *Alexiad*, s. 194-195; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 103-104.

⁵³ Ebû'l Ferec, *Abu'l-Farac Tarihi I*, (Çev. Ömer Rıza Doğrul), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999, s. 332-333; Anna Komnena, *Alexiad*, s. 194-195; Sibt İbnü'l Cevzî, *Mir'âtü'z-Zaman Fi Tarihi Ayân*, s. 236-238, 277; İbnü'l Esir, *El-Kâmil Fi't-Tarih*, C. X, s. 135; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 104; Emine Uyumaz, "Kaynaklara Göre Türkiye Selçuklu Sultanlarının Ölümleri ve Mezar Yerleri", *Prof. Dr. Ramazan Şeşen Armağanı*, İstanbul 2005, s. 148. Süleymanşâh'ın vefatına yönelik kaynaklarda farklı rivâyetler mevcuttur. Anna Komnena'da (*Alexiad*, s. 194-195) Süleymanşâh'ın şahsi olarak onuruna yediremediği ve Tutuş'a karşı mâğlubiyetî geçirdiği ruhî bunalımın neticesinde elindeki bıçağı kâlbine saplayarak intihar ettiğini belirtirken, İbnü'l Adim (*Zübdetü'l-Haleb II*, s. 97-98) ise; Süleymanşâh'ın kendisine rastlayan Tutuş'un atlılarının attığı bir okla öldürüldüğünü belirtmekle birlikte aynı kaynaktan bu konu ile ilginç bir rivâyete de yer vermektedir. Bu rivâyette Sultan Süleymanşâh'ın cesedi savaş meydanında bulunduğu Melik Tutuş'a bildirilmiş, Tutuş da askerleriyle beraberinde gittiği savaş meydanında Süleymanşâh'ın cesedini inceledikten sonra ayak parmaklarının yapısından tanıdığı ve onu oradan kefenlettirip aldirarak Haleb'e götürerek Şerefü'd-Devle Müslim'inde mezarının bulunduğu Haleb kapısında bir yere defnettirmiştir. Bkz Ali Öngül, *Selçuklular Tarihi II*, Emek Matbaası, İzmir 2007, s. 14. *Anonim Selçuknâme* (s. 24) tarihleri karıştırmış ve Süleymanşâh'ın 1122 senesinde hastalanarak Haleb'te vefat ettiğini kaydetmiştir.

⁵⁴ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 104.

komutan Tatikios'u büyük bir orduyla İznik'e göndermiştir. İznik şehrinde bulunan Selçuklu Türkleri, Bizans kuşatmasında şehir dışına çıkmayınca, Bizans ordu komutanı Tatikios, İznik gölü güneyine çekilmiştir. Ancak Büyük Selçuklu komutanı Emîr Porsukî'nin 50.000 civarında askerle İznik'e doğru geldiğini haber alınca İstanbul'a dönmüştür. Tatikios'un bu geri çekilişi üzerine İznik kalesinden çıkan Ebû'l-Kâsım, İzmit taraflarında bazı başarılar elde etmiştir.⁵⁵

Tatikios, Ebû'l-Kâsım'ın Gemlik'i alarak burada bir donanma oluşturması sonrası Gemlik ve İznik arasındaki alanda Selçuklularla mücâdeleye girişmiştir. Ebû'l-Kâsım'ın güçleri Bizans ordusuna mağlup olunca İznik'e çekilmiştir. Bizans ordu komutanı Tatikios, bunun üzerine İznik şehrini yeniden kuşatmıştır. Bu sırada Emîr Porsukî'nin, İznik şehrini kuşatmak üzere yaklaştığını öğrenen Ebû'l-Kâsım, I. Aleksios Komnenos ile anlaşma yapmak zorunda kalmıştır.⁵⁶

Ebû'l-Kâsım, İznik'e geri döndüğünde Emîr Porsukî'nin şehri kuşatmış olduğunu görmüştür. Anlaşmaya göre Bizans İmparatoru'ndan yardım dileğinde bulunmuştur. I. Aleksios Komnenos, bu iki düşman kuvvetinden zayıf olanı desteklemiş ve en iyi birliklerini Büyük Selçuklu ordusuna karşı Türkiye Selçuklu Devleti'nin nâibi Ebû'l-Kâsım'a yardım için göndermiştir. İmparator, bu yardımla beraber Bizans hâkimiyetinden çıkan bölgeyi önce güçlü ardından da zayıf olan taraftan Bizans'a geri kazandırmayı amaçlamıştır. Bizans ordusu gelince Emîr Porsukî kuşatmayı kaldırmıştır.⁵⁷

Büyük Selçuklu Sultanı Melikşâh'ın, İznik'i ele geçirmek için Emîr Porsukî'den sonra görevlendirdiği Emîr Bozan, şehri kuşattıysa da başarılı olamamıştır. Türkiye Selçuklu Devleti'nin nâibi Ebû'l-Kâsım, İznik'i gayet iyi bir şekilde savunmuştur. Bozan, başarılı olamayarak kuşatmayı kaldırıp Uluabâd taraflarındaki kaleleri almak üzere ordugâhını da bu bölgede kurmuştur. Ebû'l-Kâsım, İznik yönetimi için Melikşâh'ın onayını almak üzere yanına gitmiştir. Melikşâh, Ebû'l-Kâsım ile görüşmeyi kabul etmemiş ve onun bu sırada Anadolu'da bulunan Bozan'dan izin almasını istemiştir. Ebû'l-Kâsım, dönüş yolunda Büyük Selçuklu Emîri Bozan'ın adamları tarafından yakalanıp kendi yayının kirişiyile

⁵⁵ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 114.

⁵⁶ Anna Komnena, *Alexiad*, s. 199-200.

⁵⁷ Anna Komnena, *Alexiad*, s. 201; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 115.

boğdurularak öldürülmüştür. Bozan ise bu gelişmenin ardından Tutuş ile mücadele için Anadolu'dan ayrılmıştır.⁵⁸

Ebû'l-Kâsım'dan sonra İznik'te yönetimi kardeşi Ebû'l-Gâzi üstlenmiştir. I. Aleksios Komnenos, Ebû'l-Gâzi'ye hediyeler göndererek şehri Bizans İmparatorluğu'na bırakmasını teklif etmiştir. Ebû'l-Gâzi ise bu teklifi kabul etmemiştir. Bu arada Büyük Selçuklu Sultanı Melikşâh öldürülmüştür. Bunu haber alan Sultan I. Kılıç Arslan Türkiye Selçuklu Devleti'nin varisî sıfatı ile İznik'e gelmiş ve Ebû'l-Gâzi'den şehrin yönetimini devralmıştır. Bu gelişme sonrası İznik, yeniden Türkiye Selçuklularının saltanat merkezi olmuştur. I. Kılıç Arslan, Melikşâh tarafından devlet merkezinde kontrol altında tutulurken detaylıca tanıyıp öğrendiği Büyük Selçuklu teşkilâtını ve saray yapısını İznik'e taşımıştır. I. Kılıç Arslan tüm bu düzenlemeler çerçevesinde Ebû'l-Gâzi'yi de görevinden uzaklaştırmıştır.⁵⁹ Ardından orduyu bir nizâm içerisinde disipline etmiştir. Bütün bey ve valileri baş satrap⁶⁰ (beylerbeyi) Emîr Muhammed'in buyruğuna vermiştir. Anna Komnena'nın *Alexiad*'ında ve Osman Turan'ın *Selçuklular Zamanında Türkiye* adlı çalışmasında Emir Muhammed, İlhan ismi ile zikredilse de Muhammed ile İlhan aynı kişidir.⁶¹

I. Kılıç Arslan, Bizans İmparatorluğu'na karşı bir genişleme ve Türkiye Selçuklu hâkimiyetini Güney Marmara'ya doğru genişletme politikası yürütmüştür. Bu çerçevede Muhammed İlhan'ı Uluabâd, Erdek ve Manyas bölgelerini ele geçirmesi için sefere göndermiştir.⁶² I. Aleksios Komnenos, Emîr Muhammed İlhan'ın üzerine Bizans ordu komutanı Aleksandros'u görevlendirmiştir. Bu gelen ordu kuvvetleri Muhammed İlhan'a yenilerek mağlup olmasından ötürü Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos, Opos adında bir komutan önderliğinde yeni bir

⁵⁸ *Urfalı Mateos Vekâyinâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, s. 178; Anna Komnena, *Alexiad*, s. 202-205.

⁵⁹ Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, (Çev. Fikret Işıltan), C. I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999, II. Baskı, s. 140; Anna Komnena, *Alexiad*, s. 206; Osman Turan, "Kılıç Arslan", *İA*, C. VI, s. 681-688.

⁶⁰ "Baş satrap" beylerbeyi unvanıdır. Baş satraplık, İran'da hüküm sürmüş olan Pers İmparatorluğu'nda (M.S.224-651) eyâletlere bölünen yerlerin yönetiminden sorumlu askerî valilere verilen unvanıdır. Bkz. Veli Sevin, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 2013, s. 272.

⁶¹ Anna Komnena, *Alexiad*, s. 207.; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 127.

⁶² Yusuf Ayönü, *Türkiye Selçuklulari-Bizans Münasebetleri, (1075-1116)*, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, İzmir 2001, *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, s. 54.

ordu daha göndermiştir. Bu ordu birliği emîr Muhammed İlhan'ı mağlup ederek esir almıştır.⁶³

Bu sıralarda I. Kılıç Arslan'ın kayınpederi ve müttefiki olan büyük Türk denizcisi Çaka Bey (1081-1096), Çanakkale ve İzmir arasında kalan sahil bölgelerini ele geçirmiştir.⁶⁴ Bunun yanı sıra Çanakkale Emîr Boğazı'ndan Abydos'a kadar kuşatma faâliyetleri Bizans İmparatorluğu'nu telaşlandırmaya başlamıştır. I. Kılıç Arslan'ın, güney Marmara yörelerini ele geçirerek Türkiye Selçuklu Devleti sınırlarını genişletme çabaları neticesinde Çanakkale Emîr Boğazı'na kadar ilerlemiştir. Bu sırada kayınpederi olan Çaka Bey'in hem deniz hem de kara gücüne dayanan hareketi ile Bizans İmparatorluğu'nun sonunun geldiğini göstermiştir. Muhakkâk ki bu durumda Bizans İmparatoru, I. Kılıç Arslan ile anlaşmayı kendi çıkar siyasetine uygun bulmuştur. Aynı şekilde Bizans İmparatorluğu ile ortak hareket etmeye karar veren I. Kılıç Arslan da Çaka Bey üzerine doğru ileri hârekat başlatmıştır.⁶⁵ Bu durum sonrası Çaka Bey, Çanakkale Emîr Boğazı yakınındaki Abydos civarında I. Kılıç Arslan ile buluşmak, görüşmek istemiştir. Ancak damadı I. Kılıç Arslan tarafından, pusuya düşürülerek öldürülmüştür. I. Kılıç Arslan'ın Bizans İmparatoruyla yaptığı anlaşma ile katledilen Çaka Bey hâdisesi aslında Bizans'ın 'Batı meselesi'nin lehine çözüldüğünün göstergesidir.⁶⁶

I. Kılıç Arslan, beylerinden Muhammed İlhan'ı İznik'te bırakarak Doğu Anadolu Seferi'ne çıkmıştır. Dânişmendliler'den Malatya şehrini almak için harekete geçmiştir.⁶⁷ Ancak Birinci Haçlı Seferi ordusunun öncü kuvvetleri, Pierre l'Hermite komutasında Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos tarafından Anadolu'ya geçirildiğinde Haçlılar 10 bin asker gücü ile İznik yakınlarını yağmalamaya başlamıştır. Karşılarına çıkan insanları öldürmüşlerdir. Bu durumu haber alan İznik halkı⁶⁸ şehrin kapılarını açıp Haçlı öncülerine karşı ileri hârekatı yapmışlardır. Fakat

⁶³ Anna Komnena, *Alexiad*, s. 207-209; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 127-128.

⁶⁴ Mücteba İlgürel, "Çaka Bey", *İA*, C. VIII, s. 186-188.; Akdes Nimet Kurat, *Çaka Bey İzmir ve Civarındaki Adaların İlk Türk Beyi*, Ankara 1966. s. 4-15.

⁶⁵ Yusuf Ayönü, "İzmir'de Türk Hâkimiyetinin Başlaması", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, C. IX, S. 1, İzmir 2009, s. 1-8.

⁶⁶ Anna Komnena, *Alexiad*, s. 269-271.

⁶⁷ Ernest Honigmann, *Bizans Devleti'nin Doğu Sınırı*, (Çev. Fikret Işıltan), Türk Tarih Kurumu Yayını, İstanbul 1970, s. 208-209; *Urfalı Mateos Vekâyinâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, s. 187.; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 98.

⁶⁸ İznik halkının her ne kadar Haçlılara karşı harekete geçmesinde şu hususu da ifade etmek gerekir ki o da şehrin genelinin Hristiyan dinine mensup oluşudur. Burada dinî özelliklerin ötesinde tamamen

Haçlıların gücü karşısında tekrar şehre kapanmak zorunda kalmışlardır. Bu sıralarda Haçlılar yağmaladıkları mallarla Helenopolis'te⁶⁹ konaklamışlardır.⁷⁰

I. Kılıç Arslan, bu durum sonrası önemli bir gücü Emîr Muhammed İlhan ile Haçlılar üzerine göndermiştir. Emîr Muhammed İlhan, bu ileri hareketiyle Xerigordos (Kserigordos)⁷¹'u Haçlılardan almıştır. Haçlılar, İznik'e doğru ilerlerken pusuya düşürülmüşlerdir. Pusuya düşen Haçlılar'ın çoğu bu esnada telef olmuştur. Ölülerin sayısı oldukça fazladır. Keşiş Pierre I'Hermite de Bizans askerlerinin yardımı ile canını zor kurtarabilmiştir.⁷² İznik şehrinin, Haçlılar tarafından alınması ile Anadolu ve Bizans İmparatorluğu arasındaki ikmâl yolları denetim altına alınmış ve aynı zamanda Haçlıların ilerleyişi karşısında müstâhkem bir merkez elde edilmiştir.⁷³

Birinci Haçlı Seferi başlarında I. Kılıç Arslan'ın, Dânişmendli Melik Gâzi ve Malatya hâkimi Ermeni Gabriel ile arasındaki mücâdele alevlenmiştir. I. Kılıç Arslan'ın bu seferinin Anadolu'ya 1097 yılında gerçekleştirilen Birinci Haçlı Seferi'nin başladığı tarihlere rastgelmesi onun yanlış bir siyasî mânevrasası olmuştur. I. Kılıç Arslan'ın, Malatya'yı ele geçirme girişimi Haçlılara, Anadolu'da ilerleme fırsatı vermiştir. I. Kılıç Arslan, başlangıçta Haçlıların gelişine önem vermemiş ve bu tehlikeyi göremediği için de Malatya kuşatmasına devam etmiştir.⁷⁴

Esas Haçlı ordusu ise 1097 yılı Nisan ayında Bizans İmparatoru'na bağlılık andı içerek I. Bohemund ve Godfrey (Godefroi) de Bouillon önderliğinde İznik önünde birleşmiş ve şehri kuşatmışlardır. İznik'te Türk garnizonu, şehri I. Aleksios

farklı bir durum söz konusudur ki o da Haçlı Seferleri'nin oluşum amacının gösterildiği gibi sadece dinî amaçla gerçekleşmediğidir. Buradaki asıl amaç; maddî ve manevîdir. Çünkü yalnızca dinî hedef olsaydı yapılan seferlerde kendi dindaşlarına dokunulmazdı. Oysaki katledilen insanlar her dine mensuptu. Bkz. Işın Demirkent, *Haçlı Seferleri Tarihi*, Dünya Yayınları, İstanbul 2004, s. 261-262; Mike Paine, *Haçlı Seferleri*, (Çev. Cumhuriyet Atay), Kalkedon Yayınları, İstanbul 2011, s. 23-24; Şerif Baştaş, "Bizans ve Haçlılar", *Uluslararası Haçlı Seferleri Sempozyumu*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1999, s. 61-63.

⁶⁹ Bizans İmparatoru Kostantin'in annesi Helena adına ithâfen verilen ve Yalova Altınova'da kurulan yerleşim alanının o zamanlardaki adıdır. Sevin, *a.g.e.*, s. 36.

⁷⁰ Anna Komnena, *Alexiad*, s. 306.

⁷¹ Bugünkü İznik dolaylarındaki bir yerleşim yeri olan Xerigordos (Kserigordos)'un adı: Gordos, Gördes, Gordion ve Gorduana gibi Gorda-Korda ögesinden türediği izâh edilmektedir. Bkz. Bilge Umar, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, İnkılâp Kitabevi Yayınları, İstanbul 1993, s. 289-290.

⁷² Anna Komnena, *Alexiad*, s. 306-307.

⁷³ Runciman, *a.g.e.*, C. I, s. 135.

⁷⁴ Ebü'l-Ferec, *Abu'l-Farac Tarihi*, C. I, s. 335; Süryani Mihail, *Vekâyinâme*, s. 47.; Runciman, *a.g.e.*, C. I, s. 135-136.

Kommenos'a teslim karşılığı anlaşma yapmak üzereyken I. Kılıç Arslan İznik önünde görünmüştür. Bunun üzerine Haçlı temsilcilerini şehirden çıkartmayı başaran Türkler, Sultana katılarak mücâdeleye dört bir koldan sarılmışlardır. Ertesi gün Haçlılar ile I. Kılıç Arslan ordusu arasında büyük bir savaş olmuşsa da kesin bir sonuç alınmadığından akşam iki taraf da geri çekilmiştir. I. Kılıç Arslan, Haçlılar'ın çok kalabalık olduğunu görerek şehirdeki Türk garnizonuna haber göndermiş ve şehri Bizans İmparatoru'na teslim etme konusunda serbest olduklarını bildirmiştir. I. Aleksios Komnenos, İznik'i alacaklarına inanmadığı için Haçlıların yanında olmasına rağmen savaşa katılmamıştır. Haçlılar, İznik surlarında gedik açınca o da Bizans ordusunu savaşa dâhil etmiştir.⁷⁵

I. Aleksios Komnenos, Haçlılar'ın surlara yüklendiği sırada I. Kılıç Arslan'ın göl üzerinden şehre donanımlı askerî birlikler soktuğunu öğrenmiş ve İznik Gölü'nü denetimi altında tutmak istemiştir. Bizans ordu komutanı Tatikios Gemlik'ten İznik Gölü'ne doğru Bizans donanma kuvvetlerini indirmiştir. Ardından kara ve göl yoluyla şehre ulaşan Tatikios, emrinde bulunan Haçlılar ile birleşerek şehre doğru hücum etmiştir. Şehirdeki Türkler, çaresiz kalınca vaâtlerini kabul edip şehri Bizans İmparatoru'na teslim etmişlerdir. Fakat I. Aleksios Komnenos, Haçlılar'a karşı şehri büyük bir mücâdele sonrasında aldı görüntüsü verebilmek için ertesi gün Bizans ordusunu savaş çılgınlıklarıyla şehre sokmuş 19 Haziran 1097 günü de şehri ele geçirerek buradaki Bizans egemenliğini ilân etmiştir.⁷⁶

İleri hareketlerine devam eden Haçlı orduları, Ekim 1097'de Antakya yönünde ilerlerken Urfa'daki Ermenilerin dâveti üzerine I. Baudouin Boulognelu beraberindeki 700 atlı ile Maraş'da ana Haçlı ordusundan ayrılmıştır. Baudouin 1097 Sonbaharı'nda Fırat'ın batısında yer alan ve o sıralarda Türklerin elinde bulunan Tell-Bâşîr'i ele geçirmiş ve ardından da Râvendân'ı zaptetmiştir. Bu arada Ocak 1098'de Urfa Piskoposuyla birlikte gelen 12 kişilik bir heyet Baudouin'i Urfa'ya dâvet etmiştir. Şehrin hâkimi olan Ermeni Thoros, Baudouin'den istifade ederek Türk saldırılarını önleyeceğini düşünmüştür. Bu dâvet üzerine Baudouin 6 Şubat 1098'de Urfa'ya gelmiştir. Ancak çok geçmeden düzenlenen bir komplo sonunda

⁷⁵ Anna Komnena, *Alexiad*, s. 325-328; Runciman, *a.g.e.*, C. I, s. 136-138.

⁷⁶ Anna Komnena, *Alexiad*, s. 327-328; Runciman, *a.g.e.*, C. I, s. 138-139.

Ermeni Thoros'un öldürülmesi üzerine Baudouin 10 Mart 1098'de şehre hâkim olmuş ve Urfa Haçlı Kontluğunu kurmuştur.⁷⁷

Antakya, Haçlılar'ın Kudüs yolu üzerinde bulunduğundan dolayı burayı almadan Filistin'e doğru yürümleri askerî açıdan sakıncalı olduğu gibi piskoposluğun merkezi olması bakımından da önemlidir. Aynı zamanda 12 yıl evvel Bizans'ın elinden çıkan şehri geri almak isteyen Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos tarafından da bu durum kaçınılmaz bir fırsat olarak değerlendirilmiştir. Bu sıralarda Selçukluların Antakya Valisi Yağısıyan, Haçlı ordusunun Antakya'ya doğru ilerlediğini Şeyzer'de iken öğrenmiş ve derhâl şehre gelerek savunma hazırlıklarına başlamıştır. Yağısıyan, bir yandan surları tamir ettirip hendekler kazdırırken diğer yandan da Hristiyanların faaliyetlerini kontrol edici bazı tedbirler alarak ihânetinden endişe ettiği birçok Hristiyan ileri gelenini şehirden dışarı çıkarmıştır. Ayrıca Antakya'da yaşayan Ortodoks Patriği Ioannes Okside de hâpse atılmıştır.⁷⁸

Haçlılar, 20-21 Ekim 1097'de Antakya önlerine gelerek şehri kuşatmışlardır. Haçlılara karşı direnemeyeceğini anlayan Yağısıyan, çevredeki Türklerden yardım talebinde bulunmuştur. Ancak 2-3 Haziran 1098 günü bir Ermeni dönmesi olan Firuz'un ihâneti ile Bohemund'a yardım etmesi sonucunda Haçlılar, Antakya'yı ele geçirmiş ve burada Antakya Haçlı Prinkepsliği'ni kurmuşlardır.⁷⁹

Haçlılar, Urfa ve Antakya'nın ardından Fâtımîlerin kontrolünde olan Kudüs'e doğru ilerlemişlerdir. Kudüs önlerine gelen Haçlı kuvvetleri 7 Haziran 1099'da Kudüs Kalesi'ni kuşatmışlardır. Her ne kadar aç, susuz ve yorgun bir halde olsalar da 15 Temmuz 1099'da şehri aldıktan sonra halkı kılıçtan geçirmişlerdir. Yalnızca şehrin yönetiminden sorumlu olan Fâtımî Hilâfeti'ne bağlı olan Vali İftihârü'd-Devle'nin garnizonu sağ kurtulabilmiştir. Çünkü Haçlılara âdeti buralar peşkeş çekilmiştir. Nihâyetinde Kudüs'te Latin Haçlı Devleti'ni kurmuşlardır.⁸⁰

⁷⁷ Işın Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu (1098-1118)*, C. I, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 2013, s. 1-40; Gürhan Bahadır, *Antakya Haçlı Prensligi*, Pegem Akademi Yayınları, Antakya 2011, s. 28.

⁷⁸ Bahadır, *a.g.e.*, s. 22-23.

⁷⁹ Işın Demirkent, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013, s. 37-38.

⁸⁰ Ali Öngül, *Selçuklular Tarihi II*, Emek Yayınları, İzmir 2007, s. 30-35.

Birinci Haçlı Seferi sonrası Anadolu’da, Türkiye Selçuklu-Bizans sınırı Konya bölgesine doğru çekilmiştir. İznik’ten çekilen Türkiye Selçukluları, derhâl toparlanarak Konya’yı başkent yapmışlardır.⁸¹ Bir süre sonra 1100 tarihinde Malatya hâkimi Gabriel’in, Kudüs Kralı olması üzerine Antakya Haçlı Kontu I. Bohemund, Malatya’ya gelmiştir. Gabriel’in kızı Kira Murphia ile evlenerek Malatya’yı çeyiz yoluyla alması gündeme gelmiştir. Bunun üzerine Malatyalılar gizlice Sivas’taki Emîr Gümüştigin’e haber göndermiş ve Gümüştigin de gelinceye kadar Bohemund’u oyalama yoluna gitmişlerdir. Bohemund ise yakalanarak esir edilmiştir. I. Bohemund esir olması üzerine Urfa Haçlı Kontu Baudouin, esir edilen I. Bohemund ve adamlarını aramaya koyulmuştur. Bunun üzerine Gümüştigin, Sivas’a çekilmiştir. Böylece Malatya şehri de Baudouin’in eline geçmiştir.⁸² Diğer taraftan da Bohemund’un yardım talebi üzerine 1101 yılında Ankara üzerinden Sivas’a doğru yeni bir Haçlı ordusu hareket etmiştir. Bu Haçlı ordusu, Ankara’dan Sivas’a doğru ilerlerken civardaki insanları ne Müslüman ne de Hristiyan ayrımı yapmadan öldürmüşlerdir. Bu ordudan oluşan büyük bir kuvvet, I Kılıç Arslan ve Gümüştigin’in ittifâkı ile Merzifon yakınlarında imhâ edilmiştir.⁸³

⁸¹ Gordlevski, *Anadolu Selçuklu Devleti*, (Çev. Azer Yaran), Onur Yayınları, Ankara 1988, s. 49.

⁸² Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, s. 15-16.

⁸³ Işın Demirkent, “1101 Yılı Haçlı Seferleri”, *Fikret Işıltan’a 80. Doğum Yılı Armağanı*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1995, s. 30-42.

BİRİNCİ BÖLÜM

ŞAHİNŞÂH'IN TARİH SAHNESİNE ÇIKIŞI VE SALTANATI ÖNCESİ TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ'NİN DURUMU

1. SULTAN I. KILIÇ ARSLAN'IN MUSUL SEFERİ

Büyük Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar, 1105 yılı İlkbaharında I. Kılıç Arslan'ın Büyük Selçuklu Devleti'ne bağlı Diyarbakır ve el-Cezîre bölgelerini ele geçirmek düşüncesinde olduğunu öğrenmiş ve bu girişimini önlemeye çalışmıştır. Zira Selçuk Bey'in oğulları Arslan Yabgu ile Mikail'in torunları arasındaki saltanat rekabeti hala devam etmekte idi.⁸⁴ Selçuk Bey'in en büyük oğlu Arslan Yabgu'nun çocukları, Büyük Selçuklu tahtında kendilerinin de hakları olduğunu iddia ediyorlardı. Bu sebeple I. Kılıç Arslan da dedesi Kutalmış'dan beri süre gelen Büyük Selçuklu tahtını ele geçirmek çabasından vazgeçmemişti. O halde, I. Kılıç Arslan'ın, Anadolu'ya ilerlemesi, bu kez, sadece Haçlılarla savaş yapmaya yönelik bir düşünceye dayanmamıştır. Aksine bu girişim, I. Kılıç Arslan'ın Sultan Berkyaruk'un ölümünden sonra artık Büyük Selçuklu tahtı üzerinde hak iddiasında bulunmak fırsatının kendisi için doğmuş olduğuna inandığını göstermiştir.⁸⁵

Bundan dolayı I. Kılıç Arslan, daha Anadolu seferine çıkmadan önce, bu bölgedeki olaylarla yakından ilgilenen Sultan Muhammed Tapar, 1105 yılında, sadece siyaset gereği Musul'da vali bıraktığı, fakat hiç güvenmediği Emîr Çökürmüş'ü buradan uzaklaştırmaya çalışmıştır. Onun Türkiye Selçuklu Sultanı I. Kılıç Arslan ile gizli bir anlaşma içinde olduğundan kuşkulananmıştır. Bu sebeple 1106 yılında Diyarbakır, el-Cezîre ve Musul' un idaresini Emîr Çavlı'ya vererek

⁸⁴ Abdülkerim Özaydın, *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi (498-511/1105-1118)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1990, s. 60.

⁸⁵ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 136.; Özaydın, *a.g.e.*, s. 60-61.

Çökürmüş' den kurtulmak istemiştir. Emîr Çökürmüş topladığı orduyla Emîr Çavlı'ya karşı ne kadar direnmiş olsa da yapılan savaşta mağlup olmuş ve esir düşmüştür.⁸⁶

Emîr Çavlı ise Musul'u kolayca ele geçirmek amacıyla yanına Emîr Çökürmüş'ü alıp şehrin önüne gelmiştir. Fakat ihtiyar Emîr Çökürmüş, surlar önünde ölmüştür. Bunun üzerine Musul halkı, şehri Çavlı'ya teslim etmeyip Çökürmüş'ün 11 yaşındaki oğlu Zengi'yi başlarına geçirdikten sonra Sultan I. Kılıç Arslan'a haber göndermiş ve ondan Musul'a gelip idareyi eline almasını istemişlerdir.

Malatya'da bulunduğu esnada bu haberi alan I. Kılıç Arslan, teklifi kabul ederek ordusuyla birlikte hemen Musul'a doğru yola çıkmıştır. Onun yaklaşması ve Nusaybin'e varması üzerine Çavlı, Musul önünden ayrılarak Sincar'a gitmiştir. Artukoğlu İlgâzi ile Çökürmüş'ün adamlarından bir kısmı da Çavlı'nın tarafına geçmiştir. Bu sırada Çavlı, Haleb Selçuklu Meliki Rıdvan'dan Haçlılara karşı beraberce savaşmak için kendisini Suriye'ye çağırın bir mektup alınca, bu defa Sincar'dan Rahbe'ye gitmiştir. Bu arada Nusaybin'de Sultan I. Kılıç Arslan'ı karşılayan Musul ileri gelenleri, ondan kendilerine dokunulmayacağı hususunda söz vermesini rica etmişlerdir.⁸⁷

Buna mukâbil I. Kılıç Arslan da onlardan kendisine bağlı kalacaklarına dair yemin almıştır. Ardından hep birlikte yola çıkılmış ve I. Kılıç Arslan 22 Mart 1107 Cuma günü Musul'a girmiştir. Çökürmüş'ün oğlu Zengi ve adamları ile Musul halkı onu sevinç gösterileri içinde merasimle karşılamışlardır. Şehrin iç kalesini kale muhafızı Oğuzoğlu (Guzoğlu)'ndan teslim alan I. Kılıç Arslan, Musul' a hâkim olmuştur. İlk iş olarak Büyük Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar adına okunan hutbeyi kendi adına çevirmiş ve böylece bağımsız bir müstakil devlet olmak istemiştir.⁸⁸

Askere ve halka çok iyi davranan I. Kılıç Arslan, onlara ağır gelen bazı vergileri kaldırmıştır. Şehrin yönetimi için yeni atamalarda bulunmuştur. Kadı Ebû'l Muhammed Abdullah eş-Şehrizuri'yi Musul kadılığına, Ebû'l-Berekat Muhammed'i

⁸⁶ Cihan Piyadeoğlu, "Büyük Selçuklu Devleti Emîri Atabeg Çavlı Sakâvû" *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, İstanbul 2003, S. 38, s. 37-40.

⁸⁷ Turan, *a.g.e.*, s. 137.

⁸⁸ Özeydin, *a.g.e.*, s. 60-61.; Demirkent, *a.g.e.*, s. 60.

şehrin reisliğine tayin etmiştir. Herkese adaletle davranmıştır. Çıkacak her türlü fitneyi önlemek amacıyla; “*Kim başkası aleyhinde konuşursa, söyleyeni öldürürüm*” diye bir ferman yayınlattmıştır. Bu arada Çökürmüş'ün Harran Savaşı'nda 7 Mayıs 1104 esir aldığı ve üç yıldan beri Musul' da hapis bulunan Urfa Haçlı Kontu II. Baudouin du Bourg, I. Kılıç Arslan' ın eline geçmiştir. Fakat I. Kılıç Arslan, birkaç ay sonra Çavlı' ya karşı giriştiği savaşta ölünce, esir Urfa Haçlı Kontu, bu kez Çavlı'nın eline geçmiş ve bir yıl sonra da onun tarafından serbest bırakılmıştır.⁸⁹

2. SULTAN I. KILIÇ ARSLAN'IN BÜYÜK SELÇUKLU EMİRİ ÇAVLI (SAKÂVÛ) İLE SAVAŞI VE ÖLÜMÜ

Sultan I. Kılıç Arslan'ın Musul'u Türkiye Selçuklu devletine dâhil etmesi ile artık Büyük Selçuklu tahtını ele geçirmek ve El-Cezîre ile Kuzey-Suriye bölgelerini hâkimiyeti altında birleştirmek istediği açıkça belli olmuştur. Bu durum ise aynı yörelerde hüküm süren Mardin Artuklu beyi İlgâzi ile Haleb Selçuklu Meliki Rıdvan'ı rahatsız etmiştir.⁹⁰ İkisi de bağımsızlıklarını kaybedecekleri düşüncesiyle I. Kılıç Arslan ile işbirliği yapmaktan kaçınmışlar, hattâ ona karşı cephe almışlardır. İlgâzi, Musul önünden uzaklaşıp Sincar'a gelen Çavlı ile birleşmeyi ve sonra onunla beraber Rahbe'ye gidip burasını kuşatmayı tercih etmiştir.⁹¹

Rahbe, Muhammed İbn es-Sebbâk adında bir emîrin elindeydi ve Sultan I. Kılıç Arslan'ın hâkimiyetini kabul etmiş, şehirde hutbeyi onun adına okutmuştur.⁹² Çavlı, iki aydan fazla bir süre Rahbe'yi kuşatmıştı. Bu kuşatma sırasında Rıdvan'a haber yollamış; ona gelip kendisiyle birleşmesini, düşmanlarına karşı yardım etmesini istemiş, Rahbe'yi aldıktan sonra, daha önce Rıdvan'ın yapmış olduğu teklifi yaparak, beraberce Haçlılara karşı savaşabileceklerini söylemiştir. Bu teklifi kabul eden Rıdvan, Çavlı'nın yanına gelmiş, birlikte 19 Mayıs 1107'de Rahbe'yi ellerine geçirmişlerdir.⁹³

⁸⁹ Demirkent, *a.g.e.*, s. 61.

⁹⁰ Ali Sevim, “Haleb Selçuklu Melikliği: Fahrü'l-Mülûk Rıdvan Devri, (Nisan 1095-Aralık 1113)”, *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, S. II, Ankara 1971, s. 1-66.

⁹¹ İbnü'l-Esir, *El-Kâmil fi't-Tarih*, C. X, s. 344.

⁹² Piyadeoğlu, *a.g.m.*, s. 40-45.

⁹³ Demirkent, *a.g.e.*, s. 62.

Gelişen bu olaylardan haberdar olan Sultan I. Kılıç Arslan, Emîr Çavlı'nın üzerine yürümeye karar vermiştir. Fakat bütün ordusu yanında bulunmamaktadır. Askerlerinin bir kısmını Balkanlar'da savaşan imparator I. Aleksios Komnenos'a yardım için yollamıştır. Hemen başkente haber gönderip Anadolu'dan takviye birlikleri istemiştir. 11 yaşındaki oğlu Şahinşâh'ı melik ilân edip, onu Musul'da kendisine vekâlet etmekle görevlendirmiştir. Yanına bir askerî birlik bırakarak, Emîr Bozmuş'ı ona atabeg tayin etmiştir. Sıbt İbnü'l-Cevzî,⁹⁴ kardeşlerden Mesud'un da babası I. Kılıç Arslan'ın yanında Emîr Çavlı ile savaştığını ve burada yakalanarak Emîr Çavlı tarafından esir alındığını kaydetmiştir. Ayrıca Hanımı Ayşe Hatun ve en küçük oğlu Tuğrul Arslan da Musul'da kalmışlardır.⁹⁵

Bundan sonra I. Kılıç Arslan, Diyarbakır Beyi Yınaloğlu İbrahim, Harput Beyi Çubukoğlu Muhammed yanında olduğu halde, Çavlı ve müttefiklerine karşı savaşmak üzere Musul'dan yola çıkmıştır. Askerler iyi silahlara ve cins atlara sahip olmakla beraber, hasımlarının ordusuna oranla sayıca azdır. Anadolu'dan çağırdığı kuvvetler henüz gelmemiştir. Bu durumda en doğru iş, bu kuvvetlerin gelmesini beklemek ve güçlü bir ordu oluşturduktan sonra harekete geçmektir, ama I. Kılıç Arslan, bu kuvvetlerin gelmesini beklemeden ilerlemiştir. İki taraf, Temmuz ayının yakıcı sıcağında Habur suyu kenarında karşı karşıya gelmişlerdir. I. Kılıç Arslan'ın hâkimiyetini tanımış ve onunla beraber gelmiş olan beyler, Çavlı'nın askerlerinin çokluğunu farkedince tereddüte düşmüşler ve savaşmak yerine çekip gitmeyi yeğlemişlerdir. İlk ayrılan Yınaloğlu İbrahim olmuş, hattâ çadırlarını ve ağırlıklarını savaş alanında bırakarak ülkesine dönmüştür. Diğer beyler de aynı şekilde hareket edince I. Kılıç Arslan'ın kuvveti iyice zayıflamıştır. Çavlı ise Sultan I. Kılıç Arslan'ın yanındaki adamların birer birer ayrılarak gittiğini görünce, yeni kuvvetler gelmeden derhâl onun üzerine saldırmaya karar vermiştir.⁹⁶

İki ordu 13 Temmuz 1107 günü savaşa tutuşmuştur. I. Kılıç Arslan, büyük bir cesaretle atını doğruca Çavlı'nın üzerine sürmüştür. Etrafı Çavlı'nın adamlarıyla çevrilmiştir. Buna rağmen önce önüne çıkan sancaktarı öldürerek Çavlı'ya ulaşmış

⁹⁴ Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mirâtü'z-Zaman*, Haydarabad 1952, C. III/2, s. 675-677.

⁹⁵ Coşkun Alptekin, "Türkiye Selçukluları", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, C. VIII, İstanbul 1988, s. 223-233.

⁹⁶ Özaydın, *a.g.e.*, s. 62.; Demirkent, *a.g.e.*, s. 63.

ve ona da kılıcıyla bir darbe indirmiştir. Bu darbe, her ne kadar Çavlı'nın zırhını parçaladıysa da bedenine pek zarar vermemiştir.⁹⁷

I. Kılıç Arslan'ın kahramanca dövüşmesine karşılık sayılarının azlığından dolayı daha savaşın başında morallerini yitirmiş olan askerleri, Çavlı'nın hücumla kalkan kuvvetleri karşısında direnememiş, silâhlarını ve eşyalarını bırakarak kaçmaya başlamışlardır. Askerlerinin bozulduğunu ve geride bıraktıkları her şeyin Çavlı'nın adamları tarafından yağmalanmaya başladığını gören I. Kılıç Arslan, artık başarıya ulaşmanın mümkün olmadığını anlamıştır. Esir düştüğü takdirde barış yapmak fırsatını da bulamayacağını bilmektedir. Hele kendisine karşı saltanat kavgasına giriştiği Büyük Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar'ın eline geçerse başına geleceklerden korkmuştur. Bir an önce karşı kıyıya geçip kurtulmak amacıyla atını Habur suyuna sürmüştür. Kendisini, arkasından saldıran Çavlı'nın adamlarına karşı durmadan fırlattığı oklar ile savunmaya çalışmıştır. Fakat atı ve kendisi, zırhlı olduğu için Habur'u geçemeyip sulara gömülmüştür.⁹⁸

Cesedi, birkaç gün sonra Habur'un Şemsâniyye köyü yakınlarındaki kıyıda bulunmuştur. Cenazesi buradan alınarak Meyyâfârikîn (Silvan)'e götürülmüştür.⁹⁹ Sultanın Meyyâfârikîn'de valisi olan atabegi Humartaş, burada I. Kılıç Arslan için "Kubbetü's-Sultan" adıyla meşhur olan bir türbe yaptırmıştır.¹⁰⁰ Daha sonraki yıllarda, tanınmış birçok kimse de bu türbeye defnedilmiştir. 1122 yılında ölen Mardin Artuklu Beyi Necmeddin İlgâzi de, Sultan I. Kılıç Arslan'ın türbesinin yanında yapılmış olan "Mescidü'l-Emîr"de yatmaktadır. Tarihçi İbnü'l-Ezrak'taki kayda göre, "*I. Kılıç Arslan'ın oğlu Sultan Mesud, 1143/44 yılında babasının mezarını Konya'ya nakletmek istemişse de bu gerçekleşmemiştir.*" Nitekim XIV.

⁹⁷ Piyadeoğlu, *a.g.m.*, s. 45-50.

⁹⁸ Sultan I. Kılıç Arslan'ın ölüm tarihi hakkında birçok kaynak ve araştırma eserinde farklı tarihler zikredilmiştir. İbnü'l Ezrak (vr.158) 1105-1106 yıllarını verirken, İbnü'l-Kalânîsî (*Zeyl-û Tarih-i Dimaşk*, s. 158) 25 Mayıs 1107'yi, Azîmi (*Tarih*, s. 34) 13 Haziran 1107'yi, İbnü'l Esir (*El-Kâmil fi't-Tarih X*, s. 344) 13 Temmuz 1107'yi ve Münecimbaşı (*Camiü'd-Düvel* s. 15) ise 20 Temmuz 1107 yılını vermiştir. Bunlardan ayrı olarak Ahmed b. Mahmud (*Selçuk-nâme*, s. 148) ise 1144-1145 yılı olarak zikretmektedir. Abdülkerim Özaydın (*Sultan Muhammed Tapar Devri*, s. 62-63) ve Muharrem Kesik (*Sultan I.Mesud Dönemi*, s. 8), 3 Haziran 1107 yılını verirken, Osman Turan, (*Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 137) 14 Haziran 1107 tarihini, Işın Demirkent (*Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I.Kılıç Arslan*, s. 67) de, 13 Temmuz 1107 tarihini I. Kılıç Arslan'ın ölüm tarihi olarak vermektedirler.

⁹⁹ İbnü'l-Esir, *El-Kâmil fi't-Tarih*, C. X, s. 345.

¹⁰⁰ Turan, *a.g.e.*, s. 138.; Öngül, *a.g.e.*, s. 42-43; Uyumaz, *a.g.m.*, s. 150-151.

yüzyıl tarihçileri de Sultan I. Kılıç Arslan'ın Meyyâfârikîn'deki türbesinde yattığını yazmışlardır. Ne yazık ki günümüzde bu türbe ayakta değildir.¹⁰¹

3. SULTAN I. KILIÇ ARSLAN'IN ÖLÜMÜNDEN SONRA ANADOLU'DAKİ SİYASÎ DURUM

I. Kılıç Arslan (1092-1107), 15 yıl süren saltanatı devresinde bir yandan Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos'la diğer yandan da Haçlılarla çok zor şartlar altında mücâdelelerde bulunmuştur. Ardından Anadolu'daki merkezî otoritenin zayıflaması sonrası Çaka ve Tanrı-bermiş gibi Türk beyliklerini hâkimiyetine alarak Anadolu birliğini kurmada büyük çaba ve başarı göstermiş bir Selçuklu Sultanı olarak tarihe geçmiştir.¹⁰²

I. Kılıç Arslan'ın ölümü sonrası dört oğlu arasında taht kavgaları başlamıştır. Hattâ Türkiye Selçuklu Devleti, I. Süleymanşâh'ın ölümüyle ortaya çıkan buhranlardan daha büyük karışıklıklar ve çekişmelerin içerisine düşmüştür. Bunu fırsat bilen Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos, harekete geçerek Edremit-Antalya arasındaki yerleri işgale başlamış, bölge şehirlerinde yaşayan Türklere zulümler yapmıştır. Bizans askerleri hiç kimseye merhâmet göstermemişlerdir. Bizans ordusunun bu zulüm ve vahşetinden kurtulabilen Türkler, yas tutup karalar giyerek Anadolu içlerine çekilmek zorunda kalmıştır.¹⁰³

Bu olaylardan bir süre sonra 1107 yılında Rumlara karşı Türkler, soydaşlarından yardım tâlebinde bulunmuşlardır. I. Kılıç Arslan, Türk komutanlarına karşı giriştiği mücâdelelerde başarısız olması üzerine erkek evladından Şahinşâh'ı 11 yaşlarında Musul'a vekil idâreci olarak görevlendirmiştir.¹⁰⁴

¹⁰¹ Özaydın, *a.g.e.*, s. 63; Demirkent, *a.g.e.*, s. 64.; Piyadeoğlu, *a.g.m.*, s. 55-59.

¹⁰² Özaydın, *a.g.e.*, s. 64.

¹⁰³ Funck Brentano, "Les Croisades", (Çev. İsmail Çolak), *Tarih ve Medeniyet Dergisi*, Nisan 1998, S. 49, s. 24, 57, 76, 78.

¹⁰⁴ Claude Cahen, *La Syrie du Nord'al'époque des Croisades et la Principauté Franque'd Antioche*, Cambridge Üniversitesi, Tez, Paris 1940. s. 248.; Salim Koca, *Türkiye Selçukluları Tarihi, Malazgirt'ten Miryokefalon'a (1071-1176)*, C. II, Karam Yayınları, Çorum 2003, s. 97.

4. ŞAHİNŞÂH'IN BÜYÜK SELÇUKLU SULTANI MUHAMMED TAPAR'A GÖNDERİLMESİ

I. Kılıç Arslan'ın ölümünden sonra Emîr Çavlı Sakâvû doğruca Musul'a gitmiştir. I. Kılıç Arslan'ın burada bırakmış olduğu askerî birlik, Çavlı'nın ordusuna karşı koyacak güçte değildir. Bu sebeple halk hiç direnmeden şehrin kapılarını ona açmıştır. Böylece Çavlı, Musul'a hâkim olmuş ve hutbeyi de yeniden Büyük Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar adına okutmaya başlamıştır.¹⁰⁵ Ayrıca babasına vekâleten Musul'da kalmış olan I. Kılıç Arslan'ın büyük oğlu Şahinşâh'ı, atabegi olan Bozmuş'tan teslim alarak İsfahan'da Sultan Muhammed Tapar'a göndermiştir. Böylece Şahinşâh'ın İsfahan hayatı başlamıştır. Âdetâ 20 yıl önce yaşanan olaylar yeniden tekrarlanıyordu; nasıl Süleymanşâh'ın ölümünden sonra I. Kılıç Arslan, Sultan Melikşâh tarafından İsfahan'da tutulduysa şimdi de I. Kılıç Arslan'ın ölümünden sonra oğlu Şahinşâh, İsfahan'da tutulmuştur.¹⁰⁶

Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin kaydına göre; *"I. Kılıç Arslan'ın oğullarından Mesud ise babasının yanında Çavlı'ya karşı yapılan savaşa katılmış ve savaş alanında atabeg Çavlı tarafından esir alınmıştır. Fakat bir süre sonra Mesud, kaçmayı başarıp ülkesine dönmüştür."*¹⁰⁷ Sultan I. Kılıç Arslan'ın diğer oğlu Arabşâh (Melik Arab)'ın bu sırada nerede bulunduğu hakkında kaynaklarda açık bilgi zikredilmemiştir. Bu arada Musul'da bulunan I. Kılıç Arslan'ın en küçük oğlu Tuğrul Arslan ve annesi Ayşe Hatun¹⁰⁸ Sultan I. Kılıç Arslan'ın ölümünden sonra Emîr Bozmuş tarafından Malatya'ya götürülmüş ve Tuğrul Arslan burada Sultan ilân edilmiştir (1107). Sultan I. Kılıç Arslan'ın ölümü, bütün doğu dünyasını etkilemiştir. O'nun ölümüyle, Güneydoğu Anadolu'da ve Kuzey Suriye'de Haçlılara karşı yürütülecek mücâdelede bütün Müslümanları bir bayrak altında toplayacak güç yitirilmiştir. Aynı zamanda Anadolu'da Türkiye Selçuklu Devleti'nin siyasî gücü ve birliği zayıflamıştır. Hiç değilse Şahinşâh'ın, Anadolu'ya dönüp Konya tahtına çıkışına kadar (1110) süren saltanat boşluğu, siyasî otoriteden mahrum kalmış olan

¹⁰⁵ İbnü'l-Esîr, *El-Kâmil fi't-Tarih*, C. X, s. 367.

¹⁰⁶ Özeydın, *a.g.e.*, s. 64.

¹⁰⁷ Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mirâtü'z-Zaman*, s. 680-685.

¹⁰⁸ I. Kılıç Arslan'ın, Çaka Bey'in kızı ve Ayşe Hatun'dan başka I. Mesud'un annesi olup adı belirlenemeyen bir eşi olduğu da bilinmektedir. Bkz. Emine Uyumaz, "Türkiye Selçuklu Sultanları, Melikleri Ve Meliklerin Evlilikleri", *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Merkezi I. Uluslar Arası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi Bildirileri II*, Konya 2001, s. 397-421.

ülkeyi, bu dönemde çok zor durumda bırakmıştır.¹⁰⁹ Türkiye Selçuklu Devleti'nin saltanat mücadeleleri ile yıpranması Anadolu'da ayrı bir güç olan Dânişmendlilere fayda sağlamıştır. Dânişmendliler, Anadolu'da siyasî güçlerini artırmak ve topraklarını genişletmek bakımından, Türkiye Selçuklularının bu konumundan ziyâdesiyle faydalanmışlardır.

Bu hâdiselere bağlı olarak Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos ise Balkanlar'da Prens Bohemund'u mağlup ettikten sonra Ege Bölgesine doğru yayılmaya başlamış bulunan Türkleri, Batı Anadolu'dan tekrar çıkartmak ve bu bölgedeki bazı kaleleri yeniden ele geçirmek fırsatını yakalamıştır. Bununla beraber Orta Anadolu'da kökleşmiş Türk gücünü kırıp Güneydoğu Anadolu bölgesine ulaşmayı başaramamıştır. Fakat bu durum, Antakya Haçlı Prinkepsi Tankred'e ve Keysun hâkimi Goğ Vasil'e Türklere karşı daha serbestçe hareket etmek ve askerî güçlerini arttırmak imkânını sağlamıştır.¹¹⁰

5. I. KILIÇ ARSLAN'IN ÇOCUKLARI

Sultan I. Kılıç Arslan'ın çocuklarının sayısı ve isimleri hakkında kaynaklarda farklı bilgiler mevcuttur. Müneccimbaşı¹¹¹,nda sadece Şahinşâh ve Mesud'dan bahsetmektedir. Urfalı Matheos'un *Vek'âyinâmesi* ve Papaz Grigor'un *Zeyli*¹¹²,nde: Sultan I. Kılıç Arslan'ın dört oğlu olduğundan bahsedilmiştir. Ancak Mesud'un dışındakilerin isimleri verilmemiştir. Süryani Mihail¹¹³ ve Ebü'l-Ferec¹¹⁴; bu çocukların isimlerini Arab, Şahinşâh, Mesud ve Tuğrul Arslan olarak kaydetmiştir. Urfalı Matheos, Süryani Mihail ve Ebü'l-Ferec'in kayıtlarından Sultan I. Kılıç Arslan'ın dört oğlu olduğu anlaşılmaktadır.¹¹⁵ Sultan I. Kılıç Arslan'ın ölümünün ardından geride Şahinşâh (Melikşâh), Mesud, Melik Arab ve Tuğrul Arslan adlarında dört erkek çocuğu hâricinde Gök Arslan adında bir oğlu ile Seyyide (Sâ'ide-Sâcîde)

¹⁰⁹ Muharrem Kesik, "Sultan I. Kılıç Arslan'dan Sonra Türkiye Selçuklu Tahtına Kim Oturdu"? XVI. *Türk Tarih Kongresi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 9-13 Eylül 2002. s. 1.

¹¹⁰ Demirkent, *Türkiye Selçuklu Hükümdârı Sultan I. Kılıç Arslan*, s. 64-65; Öngül, *a.g.e.*, s. 44-45.

¹¹¹ Müneccimbaşı, *Câmiü'd-Düvel*, C. II, s. 16-17.

¹¹² Urfalı Matheos, *Vekâyinâme*, s. 231-232.

¹¹³ Süryani Mihail, *Vekâyinâme*, s. 54-56.

¹¹⁴ Ebü'l-Ferec, *Abu'l-Farac Tarihi*, C. II, s. 346-347.

¹¹⁵ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil Fi't-Tarih*, C. X, s. 344-345.

isimli bir de kız çocuğu bırakmıştır.¹¹⁶ I. Kılıç Arslan'ın, Çaka Bey'in kızı ve Tuğrul Arslan'ın annesi olan Ayşe Hatun dışında kimlerle evlendiği ve diğer çocuklarının annelerinin kimler olduğu kesin olarak bilinmemektedir. Ancak Muharrem Kesik'e göre; Şahinşâh ile Mesud'un anneleri farklıdır.¹¹⁷ Bunların dışında, I. Kılıç Arslan, Şovalye Raymond'un kız kardeşi Izabella ile de bir evlilik gerçekleştirmiştir.¹¹⁸

5.1. TUĞRUL ARSLAN VE ANNESİ AYŞE HATUN

Sultan I. Kılıç Arslan, Musul'a girdiğinde 11 yaşındaki oğlu Şahinşâh (Melikşah), hanımı Ayşe Hatun¹¹⁹ ve diğer oğlu Tuğrul Arslan ile Emîr Bozmuş'ı şehirde bırakmıştır. Sultan I. Kılıç Arslan'ın ölümünün ardından Emîr Çavlı'nın Musul'a girmesi üzerine Bozmuş, ona karşı mücadele edemeyeceğini anlayınca Sultanın hanımıyla küçük oğlu Tuğrul Arslan'ı yanına alarak Malatya'ya gelmiştir. Yanlarında I. Kılıç Arslan ile Ayşe Hatun'un kızı olan Seyyide (Saide) Hatun¹²⁰ da bulunmaktadır. Kılıç Arslan'ın diğer oğlu Şahinşâh ise Emîr Çavlı tarafından Büyük Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar'a gönderilmiştir.¹²¹

Türkiye Selçuklu Devleti'ndeki yönetim boşluğundan istifade eden Emîr Bozmuş, I. Kılıç Arslan'ın oğlu Tuğrul Arslan'ı Malatya'da sultan ilan etmiştir. Bu sırada Malatya'da İl Arslan adında bir emîr bulunmaktadır. Küçük sultanın annesi Ayşe Hatun ile Emîr İl Arslan birlikte komplo düzenleyerek Emîr Bozmuş'ı öldürmüş, sonra da ikisi evlenmiştir.¹²² Böylece Malatya'da yönetimi İl Arslan ele

¹¹⁶ Süryani Mihail, *Vekâyinâme*, s. 350.; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 140.; Gordlevski, *a.g.e.*, s. 333.; Uyumaz, "Türkiye Selçuklu Sultanları, Melikleri Ve Meliklerin Evlilikleri", s. 399.

¹¹⁷ Muharrem Kesik, "Melik Arab", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, İstanbul 2003, S. 38, s. 17.

¹¹⁸ Franz Babinger ve Mehmed Fuâd Köprülü, *Anadolu'da İslâmiyet*, (Çev. Ragıp Hulusi, Haz. Mehmet Kanar), İnsan Yayınları, İstanbul 1995, s. 15; Friedrich Sarre, *Konya Köşkü*, (Çev. Şahabeddin Uzlu), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989, s. 31; Gordlevski, *a.g.e.*, s. 333.

¹¹⁹ I. Kılıç Arslan 1092'de Çaka Bey'in kızı ile evlenmiştir. Muhtemelen Ayşe Hatun, Çaka Bey'in kızı idi. Bkz. Anna Komnena, *a.g.e.*, s. 219.; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 93.; Turan, "I. Kılıç Arslan", *İA*, C.VI, s. 682.; Demirkent, *I. Kılıç Arslan*, s. 17-18.; Akdes Nimet Kurat, *a.g.e.*, s. 43.

¹²⁰ Seyyide Hatun daha sonra Mardin Artuklu beyi Necmeddin İlgâzi ile evlenmiştir. Kadı Tâceddin Ebû Salim b. Nubâta, Malatya'ya gidip gelini alarak Meyyâfârikîn'e Necmeddin İlgâzi'ye götürmüştür. Bkz. İbnü'l-Ezrak, *Târîhi Meyyâfârikîn ve Âmid Tarihi*, (*Artuklular Kısım*), (Çev. Ahmet Savran), Erzurum 1992, s. 39.

¹²¹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't Tarih*, C. X, s. 430.; Demirkent, *I. Kılıç Arslan*, s. 58-59.

¹²² Cahen, kaynak göstermeden Ayşe Hatun'un Belek'ten önce birkaç Türk Emîri ile evlendiğini ve bu emîrleri oğluna atabeg yaptığını yazmaktadır. Bunlardan biri burada zikredilen İl Arslan olup, diğerlerinin adına kaynaklarda rastlanılmamıştır. Bkz. Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da*

almıştır. İl Arslan'ın baskı yaparak zorla altın toplaması üzerine halkın zor durumda kaldığını gören Tuğrul Arslan ve annesi Ayşe Hatun, O'nu yakalayıp hapsedmişlerdir.¹²³

Tuğrul Arslan ve annesi Ayşe Hatun, bir yıl süren hapsinden sonra, İl Arslan'ı Büyük Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar'a göndermişlerdir.¹²⁴ Muhammed Tapar da I. Kılıç Arslan'ın oğlu Şahinşâh'ı, Anadolu'ya göndermiştir.¹²⁵ Şahinşâh, burada sultanlığını ilan ettiğinde devletin doğusunda kardeşi Tuğrul Arslan da Malatya'da ikinci bir Selçuklu Sultanı olarak bulunuyordu.¹²⁶ Diğer kardeşleri Mesud ve Arab'ı da hapsedtiren Şahinşâh, 1110 yılında Konya'da tahta oturmuştur.¹²⁷ Bu arada Ayşe Hatun¹²⁸, oğlunu atabegi ile birlikte bırakarak Artuklu hâkimi Belek Gâzi'nin yönetiminin nasıl olduğu hakkında bilgi edinmek için Palu'ya gitmiştir. Burada Belek'e şu sözleri söylemiştir: “*Sultan I. Kılıç Arslan nice defalar sizi medhederek dedi ki, bütün Türk emîrleri içinde Belek derecesinde akıllı ve kudretli bir kimse yoktur. Ben de beni ve çocuklarımı adınızla korumanızı istiyorum.*” Böylece Belek'in himâyesine giren Ayşe Hatun, bir süre sonra onunla evlenmiştir. Birlikte Malatya'ya gelerek orada bulunan atabegi uzaklaştırmışlardır.

Türkler, s. 101.; *The Formation of Turkey The Seljukid Sultanate of Rum: Eleventh to Fourteenth Century*, (İng. Çev.) P. M. Holt, London, s. 15.

¹²³ Ebü'l-Ferec, *Abu'l-Farac Tarihi*, C. II, s. 349.; Tülay Metin, *Selçuklular Döneminde Malatya*, Malatya Kitaplığı Yayınları, Malatya 2013, s. 49-53.

¹²⁴ Süryani Mihail, *Süryani Mihail Vekâyinâmesi*, II, s. 54; Ebü'l-Ferec, *Abu'l-Farac Tarihi*, II, s. 347-349.; Cahen'e göre Ayşe Hatun, Muhammed Tapar ile iyi ilişkiler kurmak istemiş ve bu amaçla Orta Toroslardaki Frank ve Ermenilere düzenlemiştir. Bkz. Cahen, *a.g.e.*, s. 101.

¹²⁵ Ebü'l-Ferec, *Abu'l-Farac Tarihi*, II, s. 349.; Cahen, *The Formation of Turkey The Seljukid Sultanate of Rum*, s. 16.; Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, *Câmiu'd-Düvel*, s. 16.; İbnü'l-Kalânîsî ise Şahinşâh'ın Malatya'ya sultan tarafından gönderilmediğini, Temmuz-Ağustos 1109 (Muharrem 503) tarihinde Sultanın ordugâhından kaçarak Anadolu'ya geldiğini belirtmektedir. Bkz. İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl-ü Tarihi Dimâşk*, s. 158.; Sevim, *a.g.m.*, s. 42.

¹²⁶ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil Fi't-Tarih* X, s. 345; Ebü'l-Ferec, *Abu'l-Ferec Tarihi II*, s. 343-350, 360-361, Süryani Mikhâil, *Süryani Mikhâil Vekâyinâmesi*, s. 54; Anonim *Selçuknâme*, s. 24-37, Demirkent, *a.g.e.*, s. 59, Erdoğan Merçil, “İslâm'dan Sonra Türklerde Kadın” *Kadın Ansiklopedisi*, Tercüman Yayınları, s. 488; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 179-182.

¹²⁷ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 153.; Coşkun Alptekin, “Türkiye Selçukluları”, DGBİT, s. 234.; Muharrem Kesik, *Türkiye Selçuklular Devleti Tarihi Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)*, Ankara, 2003, s. 15-16. Ebü'l-Ferec'in kaydına göre Şahinşâh, Malatya'da yıllarca kalmış, Danişmendliler tarafından rahatsız edilmesi üzerine Bizans İmparatoru Aleksios Komnenos'tan yardım istemek üzere onun yanına gitmiştir. Bir süre sonra Malatya'ya geri dönen Şahinşâh, Danişmendliler tarafından yakalanarak gözleri kör edilmiştir. Bunun üzerine Malatya'daki emîrlere Mesud'u hapisten çıkararak Sultan ilân etmişlerdir. Bkz. Ebü'l-Ferec, *Abu'l-Farac Tarihi*, II, s. 349-350.

¹²⁸ Türkiye Selçuklu Sultanlarından I. Kılıç Arslan'ın eşi Ayşe Hâtun, tıpkı Büyük Selçuklu Sultanı Melikşâh'ın eşi olan Terken Hâtun gibi siyasette aktif rol almıştır. Öyle ki oğlunu Sultan yapmak ve ülke yönetiminde söz sahibi olmasının bizlere âdetâ Terken Hâtun imâjını vermektedir. Terken Hâtun faaliyetleri için bkz. Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti*, s. 213-218.

Belek Gâzi, Tuğrul Arslan'ın atabeği, idarede asıl söz sahibi de Ayşe Hatun olmuştur.¹²⁹

Belek Gâzi, Malatya hâkimiyetinden sonra ilk iş olarak Çubukoğlu Muhammed Bey'in¹³⁰ mirasından ele geçiremediği tek yer olan Harput ile ilgilenmeye başlamıştır. Harput emîrini sıkıştırarak burayı evlatlığı Tuğrul Arslan'a satması için zorlamıştır. Harput emîri bu baskı neticesinde şehre karşılık bir miktar altın ve bazı yerlerin kendisine verilmesini teklif etmiştir. Belek Gâzi ve Tuğrul Arslan bu şartları kabul etmiştir. Bunun üzerine Harput'u teslim almak için Belek Gâzi, Malatya'ya doğru askerleriyle birlikte harekete geçmiştir.

Ancak Sultan Muhammed Tapar tarafından Haçlılarla mücadele etmek üzere bölgeye gönderilen Aksungur Porsukî komutasındaki Büyük Selçuklu birliklerinin yaklaşmak üzere olduklarını duyduğunda Harput'u bırakarak Malatya'ya geri dönmüştür. Böylece Büyük Selçuklu ordusu Belek'in bırakmak zorunda kaldığı Harput'a hiç silah kullanmadan girmiştir (1114).¹³¹ Ancak ertesi yıl Büyük Selçuklu ordusu, Artuklu kuvvetlerine mağlup olmuştur. Belek, Harput'u tekrar ele geçirmek için büyük bir fırsat yakalamıştır. Bu fırsatı çok iyi değerlendiren Belek, derhâl Harput üzerine yürüyerek şehre hâkim olmuş ve burayı beyliğinin merkezî yapmıştır (1115).¹³²

Belek Gâzi, daha önceden Mengüceklî Beyliği'nin hâkimiyetinde bulunan Dersim ve Palu'yu zapt etmiş, bu yüzden Mengücekoğulları ile arası açılmıştır. Mengücekoğlu İshak Bey, Malatya'nın Belek Gâzi hâkimiyetinde olmasından dolayı buraya akınlarda bulunarak şehri yağmalamıştır (1118). Bu sırada Malatya Sultanı Tuğrul Arslan adına Belek Gâzi, amcası İlgâzi ile birlikte Selçuklu Emîri Porsuk'a karşı mücadele etmiştir. Zira Büyük Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar tarafından

¹²⁹ Süryani Mihail, *Süryani Mihail Vekâyinâmesi*, II, s. 60, 66; Ebü-l-Ferec, *Abu'l-Farac Tarihi*, II, s. 351.; M. H. Yinanç, "Belek", *İA*, II, s. 469.; Coşkun Alptekin, "Belek b. Behrâm", *TDVİA*, C. V, İstanbul, 1992, s. 402-403.; Coşkun Alptekin, "Artuklular", *DGBİT*, C. VIII, İstanbul 1989, s. 182.; Aydın Usta, "Artukoğlu" Belek Gâzi'nin Siyasî Faâliyetleri", *Prof. Dr. Ramazan Şeşen Armağanı*, İstanbul 2005, s. 359.

¹³⁰ Belek'in Harput'u ele geçirmesiyle 28 yıl hüküm süren Çubuk beyliği sona erdi. Bkz. Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri*, s. 147.

¹³¹ Süryani Mihail, *Süryani Mihail Vekâyinâmesi*, II, s. 65-66; Ebü-l-Ferec, *Abu'l-Farac Tarihi*, II, s. 351-352; Ernest Honingmann, "Malatya", *İA*, s. 236.; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 153.; Usta, *a.g.m.*, s. 360.

¹³² Coşkun Alptekin, "Artuklular", *DGBİT*, s. 182.; Nureddin Ardiçoğlu, *Harput Tarihi*, İstanbul 1964, s. 38.; Usta, *a.g.m.*, s. 361.

Urfa üzerine gönderilen Emîr Porsuk komutasındaki ordu, otuz günlük Urfa muhasarasından sonra Fırat boylarını istilâ etmiştir.¹³³

Bunun üzerine Ayşe Hatun, Mengücekoğlu İshak'a karşı, Urfa Haçlı Kontu Joscelin de Courtenay'den yardım istemiştir.¹³⁴ Ancak bir müddet sonra Artuklular ile Haçlılar'ın arası açılmıştır. Ertesi yıl Belek Gâzi, Haçlılara karşı taarruza geçmiş ve Malatya Sultanı Tuğrul Arslan adına Ceyhan ve Elbistan havalisini hâkimiyeti altına almıştır. Karia bölgesi¹³⁵ de Malatya'ya katılmıştır (1119).

Aynı yılın Şubat ayında Haçlılar, topraklarını ele geçiren İlgâzi'yi takip etmek suretiyle Malatya'ya kadar ilerleyerek şehri yağmalamışlardır. Buna karşılık Türkler de Gerger¹³⁶'i zapt etmişlerdir. Malatya hâkimi Tuğrul Arslan ile atabegi Belek birlikte Mengücekoğlu yardım istemek için Trabzon Dukası Konstantin Gabras'a gitmişler ve Konstantin Gabras ile Emîr Gâzi ittifak yapmışlardır. İki taraf arasında Gümüşhane'ye bağlı Şiran yöresinde yapılan savaşta Konstantin Gabras ile İshak Bey mağlup olarak esir düşmüşlerdir (1120). Konstantin Gabras 30 bin dinar fidye karşılığında serbest bırakılmıştır. Emîr Gâzi, damadı olduğu için İshak Bey'i fidye almadan serbest bırakmıştır. Ancak Emîr Gâzi'nin esirler hakkında kendi başına hareket etmesi müttetikleri Tuğrul Arslan ve Belek ile arasının açılmasına neden olmuştur.¹³⁷

Tuğrul Arslan, Malatya hâkimiyetinin idâmesini ve başarılı olmasını Belek Gâzi'ye borçludur. Malatya, Harput ve Palu'da eşkıyalık ve yağmacılık yapan Gerger Ermenilerinin isyanını bastırmak üzere yine Belek Gâzi, Ermeni reisi Mihail'e haber göndererek bu baskınları önlediği ve şâkileri yakaladığı takdirde kendisine her yıl, bin yük buğday ile kendi toprakları içinde bulunan üç köyü vereceğini bildirmiştir. Mihail, eşkıyaların kendi memleketinde bulunmadığına dair

¹³³ Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekâyinâmesi*, s. 254.; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 162.; Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri*, s. 147.

¹³⁴ Süryani Mihail, *Süryani Mihail Vekâyinâmesi*, II, s. 66.; Işın Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi*, C. II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1994, s. 26-27.

¹³⁵ Karia veya Karia bölgesi güneybatı Anadolu'da ana hatlarıyla daha ziyade günümüzdeki Büyük Menderes Nehri'nin güneyi ile, Muğla ili kuzey kısımları ve içerideki bölgeye denk gelen coğrafyanın eski çağlardaki ismine verilen addır. Bkz. Sevin, *a.g.e.*, s. 2,53,77.

¹³⁶ Fırat'ın kuzeyinde kalan bölgeye verilen addır. Bkz. Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu*, C. II, s. 7.

¹³⁷ Süryani Mihail, *Süryani Mihail Vekâyinâmesi*, II, s. 67.; Ebü'l-Ferec, *Abu'l-Farac Tarihi*, II, s. 356.; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 162.; Usta, *a.g.m.*, s. 360-361; E. Honingmann, "Malatya", *İA*, s. 236.

defalarca yemin etmiştir. Ancak o sözünde durmadığı için eşkıya ve hırsızların Hanzit'teki köyleri yakarak zulme devam etmelerine de göz yummuştur. Eşkiyalar bununla da kalmayıp, yapılan anlaşmadan dolayı kendilerinin, karargâhlarında emniyet içinde olduklarını zanneden Türklerden birçoğunu öldürmüşlerdir. Bunun üzerine Belek Gâzi, Ermenilerin üzerine sefere çıkmaya karar vermiştir.¹³⁸

Belek Gâzi, 1121 yılının Ocak ayında Fırat'ı buz üzerinden geçerek Gubus'a varmıştır. Dağların karla örtülü olduğu sırada Keryona adı verilen dağ üzerindeki yola başıboş bin atı bırakarak karların düzelmesini sağlamıştır. Böylece Türk askerleri bir günde dağı aşarak Bar-Sauma manastırına ulaşmışlardır. Belek Gâzi, gayr-i müslim yerli halktan kimsenin öldürülmesine izin vermediği gibi onların hürriyetlerine de dokunmamıştır. Hayvan ve eşyaları ile birlikte herkesi Hanzit'e göç ettirerek oradaki köylere yerleştirmiştir. Bundan sonra bir daha Gerger'e dönmeyeceklerine dair yemin ettirmiştir. Ancak ettikleri yemini bozup bir sene sonra Gerger'e dönen Ermenileri esir almış ve köylerini de yaktırmıştır.¹³⁹

Belek Gâzi'nin Gerger'e bir garnizon yerleştirdiğini belirten *Anonim Süryani Vekâyinâmesi*, onun burada asayişini sağlaması ile ilgili; “*Bölge yoksulları soyan eşkiyalardan temizlendikten sonra bölgeye barış geldi. Belek fakir bir insandan zorla bir parça et alan Türkü kazığa oturtuyormuş ve bir Hıristiyana sözle dahi zarar verilmesine izin vermiyormuş*”¹⁴⁰ demektedir. Belek Gâzi daha sonra Gerger Ermenileri üzerine ikinci bir sefer düzenlemiş, ancak sonuç alamadan geri dönmek zorunda kalmıştır.¹⁴¹

Belek Gâzi'nin Haçlılarla giriştiği Menbiç mücadelesi sonucunda kaleden atılan bir okla ölümü sonrası Ayşe Hatun ve oğlu Tuğrul Arslan büyük bir güç kaybetmiştir.¹⁴² Malatya hâkimi Tuğrul Arslan da Belek Gâzi'nin üvey oğlu olması hasebiyle bu mirasta hakkı olduğunu düşünerek, Belek'e ait Masâra (Minşâr) ve

¹³⁸ Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu*, C. II, s. 28.

¹³⁹ Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu*, C. II, s. 29.

¹⁴⁰ *Anonim Süryani Vekâyinâmesi*, s. 33.

¹⁴¹ Süryani Mihail, *Süryani Mihail Vekâyinâmesi* II, s. 68-69.; Ebü-l-Ferec, *Abu'l-Farac Tarihi*, II, s. 357.; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 163; Işın Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1118-1146)*, C. I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013, s. 26-27.

¹⁴² Kemâleddin İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-Haleb Min Tarihi Haleb'de Selçuklular*, (Çev. Ali Sevim), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, s. 166.

Gerger'i almıştır. Bu sebeple onunla Harput'u alan Artukoğlu Süleyman arasında mücadele başlamıştır.¹⁴³

Anadolu'da siyasî birliğini kurmaya çalışan Dânişmendliler, bölgede büyük bir güç olmuşlardır. Belek Gâzi'nin ölümünün ardından Artuklular'da meydana gelen siyasî buhran ve Tuğrul Arslan'ın güç kaybetmesi, Danişmedliler için büyük bir fırsat olmuştur. Malatya'daki yönetimin zayıflaması onları tekrar bu şehre yöneltmiştir. Bütün bu durumlardan istifade eden Danişmedli Emîr Gâzi, damadı Selçuklu Sultanı I. Mesud ile birlikte 13 Haziran 1124 tarihinde Malatya üzerine giderek şehri kuşatmıştır.¹⁴⁴ Ortak bir şekilde düzenlenen bu seferde hedefler farklıdır. Danişmendli Emîr Gâzi'nin amacı, Doğu Anadolu'nun en zengin şehirlerinden olan Malatya'ya yeniden sahip olmaktır. Ancak Sultan I. Mesud'un böyle bir amacı olmayıp, Selçuklu tahtına geçerken fîli desteğini gördüğü kayınpederine yardım etmek ve başlangıçta hâkimiyetine dokunmadığı kardeşi Tuğrul Arslan'dan bu vesileyle kurtulmak istemiştir.¹⁴⁵

Bir ay süren muhasaraya rağmen Malatya düşürülemedince Emîr Gâzi, oğlu Muhammed'i büyük bir ordu ile bırakarak Sivas'a geri dönmüştür. Muhammed, Saman köyünde karargâh kurarak babasının emri üzerine şehre kimsenin girip çıkmasına izin vermeden kuşatmayı altı ay devam ettirmiştir. Bu sırada Malatya'da dayanılmaz bir kıtlık başlamıştır. Şehirden kaçanlar dışarıda öldürülmüş, kalanlar da açlıktan kırılmıştır. Bir eşek yükü buğday, 36 dinar gibi fahiş bir fiyata satılmıştır. Hattâ öyle ki zamanla buğday bulabilmek bile mümkün olmamıştır. Bununla birlikte halk kedi, köpek ve eşek eti yemişlerdir. Hattâ suda erittikleri derileri yemeye başlamışlardır.¹⁴⁶

Muhasara altında kalmaya daha fazla dayanamayacağını anlayan Ayşe Hatun ve oğlu Tuğrul Arslan, Haçlılardan yardım istemiştir. Ancak Haçlılar, Halep şehrinin muhasarası ile meşgul olduklarından Malatya ile ilgilenmemişlerdir. Bu durumda Malatya hâkimi Tuğrul Arslan ve annesi Ayşe Hatun'nun şehirden ayrılmaktan başka

¹⁴³ Süryani Mihail, *Süryani Mihail Vekâyinâmesi*, II, s. 82.; Ebü'l-Ferec, *Abu'l-Farac Tarihi*, II, s. 358. Mükrimin Halil Yinanç, "Belek", s. 472. Honingmann, *a.g.m.*, s. 237.

¹⁴⁴ Süryani Mihail, *Süryani Mihail Vekâyinâmesi*, II, s. 82.

¹⁴⁵ Muharrem Kesik, "Türkiye Selçukluları İle Dânişmendliler Arasındaki İlişkiler", *Türkler*, C. VI, Ankara 2002, s. 537-538.

¹⁴⁶ Simbat, *a.g.e.*, s. 70.

çareleri kalmamıştır. Ayşe Hatun, kaçmadan önce halka zor kullanarak değerli eşyalarını ellerinden almıştır. 10 Aralık 1124 tarihinde yanlarındaki Selçuklu birlikleriyle gizlice kaçarak Masâra (Minşâr) kalesine¹⁴⁷ sığınmışlardır. Bunun üzerine Malatyalılar, şehrin surlarının kapılarını açarak Malatya'yı Dânişmendli Melik Muhammed'e teslim etmişlerdir. Böylece altı ay gibi uzun süren bir kuşatmadan sonra Danişmendliler yeniden Malatya'ya hâkim olmuşlardır.¹⁴⁸

Bütün ömrünü kendisi ve oğlunun iktidar mücadelesi için harcayan ve Selçuklu siyasî hayatında önemli bir iz bırakan Ayşe Hatun'un bu tarihten sonra, oğlu Tuğrul Arslan'ın kayınpederi olan Artuklu beyi Rüküddevle Davud¹⁴⁹ ile evlendiği bilgisi dışında hakkında başkaca teferruatlı bilgi bulunmamaktadır.¹⁵⁰

Tuğrul Arslan 1128 yılında Malatya'ya tekrar hücum ederek şehri ele geçirmek istemiştir. Fakat burada fazla tutunamayarak saldırıdan vazgeçmiş ve geri çekilmiştir.¹⁵¹ Süryani Mihail ve Ebül-Ferec gibi anakaynaklarda bu tarihten sonra bir daha görülmediği yazılmıştır. Yalnızca 1130 tarihlerinde kız kardeşi Seyyide Hatun'un Meyyâfârîkîn'deki cenazesine giderek onun mal varlığını alıp şehirden ayrıldığı¹⁵² ifade edilmiştir.

5.2. SEYYİDE (SACİDE/SÂİDE) HATUN

I. Kılıç Arslan'ın kızı Seyyide (Sâide/Sâcide) Hatun¹⁵³ hakkında kaynaklarda yeterli bilgiye rastlanılamamıştır. Yalnızca İbnü'l-Ezrak'ın¹⁵⁴ zikrettiğine göre Seyyide Hatun, Hısn-ı Keyfa Artuklu Beyi Rüküddevle Davud (1108-1144) ile

¹⁴⁷ Malatya yakınlarındaki bir kaledir. Masâra (Minşâr)'nın yeri hakkında araştırmacılar farklı görüştedirler. Bilge Umar, (*Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, İnkılâp Yayınları, İstanbul 1993, s. 455) Masâra (Minşâr)'nın eski bir köy olduğunu söylemektedir. Geniş bilgi için bkz. Sevin, *a.g.e.*, s. 6.; Metin, *a.g.e.*, s. 24.

¹⁴⁸ Runciman, *a.g.e.*, s. 142.

¹⁴⁹ Remzi Ataoğlu, *Hısn-ı Keyfa Artuklu Devleti*, AÜSBE, *Basılmamış Doktora Tezi*, Ankara 1985, s. 60.

¹⁵⁰ Ebü'l-Ferec, *Abu'l-Farac Tarihi*, II, s. 358.; İbnü'l Ezrak, *Tarihi Meyyâfârîkîn ve Amîd*, s. 45.

¹⁵¹ İbnü'l-Esîr, *el-Kamil fi't-Tarih*, C. X, s. 521-523.

¹⁵² İbnü'l Ezrak, *Tarihi Meyyâfârîkîn ve Amîd*, s. 24-25.; Metin, *a.g.e.*, s. 56.

¹⁵³ Tülay Metin, Seyyide Hatun'un, Çaka Bey'in kızı Ayşe Hatun'dan olduğunu ifade etmektedir. Bkz. Metin, *a.g.e.*, s. 50.

¹⁵⁴ İbnü'l Ezrak, *Tarihi Meyyâfârîkîn ve Amîd*, s. 25.

evlenmiştir. Tülay Metin¹⁵⁵, Seyyide Hatun'un bu evliliği Mardin Artuklu Beyi Necmü'd-din İlgâzi'yle yaptığını belirtmekte, hattâ Kadı Tacü'd-din Ebû Sâlim b. Nûbâtâ'nın bizzat Malatya'ya giderek gelini Meyyâfârikîn'de bulunan İlgâzi'ye getirdiğini yazmaktadır. Seyyide Hatun 1130 yılında Davud'un eşi olarak vefat etmiş ve babası adına Meyyâfarikîn'de şehrin valisi tarafından yaptırılan Kubbetü's-Sultan adını taşıyan türbeye gömülmüştür. Cenazesine katılmak için aynı zamanda Davud'un damadı olan kardeşi Tuğrul Arslan da Meyyâfârikîn'e gelmiş ve cenazesinde bulunmuştur.¹⁵⁶

5.3. MELİK ARAB

I. Kılıç Arslan'ın çocuklarından birisi olan Melik Arab'ı kardeşi Mesud ile birlikte Melik Arab'ı hapse attıran Şahinşâh, Dânişmendli hâkimi Emîr Gâzi tarafından tahrike uğramıştır. Bunun üzerine Sultan Şahinşâh, Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos ile anlaşma yoluna giderek imparatorudan yardımını istemiştir. Fakat Bizans'tan dönerken Dânişmendlilerin kurduğu pusuya düşürülerek esir alınmış ve gözleri kör edilmiştir. Bu gelişme sonrası Malatya'ya hâkim olan Dânişmendliler, Şahinşâh'ın kardeşi Mesud'u hapisten çıkartarak Türkiye Selçuklu sultanı olmasını sağladılar. Şahinşâh'ın yerine sultan etmelerinin ardından yeni sultan olan Mesud, kardeşleri Melik Arab ile Tuğrul Arslan'ı Malatya'da bırakarak Konya'ya gidip tahta çıktı.¹⁵⁷

Anonim Selçuknâme'de; I. Kılıç Arslan'ın Habur Nehri'nde boğularak yaşamını yitirdiği sırada oğullarından Melik Arab'ın da yanında bulunduğu dair verdiği kayıtla ilk defa adının tarih sahnesinde görüldüğü anlaşılmaktadır.¹⁵⁸ Sultan Mesud ile beraber Doğu Seferi'ne çıkmalarında Emîr Gâzi'ye Tuğrul Arslan'a ait olan Malatya'yı vermesi yatmaktadır. Bu duruma oldukça öfkelenen kardeşi Melik Arab, kardeşi Mesud'un sultan olduktan sonra babası I. Kılıç Arslan'a ait yerleri Emîr Gâzi'nin hâkimiyetine bırakmıştır. Melik Arab, babasına ait olan yerlerin bir meliğe değil de bir emîre bırakılmasını haber alınca 30.000 kişiden oluşturduğu

¹⁵⁵ Metin, *a.g.e.*, s. 50-51.

¹⁵⁶ Osman Turan, Tuğrul Arslan'ın kız kardeşini Seyyide Hatun olarak vermektedir. Bkz, Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 196.

¹⁵⁷ Metin, *a.g.e.*, s. 51.

¹⁵⁸ *Anonim Selçuk-nâme*, s. 24; Kesik, *a.g.e.*, s. 18.

ordusu ile 1126 yılında kardeşi Sultan Mesud üzerine yürümüştür. Bu sırada Emîr Gâzi'nin, Artuklular ile meşgul olması ona bu fırsatı sağlamıştır. Mesud, kardeşi Melik Arab'a bu mücadelede mağlup olmuş ve yardım almak maksadıyla Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos'un ölümünden sonra yerine geçen II. Ioannes Komnenos (1118-1143)'a gitmiştir.¹⁵⁹

Türkiye Selçuklularının içerisine düştüğü bu saltanat mücadelelerini içten içe kıskırtmak için programatik plânlar kuran Bizans İmparatoru II. Ioannes Komnenos, Sultan Mesud'a askerî yardım göndermiştir. Bunun bir sebebi de kendisinin Balkanlar'da meşgul bulunması ve Melik Arab'ın, Kastamonu taraflarından¹⁶⁰ Ereğli'ye oradan da Marmara Denizi sınırlarına ilerlemiş olmasından kaynaklanmıştır. İmparator II. Ioannes Komnenos, bu suretle Türkiye Selçuklularının saltanat mücadelesi ve iç çekişmeler ile çarpışmalarından yararlanmış, bu sayede Kastamonu'yu kuşatarak ele geçirmiştir. Bizans İmparatoru II. Ioannes Komnenos, Müslüman esirleri alarak İstanbul'a geri dönmüştür. Sultan Mesud, kayınpederi Melik Gâzi ile birleşerek Melik Arab'ın üzerine doğru yürümüştür. Melik Arab, onlara karşı mukâvemet edemeyip Kilikya dolaylarına giderek Ermeni Prensi Thoros'a sığınmıştır.¹⁶¹

Melik Arab, Türkler ve Ermenilerden topladığı bir ordu ile 1127 yılında Emîr Gâzi'nin oğlu Muhammed'i pusuya düşürüp yakalayarak esir etmiştir. Masâra (Minşâr) Emîri bulunan Muhammed'in oğlu Yunus'u da esir ettikten sonra Emîr Gâzi ve Sultan Mesud'un üzerine hareket etmiştir. Emîr Gâzi önce mâğlup olduysa da bir tepenin üzerine çıkarak kendisini muzâffer göstermek gayesiyle davul ve boru çaldırarak dikkatleri üzerine çekmeye çalışmıştır. Kendi birlikleri orada toplanırken sis içerisinde durumdan habersiz bulunan Melik Arab'ın askerleri galip olduklarını düşünerek dağılmışlardır. Bundan faydalanan Emîr Gâzi, düşmanını kaçırmaya ve

¹⁵⁹ Kesik, *a.g.m.*, s. 22-23.

¹⁶⁰ Refik Turan, "Selçuklular Döneminde Kastamonu", *Türk Tarihinde ve Kültüründe Kastamonu Sempozyumu*, (19-21 Ekim 1988), 1989, s. 3.

¹⁶¹ Kesik, *a.g.m.*, s. 24-25.

ordugâhında bulunan çadır, at ve malları almaya muktedir olmuştur. Komana¹⁶² ve Ankara'ya kadar ilerleyerek orada hapis bulunan oğlu Muhammed'i kurtarmıştır.¹⁶³

Bunun üzerine Melik Arab tekrar asker toplayarak kaybedilen yerleri geri almaya başlamıştır. Emîr Gâzi'nin oğlu Yağan idâresinde bulunan bir kaleyi de ele geçirmiştir. Melik Arab'ın bu faaliyetlerine öfkelenen Emîr Gâzi, yeniden hücumla geçerek onu mağlup ve kaçmaya mecbur bırakmıştır. Melik Arab, bir daha asker toplayarak mücâdeleye giriştiyse de yine bozguna uğramıştır. Bizans'a kaçırıldıktan sonra Melik Arab, muhtemelen tarih sahnesinden çekilmiş olmalıdır.¹⁶⁴ Süryani Mihail¹⁶⁵'in vermiş olduğu bir bilgiye göre muhtemelen giriştiği mücâdele sonucunda Emîr Gâzi tarafından öldürülmüştür.¹⁶⁶

5.4. MESUD

Sultan I. Mesud, Türkiye Selçuklu tahtında 1116-1155 yıllarında hüküm sürmüştü ve saltanatı boyunca birçok mücâdelede bulunmuştur. Yaklaşık 40 yıl gibi süre tahtta kalmıştır. Sultan Mesud, üvey kardeşi Şahinşâh'ı devirerek, tahta çıkmasından bir müddet sonra Bizans İmparatorluğu tahtında bir değişiklik olmuş ve I. Aleksios Komnenos'un yerine, II. Ioannes Komnenos İmparator ilân edilmiştir. Bu iki devlet arasında öteden beri devam eden, ancak Şahinşâh'la I. Aleksios Komnenos arasında imzalanan anlaşma ile kısa bir süre için de olsa durdurulmuş olan savaşlar taht değişiklikleri neticesinde yeniden başlamış ve Denizli ile Uluborlu arasında kalan yerler Bizans kuvvetleri tarafından geri alınmıştır.¹⁶⁷

¹⁶² Komana ya da Pontik Komana antik Pontus'ta bir şehir. Yeşilirmak yanında kurulmuştur, merkezi konumu ile antik dönemde tercih edilen bir ticaret merkezi idi. Komana'dan kalanlar, Tokat'ın yedi kilometre uzağındaki Gümenek mevkiindedir. Bkz. Sevin, *a.g.e.*, s. 156-157.

¹⁶³ Kesik, "Melik Arab", s. 25-26.

¹⁶⁴ Ebü'l-Ferec, *Abu'l Farac Tarihi*, C. II, s. 361.; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 195-196. Yalnızca *Anonim Selçuk-nâme*'de geçen rivâyetlerde; "Kardeşlerin birbirleriyle üç kez savaştıklarını, sonunda ise barış sağladıklarını, ardından Sultan Mesud'un, Melik Arab'a birkaç kaleyi kendisine verdiği, ardından da emîrlerin bir fesât çıkartarak Melik Arab'ın, Bizans'tan asker aldığını ve son mücâdelede öldüğünü" yazmaktadır. Bkz. *Anonim Selçuk-nâme*, s. 24.; *Anonim Selçuk-nâme (Tarih-i Âl-i Selçuk)*, (Çev. Halil İbrahim Gök-Fahrettin Coşguner), Atıf Yayınları, Ankara 2014, s. 36.; Ayrıca *Azîmî Tarihi*'nde de Melik Arab'ın Kastamonu ve Çankırı yörelerinde girişmiş olduğu faaliyetlerde başarısızlıkla neticelendiğini yazmaktadır. Bkz. Azîmî, *Azîmî Tarihi*, s. 69.

¹⁶⁵ Süryani Mihail, *Vakâyinâme*, C. II, s. 224.

¹⁶⁶ Kesik, "Melik Arab", s. 26.

¹⁶⁷ Faruk Sümer, "I. Mesud", *İA*, C. XXIX, s. 339.; Kesik, *a.g.e.*, s. 50.

I. Kılıç Arslan'ın ölümünden sonra oğulları arasında başlayan taht kavgaları sırasında Dânişmendliler giderek kuvvetlenmişlerdir. Sultan Mesud'un kayınpederi olan ve O'nun, Selçuklu tahtını ele geçirmesinde önemli rol oynayan Dânişmendli Emîr Gâzi, Artuklu Belek Gâzi'nin ölümünden sonra 13 Haziran 1124 tarihinde Malatya'ya hücum etmiştir.¹⁶⁸ Bir ay süren muhâsaradan sonuç alamayan Emîr Gâzi oğlu Muhammed'i burada bırakarak şehir önlerinden ayrılmıştır. Malatya 6 ay daha muhâsara edilmiştir. Uzun süren muhâsara sebebiyle şehirde açlık felâketi baş göstermiştir. Halk, içerisine düştükleri zor durum neticesinde açlıktan leş ve ağaç yapraklarını yemeye başlamıştır. Bunun üzerine çaresiz kalan Ayşe Hatun ile oğlu Tuğrul Arslan 10 Aralık 1124'de Masâra (Minşar) kalesine çekilerek şehir halkının yardımıyla Melik Muhammede teslim edilmiştir. Böylece Malatya tekrar Dânişmendliler'in hâkimiyeti altına girmiştir.¹⁶⁹

Sultan Mesud'un, Malatya'yı kayınpederi Emîr Gâzi'ye teslim etmesi Ankara ve Kastamonu meliki olan kardeşi Melik Arab'ı kızdırmıştır. Sultan Mesud, 1126 yılında kardeşi karşısında mağlup olarak Bizans İmparatoru'ndan yardım istemek zorunda kalmıştır. Selçuklu hânedanı arasındaki iç mücâdelelerden faydalanmak isteyen İmparator II. Ioannes Komnenos, bunu fırsat bilerek Sultan I. Mesud'a yardım ettiği gibi kendisi de Kastamonu üzerine yürüyerek şehri kuşatmış ve çok sayıda esirle geri dönmüştür. Sultan Mesud ise kayınpederi ile birleşerek Melik Arab'ın üzerine yürüyünce o da Ermeniler'in Çukurova'daki prensi Thoros'a sığınmıştır. Daha sonra Türklerden ve Ermenilerden müteşekkil bir orduyla Emîr Gâzi'nin oğlu Muhammed'i pusuya düşürerek esir almıştır. Melik Arab daha sonra bizzat Emîr Gâzi üzerine yürümüştür. Fakat buna rağmen Emîr Gâzi oğlunu esaretten kurtarmıştır.¹⁷⁰

Kardeşler arasında devam eden bu mücâdele sonunda en kârlı çıkan taraf hiç şüphesiz ki Dânişmendliler olmuştur. Sultan Mesud, kayınpederi sayesinde tahtını korumayı başarırken Emîr Gâzi de Malatya'dan Sakarya'ya kadar uzanan Türkiye Selçuklu topraklarını Dânişmendli hâkimiyeti altına almıştır. Böylece Anadolu'nun en güçlü devleti haline gelen Dânişmendliler, 1129 tarihinde bütün Karadeniz

¹⁶⁸ İbrahim Balık, *Ortaçağ Tarihi ve Medeniyeti*, Kocatepe Akademi Yayınları, Afyonkarahisar 2013, s. 176.

¹⁶⁹ Kesik, *a.g.e.*, s. 51.

¹⁷⁰ Kesik, *a.g.e.*, s. 53.

sahillerinin kontrolünü ele geçirmiş ve ayrıca 1130'da Çukurova yöresinde Haçlıları bozguna uğratarak Antakya Haçlı Prinkepsi olan Bohemund'u öldürmüşlerdir.¹⁷¹

Sultan Mesud ise Batı Anadolu'da fetihlere başlamıştır. Bu arada kayınpederi Dânişmendli Emîr Gâzi ise ölmüştür (1134). Bu olay sonrası Türkiye Selçuklu Sultanı I. Mesud büyük bir baskıdan kurtulmuştur. Emîr Gâzi'nin yerine geçen Melik Muhammed ile bir ara ihtilafa düşen Sultan I. Mesud, Bizans İmparatoru II. Ioannes Komnenos'un, Anadolu'yu istilâ harekâtına karşı onunla işbirliği yapmak ihtiyacını hissetmiştir.¹⁷²

Bizans İmparatoru II. Ioannes Komnenos, 1137 yılında büyük bir ordu ile Anadolu'ya geçmiş, Mersin ve Adana'yı işgal etmiştir. Daha sonra Suriye istikametinde ilerleyen İmparator Antakya, Haleb, Esarib, Kefertâb, Maârrâtu'n-Numan'ı ele geçirdikten sonra İstanbul'a dönmüştür. 1139 tarihinde yeniden Anadolu seferine çıkmış, fakat yeni yerleri elde edemediği için geri dönmüştür. 1142'de yeni bir sefere çıkan II. Ioannes Komnenos, Çukurova'ya kadar gelmiş ve 1143 Mart'ında Toros dağlarındaki bir av partisinde yaralanarak ölmüştür.¹⁷³

Dânişmendli Melik Muhammed'in ölümü sonrası 6 Aralık 1142'de Zünnûn, Yunus ve İbrahim isimlerindeki oğulları arasında başlayan taht kavgaları Türkiye Selçuklu Devleti'nin yeniden güçlenmesine sebep olmuştur. Melik Muhammed'in oğulları arasındaki taht kavgasında Sultan Mesud, Melik Muhammed'in oğullarından Zünnûn'u desteklemiş ve böylece Dânişmendli mirasından pay almayı düşünmüştür. Bu maksatla Sivas hâkimi Yağlıbasan ve Malatya hâkimi Aynû'd-Devle'nin üzerine yürüyerek her iki şehri de bir müddet kuşatmıştır. Bu muhâsaralar neticesinde Sivas'a giren Sultan Mesud Malatya'dan hiçbir netice elde edememiştir. Muhâsara teçhizatlarını kırarak Malatya'dan ayrılmıştır (Eylül 1143). Daha sonra Ceyhan ve Elbistan civarını ele geçiren Sultan Mesud, oğlu Kılıç Arslan'ı buraya Melik tayin

¹⁷¹ Işın Demirkent, *Sultan I. Kılıç Arslan*, s. 55.; Kesik, *a.g.e.*, s. 54.

¹⁷² İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't Tarih*, C. X, s. 540.

¹⁷³ İmparator *Ioannes Kinnamos*, av sırasında bir yaban domuzunu vurmuştu. Hayvanın can çekişmesi sırasında İmparatoru un yanında bulunan zehirli oklardan birisi kaza ile yüzük parmağıyla küçük parmağı arasındaki kesme batması sonucunda kısa sürede zehirin tüm vücuduna yayılmasıyla öldüğü şeklinde kaynaklarda geçmektedir. Bkz. *Niketas Khoniates Historiası*, (Çev. Fikret Işıltan), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995, s. 26.

etmiş ve Anadolu'daki üstünlük yavaş yavaş Türkiye Selçukluları'na geçmeye başlamıştır.¹⁷⁴

Sultan I. Mesud'un, Fırat kıyılarına kadar yayılarak Dânişmendli topraklarını işgal etmesi üzerine Yağıbasan ve Aynû'd-Devle, anlaşarak Selçuklulara karşı Bizans İmparatorluğuyla işbirliği yapmayı kararlaştırdılar. Sultan Mesud, Anadolu'nun doğusundaki topraklarda hâkimiyetini genişletmeye çalışırken muhtelif Türkmen beyleri de Denizli ve Menderes vadilerinde fetihlerde bulunmaktaydılar. Bunun üzerine harekete geçen Bizans'ın yeni İmparatoru I. Manuel Komnenos 1145 tarihinde Ermeniler ve Haçlılarla ittifak yapmasına rağmen hastalığı yüzünden sefere devam edememiş ve İstanbul'a dönmüştür.¹⁷⁵

Türkiye Selçukluları giderek Bizans aleyhine olmak üzere hâkimiyet sahalarını genişletmiştir. Bu durum Bizans İmparatorunu Manuel Komnenos harekete geçirmiş ve Türkleri Anadolu'dan söküp atmak için seferber olmuştur. Bu maksatla Selçukluların ellerindeki bazı yerleri işgal ettikten sonra Konya'ya doğru yola koyulmuştur. Bizans ordusunu sürekli takip eden Selçuklularla Bizanslılar arasında Akşehir'de vuku bulan savaşta İmparator I. Manuel Komnenos ayağından yaralandıysa da güçlü Bizans ordusu karşısında mukavemet edemeyen Türkiye Selçuklu kuvvetleri geri çekilmiştir. Akşehir'i tahrip eden Rumlar, Türkleri takip ederek Konya'ya yaklaşmışlardır (1146).¹⁷⁶

Türkleri, Anadolu'dan atmak isteyen Bizans İmparatoru Manuel Komnenos, 1146 yılında Menderes havalisini Selçuklulardan geri alarak Akşehir'de karşısına çıkan bir Selçuklu ordusunu mağlup ettikten sonra şehri yakıp yıkmıştır. Daha sonra Konya üzerine yürüyen İmparator Manuel Komnenos karşı Sultan Mesud, Selçuklu kuvvetlerini Aksaray'da toplayarak savaşa hazırlamıştır. İki taraf arasında Konya önlerinde cereyan eden savaşta Selçukluların pek fazla etkili olamadıkları Bizans kuvvetlerinin Konya'yı muhâsarasından açıkça anlaşılmaktadır. Bir ay süren muhâsaradan sonra Konya civarını tahrip ve yağma eden İmparator Manuel Komnenos, şehri alamayacağını anlayınca geri çekilmeye karar vermiştir. Bu sırada Avrupa'da İkinci Haçlı Seferi (1147-1149)'nin başladığını öğrenen Sultan Mesud ve

¹⁷⁴ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't Tarih*, C. X, s. 540-542.

¹⁷⁵ Muharrem Kesik, *a.g.e.*, s. 47.

¹⁷⁶ Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 124.

İmparator aralarında bir antlaşma yapmışlardır. Bu antlaşmadan sonra Sultan Mesud, Akdeniz bölgesinde ele geçirdiği bazı şehir ve kaleleri bu arada Brakena kalesini¹⁷⁷ de Bizans İmparatoru Manuel Komnenos'a geri vermiştir (1147).¹⁷⁸

Bu sırada Doğu Anadolu'da bulunan Türkiye Selçuklu Sultanı I Mesud, Bizans İmparatoru'nun Konya üzerine yürüdüğünü duyunca Aksaray'a gelip burada hazırlıklarını tamamladıktan sonra Konya önlerinde Bizans ordusu ile karşılaşmıştır. Müdafaâ savaşları birkaç ay devam etmiştir. Baskın tarzındaki saldırılarla Bizans ordusunu yıpratın Türkiye Selçukluları, onlara pek çok can ve mal kaybı vermişlerdir. Konya'yı ele geçirme ümidini kaybeden Bizans İmparatoru Horasan ve Bağdad'dan Selçuklulara yardımcı kuvvetler gelmekte olduğunu ve Avrupa'da büyük Haçlı Seferi'nin başladığını haber alınca bir an önce İstanbul'a dönmeye karar vermiştir. Ayrıca İmparator Manuel Komnenos, Sultan Mesud'un ölümüne kadar bir daha Anadolu seferine çıkmamıştır. Yalnızca Haçlılara karşı Selçuklularla anlaştığı ve onlarla işbirliği yaptığı rivayet edilmektedir.¹⁷⁹

İmadeddin Zengî'nin (1127-1146), 1144 yılında Urfa'yı fethederek Urfa Haçlı Kontluğu'na son vermesi Trablus Kontluğu ile Kudüs Haçlı Kontluğu'nu endişeye düşürmüştür.¹⁸⁰ Urfa'nın fethi, Avrupa'da büyük bir infiale ve İkinci Haçlı Seferi'ne sebep olmuştur. Alman İmparatoru III. Konrad, Fransız Kralı VII. St. Louis'in komutasındaki Haçlı orduları, İstanbul'a doğru yola çıkmıştır. Bizans İmparatoru Manuel Komnenos, diğer Haçlı birliklerinden daha önce İstanbul'a gelmiş olan Alman ordusunu bir an önce Anadolu'ya geçirmek için çırpınmıştır.¹⁸¹

Haçlıların, İznik-Eskişehir yolunu takip ettiklerini öğrenen Sultan Mesud, Haçlıların geçebileceği yerlerdeki kale ve burçlarını tahrip ederek gerekli tedbirleri aldığı gibi kendisine tâbi hükümdar ve beylere de haber gönderip yardım talep etmiştir. 25-26 Ekim 1147'de Eskişehir yakınlarında yorgun ve bitkin vaziyetteki Haçlı kuvvetlerine saldıran Sultan Mesud, onları çok ağır bir bozguna uğratmıştır. Haçlı ordusunun yaklaşık onda biri imha edilirken İznik'e geri dönenler ise yol

¹⁷⁷ Brakena yahut da Prakena olarak nitelendirilip bazı tarihçilerce Antalya bazı tarihçilere göre ise İçel civarında bulunan kalenin adıdır. Bkz. Sevin, *a.g.e.*, s. 101.

¹⁷⁸ Işın Demirkent, "Haçlı Seferlerinin Mahiyeti ve Başlaması", *Haçlı Seferleri ve XI. Âsırdan Günümüze Haçlı Ruhu Semineri*, İstanbul 1998, İÜEF. Yayınları. s. 1-14.; Kesik, *a.g.e.*, s. 64.

¹⁷⁹ Kesik, *a.g.e.*, s. 65.; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 124.

¹⁸⁰ Ioannes Kinnamos, *Historia*, s. 68.

¹⁸¹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't Tarih*, C. X, s. 522.

boyunca Rumlar tarafından perişan edilmiştir. Türkiye Selçukluları ise bol miktarda ganimet ele geçirerek kalelerine çekilmişlerdir.¹⁸²

Fransa Kralı VII. St. Louis, İstanbul'a varınca kendisine Alman İmparatoru III. Konrad'ın Türk kuvvetlerini imha ederek Konya'ya girdiği söylenmiştir. Bizans İmparatoru Manuel Komnenos, onu da bir an önce İstanbul'dan uzaklaştırmak istediği için yanlış bilgi vermiştir. Fransa Kralı 1147 sonlarında bu yanlış verilen bilgiyi öğrenmiş ve fakat aynı yolu takip etmeye cesaret edememiştir. Tekrar aynı duruma düşmemek için Balıkesir, Bergama, İzmir ve Efes istikametinde ilerlemiş ve büyük kayıplar vererek Denizli'ye ulaşabilmiştir.¹⁸³ Buradan Antalya'ya doğru yola çıkan Fransa Kralı VII. St. Louis, zaman zaman Türk saldırılarına maruz kalmış ve binbir güçlükle Antalya'ya varabilmiştir. Haçlı kuvvetleri daha sonra Antalya'dan gemilerle Suriye sahillerine yönelmişlerdir.¹⁸⁴

Sultan I. Mesud, Bizans İmparatorluğu'nun saldırılarını püskürttükten ve Alman İmparatoru III. Konrad kumandasındaki Haçlı birliklerini Anadolu'da perişan ettikten sonra Atabeg Nureddin Mahmud ve Artuklu beyleri ile birlikte Suriye'deki Haçlılara ağır bir darbe indirmek için hazırlığa başlamıştır. Nureddin Mahmud'un gönderdiği kuvvetler 1149 tarihinde Urfa Haçlı Kontu Joscelin'e mağlup olunca Sultan Mesud, oğlu Kılıç Arslan ile beraber Joscelin üzerine yürümüştür. Fakat Urfa Kontu Joscelin, Selçuklu kuvvetleri ile savaşa cesaret edememiştir. Bunun üzerine Sultan Mesud, 1150 yılında Haçlıların işgali altındaki Göksun, Behisni, Ayıntab, Ra'ban, Dülük şehirlerini aldıktan sonra Antakya'ya hareket etmiştir. Bu gelişmeler sonrası Joscelin, Türkiye Selçuklularına tâbi olmayı kabul etmiş, yorgun düşmüş olan Sultan Mesud da geri dönerek fethettiği yerleri Elbistan merkez olmak üzere oğlu Kılıç Arslan'a vermiştir.¹⁸⁵

Bu sırada Sultan I. Mesud'la uzlaşan Ermeni Prensi Thoros Çukurova'ya inerek; Tarsus, Adana, Mamistra ve Anazarba'yı ele geçirmiştir. Bizans İmparatoru Manuel Komnenos ile anlaşılan Sultan Mesud, 1153 tarihinde damadı Dânişmendli Yağıbasan ile beraber Ermeniler üzerine yürümüş, fakat hiçbir netice elde edemediği için geri dönmüştür. Ertesi yıl tekrar Çukurova'ya inen Sultan Mesud daha büyük bir ordu

¹⁸² Kesik, *a.g.e.*, s. 84.

¹⁸³ Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 125.

¹⁸⁴ Kesik, *a.g.e.*, s. 102-103.

¹⁸⁵ Kesik, *a.g.e.*, s. 110.

ile Torosları geçmeye çalışmış, fakat bu sırada ortaya çıkan veba salgını yüzünden ağır kayıplar vererek geri dönmüş ve 10 ay sonra da ölmüştür (1155).¹⁸⁶

6. I. KILIÇ ARSLAN VE EMİR HASAN

Emir Hasan, Bizans kaynaklarından Anna Komnena'nın eseri *Alexiad*'da "Asan Katuh" ya da "Katoukh Asan" olarak geçmektedir.¹⁸⁷ Burada yazılmış olan Katoukh, Hasan Bey'in muhtemelen Kapadokya ve Kayseri Emiri olarak ifade edilmesinden dolayı "Katoukh Asan" şeklinde yazılmış olmalıdır.¹⁸⁸ Anna'nın eserinde geçen Kayseri Emiri Hasan Bey'in Sultan Şahinşâh'ın yeğeni olduğuna dâir yer alan bilgi oldukça önemlidir.¹⁸⁹ Ancak diğer kaynaklarda bu akrabalık bağı hususunu teyit edecek bir veri olmayışı tarihçileri şüpheli bakmaya neden bırakmıştır. Sultan I. Kılıç Arslan'ın Konya'da yerine bıraktığı nâibi durumunda olan Kayseri Emiri Hasan Bey, Büyük Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar ile iyi ilişkiler içerisindeydi. Sultan Muhammed Tapar, kendisini tanıyacağına dair sadakât yemini aldığı Şahinşâh'tan muhtemelen Emir Hasan'ın da teşvik ve yardımları büyük rol oynamıştır.¹⁹⁰ Öte yandan Türklerin uğramış olduğu felâketlerin ardı arkası kesilmemiş, kâtlîam ve zulümlere her gün bir yenisi eklenmiştir. Bizans'ın sahil bölgelerinde uyguladığı kâtlîamlardan kaçan Türkmenler, başlarında kendilerini yönlendirecek bir Sultanın olmayışından ötürü Türkiye Selçuklularına bağlı olan Türk beylerine mürâcaat etmek zorunda kalmıştır. I. Kılıç Arslan'ın kendisine bağlı olan emirlerden birisi de Kayseri hâkimi Hasan Bey'dir.

Hasan Bey, aslında Büyük Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar'ın da en önemli adamlarından birisidir. Zira Kayseri hâkimi Hasan Bey'i Anadolu'ya emir kılan da aslında Büyük Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar'dır. Büyük Selçuklu Sultanının emriyle Anadolu'da önemli vazifeler de görev almış ve bu sayede Türkiye Selçukluları'na büyük hizmetler vermiştir.¹⁹¹ Nitekim Anadolu'da çok zor durumda

¹⁸⁶ Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, s. 33.Kesik, *a.g.e.*, s. 114.

¹⁸⁷ Anna Komnena, *Alexiad*, s. 498.

¹⁸⁸ Anna Komnena, *Alexiad*, s. 498.; Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, s. 21.

¹⁸⁹ Anna Komnena, *Alexiad*, s. 499.

¹⁹⁰ Özaydın, *a.g.e.*, s. 64-65.

¹⁹¹ Özaydın, aynı yer.

kalmış olan Türkler tarafından Hasan Bey'in kendisine yardım talebinde bulunulmuştur.

Birinci Haçlı Seferi esnasında Kayseri emîri Hasan Bey, Danişmend Gâzi'nin fetihlerini anlatan Dânişmendnâme'de, Danişmend Gâzi ve etrafında olan Türk beyleri ile çarpışmaya hazırlanan Anadolu'nun Hristiyan kumandanlarından şöyle nakledilmiştir: *“Bizans İmparatoru üzerinde bir düşman vardır. Komutanlarına Sultan Durasan derler. İmparatora çok cefalar yaparmış. Niyetimiz ona (imparatora) yardım etmektir. Onlar (Turasan ve yakınları) Battal Gâzi'nin torunlarından. Adı Sultan Turasan'dır. İki Pehlivanı vardır. Birine Kara Doğan ve birisine Çavuldur derler. Bir akrabası vardır, Hasan derler. Kayseriye'den tâa İstanbul kapısına dek ne kadar şehir varsa hepsini harap etmişler. Rumların evlerini yakmışlar. Denizi de geçmişler, İstanbul'a varıp imparatorun askerlerini kırmışlar, İstanbul'u almışlar. Şehri tamamen harap etmişler. İmparator İskender'i tutup Emîr Boğazından asmışlar. O Rumların hepsi çaresiz kalmış. Oradan geri dönüp Rum vilayetine (Anadolu'ya) girmişler. Deniz kenarında ne kadar sağlam kale varsa hepsini yıkmışlar. Hacca (Kudüs'e) giden üç bin ruhbanı öldürmüşler. Hele bir fitnedir Rum (Bizanslılar) içine bıraktılar. Böyle olunca bu orduyu (Turasan'ın güçlerini) ber taraf edelim, sonra İstanbul'a gidip onlara yardım edelim”.* diyerek ifade edilmiştir.¹⁹²

Malazgirt'ten sonra Kayseri fatihi olarak gösterilen Turasan Bey'in, aynı zamanda Kayseri hâkimi olarak bilinen Hasan Bey olduğu hakkında görüşler vardır. Osman Turan, Türkiye Selçuklu Devleti'nin kurucusu ve ilk sultanı Süleyman Şah'ın Antakya Seferi'ne çıkarken başkenti İznik'te yerine naib (vekil) bıraktığı komutanlarından Ebû'l Kasım'ın, Kapadokya'ya vali olarak tayin ettiği Ebû'l Gâzi'nin Kapadokya Emîri Hasan Bey (Hasan onun diğer ismi) olması gerektiğini belirtmiştir.¹⁹³

Süleyman Şah'ın şehâdetinden sonra İznik'te devleti idare etmeye devam eden Ebû'l Kasım'ın üzerine Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah, Bozan kumandasında bir ordu göndermiş; Bozan, Ebû'l Kasım'ı öldürdüğü halde yerine geçen kardeşi Ebû'l Gâzi'den şehri alamadan dönmüştür. Süleyman Şah'ın oğlu

¹⁹² Dânişmendnâme, (Yay. Haz. Necati Demir), Niksar Belediyesi Yayınları, Tokat 1999, s. 203.

¹⁹³ Kayseri Ansiklopedisi, “Kayseri Emîri Hasan Bey”, (Haz. Mehmet Çayırdağ), Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Kayseri 2009, s. 167.

Sultan I. Kılıç Arslan, Melikşah'ın ölümünden (1092) sonra İznik'e dönünce devleti Ebû'l Gâzi'den teslim etmiştir. Dânişmendnâme'de abartılı faâliyetleri anlatılan bu beyin Birinci Haçlı Seferi esnasında Türkiye Selçuklu Sultanı I. Kılıç Arslan'la beraber düşmanla mücadele etmiştir. Türkiye Selçuklularının ilk başkenti İznik'in, 26 Haziran 1097'de Haçlı desteğindeki Bizanslıların eline geçmesinden sonra I. Kılıç Arslan Haçlılar'a karşı koymak üzere bütün Anadolu'da mücadeleye girişiyor ve Dânişmendli hükümdarı Dânişmend Gümüş Tekin'i ve Kayseri Emîri Hasan Bey'i yardıma çağırıyordu.¹⁹⁴

Eskişehir'de Haçlılar'ı karşılayan Türk müttefik güçleri çok kalabalık ve zırhlı düşman karşısında netice alamadan, mücadeleye Anadolu içlerinde devam etmek üzere çekilmek zorunda kalmışlardır (4 Temmuz 1097). Haçlılar ise yollarına Konya istikametinde devam etmişlerdi. Yollarda Haçlılara yönelik saldırılarda bulunan I. Kılıç Arslan, nihayet Dânişmend Gâzi, Hasan Bey ve diğer kuvvetlerle birlikte Ereğli'de düşman karşılamaya hazırlanıyordu. Fakat burada da bir netice alınamadı. Haçlıların bir kısmı Gülek Geçidi'nden Adana'ya inerken büyük bir bölümü de Kayseri'ye doğru, Türk kuvvetlerinin üzerine harekete geçti. Hasan Bey bunlarla çok çetin muharebelerde bulundu ve kendi adı ile anılan "Hasan Dağı" yamaçlarında çok şehitler verdi.¹⁹⁵ Hattâ öyle ki Kayseri'deki "Meşhed Ovası" ismini de bu mücadeleler sırasında verilen şehitlerin çokluğu sebebi ile almış olsa gerektir. Haçlılar, Türklerin boşalttığı Kayseri, Göksun Maraş üzerinden Kudüs'e doğru yollarına devam etmişlerdir.

I. Kılıç Arslan'ın 1107 yılında üzerine gönderilen Büyük Selçuklu kuvvetleri ile yaptığı muharebede hayatını kaybetmesi üzerine I. Aleksios Komnenos idaresindeki Rumlar, Anadolu'ya girip başsız kalan Türklere karşı büyük bir katliama giriştiler. Bunlara karşılık I. Kılıç Arslan'ın ölümünden sonra müstakil hâle gelen ve Şahinşâh'a kadar Türkiye Selçuklularına vekâleten idare eden Emîr Hasan Bey, 24.000 kişilik ordusu ile bu vahşeti yapan Philokales isimli Bizans kumandanının üzerine Alaşehir'e yürüdü.¹⁹⁶

¹⁹⁴ *Dânişmendnâme*, s. 204.

¹⁹⁵ Kayseri Ansiklopedisi, *a.g.m.*, s. 168.

¹⁹⁶ Koca, *a.g.e.*, s. 97.

Fakat Türkiye Selçuklu Emîri Hasan Bey'le karşılaşmak istemeyen Bizans ordu komutanı Philokales¹⁹⁷, kendi önderliğinde bulunan Bizans ordusunu üç kısıma ayırmıştır. *Birinci kısmı*; Menderes Havzası'na (Kelbionos Ovası), *İkinci kısmı*; Kırkağaç ve Bergama'ya, *Üçüncü kısmı* ise; kendi önderliğinde bulunan İzmir ve Kemalpaşa'ya yönlendirerek sıkı mücâdelelerde bulunmuştur. Bu olayların gelişimi akabinde ordunun üç kısma ayrılması Hasan Bey önderliğindeki Türk birliklerinin gücünü azaltmıştır. Bizans'ın kurduğu pusu ve Bizans ordu kumandanı Philokales'in de yaptığı yıpratma saldırıları ile Emîr Hasan daha fazla tutunamayarak geri çekilmiş ve mücâdele son bulmuştur (1109-1110).¹⁹⁸

¹⁹⁷ Anna Komnena, *Alexiad*, s. 441.

¹⁹⁸ Ali Sevim, *Anadolu'nun Fethi (Selçuklular Dönemi)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000, s. 135.

İKİNCİ BÖLÜM

ŞAHİNŞÂH'IN SALTANATI ELE GEÇİREREK SULTAN OLMASI H. 503-510/M. 1110-1116

1. ŞAHİNŞÂH'IN SALTANATI ELE GEÇİREREK SULTAN OLMASI

Atabegi Bozmuş tarafından eğitilmiş olan Şahinşâh, Büyük Selçuklu Emîri Çavlı Sakâvû tarafından teslim alınarak Büyük Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar (1105-1118)'in yanına emânnâme ile Darû'l-emâre İsfahan'a götürülmüş ve orada sultanın gözetiminde üç yıl kalmıştır.¹⁹⁹

Şahinşâh'ın, İsfahan'dan, Anadolu'ya gelişi hakkında kaynak ve araştırma eserlerinde farklı bilgiler mevcuttur. Bunlardan İbn Bibî'ye göre; Büyük Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar tarafından Anadolu'da siyasî durumun kötüleştiğini haber alınca yanında bulunan Şahinşâh'ı, Malatya'ya göndererek Sultan olmasını sağlamıştır.²⁰⁰ Sultan olan Şahinşâh, ilk iş olarak Malatya'daki kardeşi Tuğrul Arslan'ı bertaraf etme yoluna gitmiş, ardından da diğer kardeşleri Mesud ve Melik Arab'ı da hapsedmiştir. İkinci görüşe göre ise; Sultan Şahinşâh'ın kendisi Ağustos 1109'da tutsak bulunduğu Büyük Selçuklu ordugâhından kaçıp Anadolu'ya Darû'l-Mülk Konya'ya gelerek Türkiye Selçuklu tahtına oturmuştur.²⁰¹ Nitekim Müneccimbaşı'ndaki bir kayda göre; “*Şahinşâh'ın Anadolu'ya gelişi ve Konya'da Selçuklu tahtına halifenin şefâati ve onayını alarak geçtikten sonra Büyük Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar'ın hâkimiyetindeki üç yıllık esaret hayatından kurtuldu. Büyük Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar, babasının ülkesini ona verdi. Halife de*

¹⁹⁹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Tarih*, C. X, s. 344-345.; Emine Uyumaz, “Türkiye Selçuklu Devleti'nde Atabeglik Müessesesi”, *Prof. Dr. Işın Demirkent Anısına*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2008, s. 483.

²⁰⁰ İbn Bibî, *El-Evâmirü'l-Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-Alâ'iyye/Selçuknâme*, (Çev. Mürsel Öztürk), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, s. 13.

²⁰¹ Muhammet Kemaloğlu, “Türkiye Selçuklu Devleti'nin III. Hükümdarı Şahinşâh Dönemi ve Şahinşâh'ın Şâhsiyeti”, *Çukurova Üniversitesi, Türkoloji Araştırmaları Merkezi Yayınları*, Adana 2011, s. 4.; Erdoğan Merçil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, 8. Baskı, İstanbul 2013, s. 112.

Saltanat menşuru gönderdi. Böylece Şahinşâh, babasının ülkesine dönerek 1110 yılında Anadolu'daki Selçuklu tahtına oturdu.” şeklinde geçmektedir.²⁰²

İbnü'l Furât'ta ise; *I. Kılıç Arslan'la en büyük oğlunun da onunla beraber öldüğünden bu sebeble de tahtın vârisinin Şahinşâh olduğundan*²⁰³ bahseder. Muhtemelen İbnü'l Furât; Şahinşâh, Mesud, Melik Arab ve Tuğrul Arslan'dan başka bir erkek evlattan daha bahsetmek istemiş, yahut da kronolojik bir hataya düşmüş olabilir.

Bunlar haricinde bir diğer görüş de Stanley Lane Poole'ye aittir. Stanley Lane Poole; *“Şahinşâh, babası Kılıç Arslan ölünce 1107 yılında tahta geçtiğini zikretmektedir. Çünkü Poole göre, Şahinşâh'ın Musul'da vekil bırakılmasındaki bir neden de Kılıç Arslan ölmeden evvel yerine sultan adayını Şahinşâh olarak belirlemiş olmasıdır.”*²⁰⁴

Claude Cahen ise, “1108'de Şahinşâh'ın serbest bırakılması için Abbâsî halifesine bir elçi olarak gönderilen Herat fatihinden söz etmektedir. Muhtemelen Cahen'den anlaşıldığına göre Şahinşâh'ın serbest bırakılabilmesi için Abbâsî halifesi aracı olarak kullanılmak istenilmiştir. Çünkü Selçuklu sultanları, İslâm'ın bekçileri durumundaki Abbâsî halifelerine özel bir saygı duymaktadırlar.”²⁰⁵

Bu arada bazı kaynaklarda Sultan Şahinşâh'ı, kardeşi Mesud'la karıştırmaktadırlar. Örneğin, Şahinşâh adını vermeden Bedre'ddin Aynî 1107 tarihinde Cenâbî ise 1109-1110'da Türkiye Selçuklu tahtına Mesud'un geçtiğini kaydetmektedirler.²⁰⁶

²⁰² Müneccimbaşı, *Câmiü'd-Düvel*, C. II, s. 16.

²⁰³ İbnü'l-Furât, *Tarihü'd-Düvel ve'l-Mülük*, C. I, (Yay. J.S.C, Riley- U.M.C. Lyons), Cambridge 1971, s. 27.

²⁰⁴ Stanley Lane Poole, *Düvel-i İslâmiye*, (Çev. Halil Edhem Eldem), Millî Matbaa Maarif Vekâleti Yayınları, Ankara 1927, s. 215-216.

²⁰⁵ Claude Cahen, *Osmanlılar'dan Önce Anadolu'da Türkler*, (Çev. Yıldız Moran), E Yayınları, İstanbul 1994, s. 245.

²⁰⁶ Cenâbî, *el-Âylemü'z-zâhîr fi Âhbârî'l-evâil ve'l evâhîr*, Nurosmaniye Kütüphanesi, Numara: 3098, vr. 296b.; Cenâbî Mustafa Efendi'nin, “*el-Âylemü'z-zâhîr fi Âhbârî'l-evâil ve'l evâhîr*”, Adlı Eserinin Anadolu Selçukluları İle İlgili Kısımının Tenkidli Metin Neşri, (Haz. Muharrem Kesik), *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul 1994, s. 25.; Aynî, *İkdu'l-cumân fi Tarihi ehli'z-Zaman*, XVI, s. 605 vd.

İbrahim Kafesoğlu ise “I. Kılıç Arslan’ın büyük oğlu Şahinşâh, Atabeg Çavlı Sakâvû tarafından yakalanarak Irak Selçuklu sultanının yanına gönderildi”²⁰⁷ demektedir. Ancak burada bilgi yanlışlığı vardır. Çünkü Şahinşâh, Irak Selçuklu sultanının yanına değil, Büyük Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar’ın yanına gönderilmiştir. Emîr Çavlı Sakâvû, Irak Selçuklu Sultanı Mahmud tarafından değil, babası Muhammed Tapar tarafından Musul’da faaliyet yapmakla görevlendirilmiştir ve Muhammed Tapar’a bağlıdır. Zaten kronolojik olarak da Irak Selçuklu sultanının Şahinşâh’ı görevlendirmesi mümkün değildir. Nitekim Büyük Selçuklu Devleti Sultanı Muhammed Tapar’ın, 1118 senesinde vefatıyla meydana gelen iç hadiseler neticesinde, Sancar ile yeğeni (Muhammed Tapar’ın oğlu) Mahmud arasında 11 Ağustos 1119 tarihinde yapılan Sâve Savaşından sonra, Büyük Selçuklu Devleti’nin başına Sancar geçmiştir ve yeğeni Mahmud’a Hemedan, Kirmanşâh ve İsfahan dâhil olmak üzere Batı İran ile Irak topraklarının idaresini vermiş ve böylece Irak Selçukluları Devleti kurulmuştur. Yani Irak Selçuklu Devleti 1119 yılında kurulduğundan dolayı İbrahim Kafesoğlu’nun vermiş olduğu bilgi hatalıdır. Zira Kafesoğlu’nun zikrettiği dönemde Irak Selçuklu Devleti henüz kurulmamıştı.

Abbâsî Hâlifeleri’nin yirmisekizincisi olan Ebû’l-Abbâs el-Mustazhir Billâh (1094-1118) tarafından saltanatı onaylanan Şahinşâh, Hanefî fâkihlerinin duâlarıyla Türkiye Selçuklu tahtına çıkmıştır.²⁰⁸ Yeni sultan, devletin başına geçerek tebrikleri kabul etmiş ve saltanat makamına oturmuştur. Hilâfet makamından O’na hil’ât, ve sancak (liva) gönderilmesi sultanlığını meşrulaştırmıştır.²⁰⁹ Bir başka kaynak ve araştırma eserlerine göre ise Sultan I. Kılıç Arslan’ın vefatından sonra doğrudan kardeşlerden Mesud’un Sultan olarak tahta geçmiş olduğu yazılmıştır.²¹⁰ Sultan Şahinşâh’ı Anadolu’ya Büyük Selçuklulara tâbî kalmak suretiyle gönderen Muhammed Tapar’ın, Türkiye Selçuklu Devleti’nin iç işlerine karışması da önemli

²⁰⁷ İbrahim Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi*, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları, İstanbul 1972, s. 92.

²⁰⁸ Münecimbaşı, *Câmiü’-d-Düvel*, C. II, s. 16-17.; Salim Koca, *a.g.e.*, s. 99.; Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, s. 20.

²⁰⁹ Kerimü’-d-din Mahmud Aksarayî, *Müsâmeretü’l-Ahbâr Müsâyeretü’l-Ahyâr*, (Çev. Mürsel Öztürk), Türk Tarih Kurumu Yayınları 2000, s. 22.

²¹⁰ Mustafa Şahin, “Habibü’s-Siyer’e Göre Türkiye Selçukluları”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, S. LIV, Ankara 2014, s. 27.

bir husustur.²¹¹ Öyle ki önce Şahinşâh'ın, Türkiye Selçuklu Devleti'nin başına Sultan olarak geçmesi Büyük Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar'ın isteği doğrultusundadır.²¹²

2. TÜRKİYE SELÇUKLULARININ BÜYÜK SELÇUKLULARA TÂBİLİK-METBÛLUK MESELESİ

Türk devletlerinde metbûluk (bağlılık) hâdisesi, devlet mekânizmaları açısından hâkimiyet telâkkisi çerçevesinde değerlendirilmesi gereken önemli bir mevzudur. Çünkü bu hâdiseler; konum, yer, kişi ve durumlara göre genel anlamda bazı konjoktürel süreçlerde değişiklik gösteren bir olgudur. Bilâhare tâbî devletlerin hükümdârı salâhiyet ve hukukunu son dereceye kadar tehdit eden veya aynı hükümdârı daimî kontrol altında tutan, her fırsatta tâbî hükümdarın iç işlerine müdahale eden (yıllık haraç vermek, metbuû adına hutbe okumak, sikke bastırmak vs. gibi) başlıca tâbîlik alâmetlerine riâyet edilmesine titizlikle dikkat eden, hattâ bazen de hükümdârı ortadan kaldırarak tebaâsını ilhâk eden bir durumdur.²¹³

Türkiye Selçuklu Devleti'nin kuruluş süreci bu hâdiseler çerçevesinde değerlendirildiğinde görülmektedir ki Sultan I. Mesud'a kadar devlet, Büyük Selçuklulara bağıymış gibi algılanmaktadır. Fakat bu durum kesin olmamakla beraber tartışmaya da açıktır. Yalnızca Sultan I. Mesud'a kadar herhangi bir sikkeye rastlanılmamıştır. Zira Süleymanşâh, I. Kılıç Arslan ve Şahinşâh da sikke bastırmışlardır. Nitekim bu sikkelere ulaşılammıştır. Fakat kaynaklarda geçen ibareye göre Türkiye Selçuklu sultanlarından I. Mesud'a kadar kendilerine Sultan-ı Mua'zzam unvanı verildiğine yahut da kullandıklarına şâhid olunmamaktadır.²¹⁴

²¹¹ Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, İkinci İmparatorluk Devri*, C. II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1954, s. 21-23.

²¹² Özaydın, *a.g.e.*, s. 60-61.; Kesik, *a.g.e.*, s. 16.

²¹³ Köymen, *a.g.e.*, C. II, s. 23.

²¹⁴ Türkiye Selçuklu Devleti kurucusu I. Rükned-din Süleymanşâh (1075-1086) zamanından itibaren sikke kesilmekteydi. I. Süleymanşâh, I. Kılıç Arslan ve Şahinşâh'ta saltanatları süresince sikke yani para kestirme işlerini görmüşlerdir. Fakat elimizdeki kaynaklar ışığında edindiğimiz ilk paralar Sultan I. Mesud (1116-1155), zamanında elimize geçen bir bakır (self) paradır. Fakat bir bölgeyi yöneten Emîr, Hatun ve meliklerin dâhi para bastırdıklarını düşünürsek, devlet kurmuş olan bir Sultanın hükümrânlık alâmetlerinden birisi de sikke kestirme işlemi olacağı muhakkaktır. Öyle ki I. Rükne'd-din Süleymanşâh, Antakya'yı fethettikten sonra Şerefü'd-Devle Müslim b. Kureys'e verdiği cevapta; "Sultana (Büyük Selçuklu hükümdârı Melikşâh'a) itaât meselesi benim isteğim doğrultusunda olabilecek bir şeydir. Hutbeyi O'nun adına okutur, sikkeyi de o'nun adına kestiririm." Demiştir. Bu

Nitekim Şahinşâh dönemine ait basılan sikkelere ulaşamadığımızdan dolayı bu durumlardan kaynaklanan bir belirsizlik olduğu anlaşılmaktadır. Yalnızca bu duruma aykırı olma hususu I. Mesud’la başlamıştır. Zira o, artık sadece Büyük Selçuklu sultanlarının kullandığı: “*Sultanû’l-Mu’azzam yahûd Sultan-ı Mu’azzam*” unvanını alarak önemli bir konuma yerleşmiştir.²¹⁵

Bu arada İbnü’l-Esîr, *Tarihü’l-Devleti’l-Atabekiyye* eserinde dikkate şâyân şu ifade geçmektedir; “*Sultan Sancar, Horasan’dan-Anadolu (Rûm)’ya ve Şam’a kadar Mahmud’a iktâ ettirildikten sonra iktâ edilen memleketlerin adlarını sıra ile şu şekilde vermektedir: Hemedan, İsfahan, Belh ve bütün Bilâdü’l-Cibal (Irak-ı Acem), Kirman, Fars, Huzistan, Irak (Irak-ı Arab), Azerbeycan, Ermeniyeye, Amid ülkeleri (bilâd), Musul, el-Cezîre, Diyar-ı Muzar, Diyar-ı Rebî ve (I.) Kılıç Arslan’ın oğullarının ellerinde olan yerler Büyük Selçuklular’ın elindeydi*”, diyerek bizlere gerekli bağılılık unsuru olan bilgileri vermektedir.²¹⁶

3. İSİM PROBLEMATİĞİ: ŞAHİNŞÂH MI ? MELİKŞÂH MI ?

Devletleri kuran ya da yöneten liderler meşrûyetlerini sağlayabilmek adına çoğu zaman kendilerine isimleri dışında bir unvan²¹⁷ yahut da lâkap²¹⁸ almışlardır. Çünkü böylelikle kendilerine olan bağılılık dışında etraflarına bir nevi güç gösterisi de olmuş oluyordu.

Türkiye Selçuklu Sultanı Şahinşâh veya bir diğer ismiyle Melikşâh, kaynaklarda özellikle de farklı bu iki isimle geçmektedir. Bu durum bazı tarihçiler tarafından ele alınarak incelenmeye çalışılmışsa da tam olarak izahı yapılamamıştır. Nitekim üzerinde varılan sonuçlardan birisi; Şahinşâh isminin bir unvan ya da lâkap olduğu kanısına varmışlardır. Bir diğer görüşe göre ise; Şahinşâh ve Melikşâh’ın aynı isme

olay I. Rükne’l-din Süleymanşâh’ın para bastırmasının en açık delilidir. Muhakkâk ki I. Kılıç Arslan ve oğlu Şahinşâh’ın da Büyük Selçuklu Devletine tâbîyetliği söz konusu olduğundan kesilen sikkelerde de onların adları beraberlerinde zikredilmiştir. Bu durumu nitekim Kerimü’l-din Mahmud-i Aksarayî şu şekilde özetler; “*Süleymanşâh, Antakya’yı fethettiğinde hutbe ve sikkeyi Melikşâh adına donattı*.” Bkz. Kerimü’l-din Mahmud-i Aksarayî, *Müsâmeretü’l-Âhbar Müsâmeretü’l-Ahyâr*, s. 14.; İbnü’l-Esîr, *El-Kâmil fi’t Tarih*, C. X, s. 129.; Köymen, *a.g.e.*, C. II, s. 24-25.

²¹⁵ Köymen, *a.g.e.*, C. II, s. 26.

²¹⁶ Köymen, *a.g.e.*, C. II, s. 12.

²¹⁷ Abdülkerim Özyayın, “Büyük Selçuklularda Unvan ve Lâkaplar”, *Işın Demirkent Anısına*, Dünya Yayıncılık, İstanbul 2008, s. 421.

²¹⁸ Nebi Bozkurt, “Lâkap”, *İ.A.*, C. XXVII, s. 66.

ait bir Sultan olduğu yargısıdır. Öyle ki bize göre de en mantıklı olan bu ikinci görüştür. Çünkü bu ayrıma varabilmek için Unvan ve Lâkap arasındaki farklılıkları iyi bilmek gerekmektedir.

Unvan kelime ıstılahı olarak Arapça'da kitap, mektup ve yazı başlığı anlamına gelip Türkçe'de bir kimseye payesini göstermekle beraber onun durumunu, memuriyet rütbesini ve görevini ifade eden söz denilmektedir. Yine Arapça bir kelime olan lâkab ise; bir kimseye esas isminden ayrı olarak sonradan verilen ad, şeref, payesi, halife ve sultanların hâkimiyet alâmeti anlamında kullanılmaktadır. Melikşâh, Arapça bir addır ve kelime anlamı ile hükümdâr ve mâl, mülk sahibi mânâsına gelmektedir.²¹⁹ Şahin, Farsça bir ad olup kelime anlamıyla yırtıcı bir avcı kuş demektir. Şâh kelimesi ise yine Farsça kökenli olup yönetici ve sultan anlamına gelmektedir. Birleşik anlamı ile Şahinşâh, herhangi bir şehir, beylik, devlet veya imparatorluğun en üst düzey yöneticisi anlamına gelmektedir.²²⁰ Şahinşâh'ın çoğulu Şahânşâh'tır. *Urfalı Matheos Vekâyinâmesi*²²¹ gibi bazı kaynaklarda farklı farklı olarak Şahenşâh, Şehenşâh, Şehinşâh şeklinde geçmekle şâhlar şâhı yani en büyük hükümdâr anlamlarına gelmektedir.²²²

Unvan veya lâkap kullanmak Türkler, Araplar ve İranlılar'da eskiden beri var olan ve devam eden bir gelenektir. Kaşgarlı Mahmud, Türklerde lâkap takma anlamında "at atamak" tâbirinin kullanıldığını kaydetmektedir.²²³ Unvan ve lâkapların devletlerarası yazışmalarda büyük bir önemi olduğundan kimlere ne şekilde ve hangi lâkaplarla hitap edileceğini bilmek önemlidir.²²⁴ Nitekim Nizamü'l-Mülk'de; *Siyasetnâme* adlı eserinde bu konuya önemle değinmiş kimlerin hangi lâkapları ne şekilde ve nerede kullanacağına dair bilgiler vermiştir.²²⁵

Nizamü'l-Mülk yine unvan ve lâkapların çoğalmasından bahsedip zaman içerisinde itibârının kalmayacağını şöyle anlamlı bir şekilde ifade etmektedir: "*Zira memleketin şereflerinden biri olan unvan ve lâkapları korumak, bir diğeri de herkesin rütbe ve derecesini muhafâza etmektir. Ast ile üst arasında hiçbir fark*

²¹⁹ Necdet Râif, Kestelli, *Resimli Türkçe Kâmûs*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2004, s. 298.

²²⁰ Âdem Tülüce, *Bizans Tarih Yazımında Öteki Selçuklu Kimliği*, Selenge Yayınları, İstanbul 2011, s. 259.

²²¹ Urfalı Matheos, *Urfalı Matheos Vekâyinâmesi*, s. 24,31.

²²² Bekir Sıtkı Baykal, *Tarihi Deyimler Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1974, s. 102.

²²³ Bozkurt, a.g.m., s. 66.

²²⁴ Abdülkerim Özeydin, a.g.m., s. 421-422.

²²⁵ Nizamü'l-Mülk, *Siyaset-nâme*, (Çev. Mehmet Altay Köymen), Türk Tarih kurumu Yayınları, Ankara 1999, s. 105.

olmayınca her makam arasında da bir fark olmaz ve her ikisi bir olur. Âlimle, câhile aynı lâkap verilirse arasında ne fark olur? Lâkap düzenlenmesinde her ikisi de bir olur. Bu da hiç doğru değildir.” diyerek bu durumun önemini ifade etmektedir.²²⁶

Abbâsî halifelerinin, Selçuklu Sultanlarına verdiği unvan ve lâkaplar, İslâm dünyasının maddî ve manevî kudretinin temsilcileri olarak iç ve dış tehditlere karşı koruma görevini üstlenmiş, kendilerine bu unvanları bir şeref sayarak, saygıda kusur edilmesini de önlemişlerdir. Netice itibâriyle Abbâsî Halifelerinin, Selçuklu Sultanlarına verdiği lâkapların en başında Şâhlar Şâhı, Sultanlar Sultanı²²⁷, En Büyük Sultan anlamındaki “Şahinşâh” lâkabı gelmektedir.²²⁸ Fakat bu lâkap çok az ve önem ârz eden kişilere tâkdim edilmektedir. Çünkü bu unvan diğer lâkap ve unvanlardan daha önemli bir konumu ârz etmiştir. Bunlar hâricinde de birçok unvan ve lâkaplar da mevcuttur. Şahinşâh unvanını Selçuklu Sultanları içerisinde ilk kez Büyük Selçuklu Devleti’nin Sultanı Tuğrul Bey (1040-1063) zamanında devletin başına geçer geçmez bastırıldığı sikkeler üzerinde tâsdik ettirmiştir. El-Sultan el-Mu’âzzam²²⁹, Şâhân Şâh olarak Şâhlar Şâhı En Büyük Sultan hâricinde bir de Şâhân Şâh el-Ecel el-Mu’âzz’am Rûknü’-d-din olarak kullanmıştır.²³⁰

Şahinşâh unvanına dâir Urfalı Matheos’un verdiği bilgilerde şu şekilde yazmaktadır: Farsça “Krallar kralı” demektir. Bağdad halifeleri tarafından Bagratunî kralları II. Aşot ve I. Gagik’e verdildiğini, ayrıca Ermeniler arasında da sıkça kullanılan bir unvan olduğunu aktarmaktadır.²³¹

Alp Arslan (1062-1072)’a Sultanlık tevcihî ile ilgili olarak Halife Kâim bi-Emrillâh tarafından yazdığı mektupta Şahinşâh el-Azâm unvanı verilmiştir. Alp Arslan bastırıldığı paralarda bu durumu zikrederek; el-Sultan el-Muazzam Şahinşâh şeklinde bastırmıştır.²³² Bir diğer Büyük Selçuklu Sultanı Melikşâh (1072-1092) da saltanatında kestirdiği sikkelerin bir yüzünde; Sultan el-Mu’âzzam Şahinşâh unvanını kullanmıştır.²³³ Irak Selçuklularının ilk Sultanı olan Mahmud (1119-

²²⁶ Nizamû’l-Mülk, *a.g.e.*, s. 106.

²²⁷ Kestelli, *a.g.e.*, s. 450.

²²⁸ Erdoğan Merçil, *Selçuklular’da Hükümdârlık Alâmetleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2007, s. 31.

²²⁹ Tülüce, *a.g.e.*, s. 70.

²³⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devlet Teşkilâtına Medhâl*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1970, s. 24.

²³¹ Urfalı Matheos, *Urfalı Matheos Vekâyinâmesi*, s. 24, 31, 405.

²³² Merçil, *a.g.e.*, s. 32.

²³³ Tülüce, *a.g.e.*, s. 71.

1131)'un devletinin başına geçtiğinde Büyük Selçuklu Sultanına tâbî olarak kestirdiği sikkelerde el-Sultan el-Muazzam Şahinşâh unvanı kullanmıştır.²³⁴

Türkiye Selçuklu Sultanlarından ise bu unvanı ilk kez olarak I. Kılıç Arslan'ın en büyük oğlu Melikşâh kullanmıştır. Zira bu durum Türkiye Selçuklu Devleti'nin 1110 tarihinde başına geçerek Sultanlığını ilân etmiş olmasından anlaşılmaktadır.

Burada dikkatlerimizi çeken bir hususta kendinden önce veya sonra başa geçen Sultanların adları çocuklarına verilmiştir. Bu isimler yücelik (ulûliyetlik) âرز ettiğinden dolayı da özellikle saltanat âilesi mensuplarına verilmiştir. Örneğin Büyük Selçuklu Sultanı Alp Arslan'ın oğlunun adı Melikşâh (1072-1092), olduğu gibi I. Kılıç Arslan (1092-1107)'ın oğlunun adı da Melikşâh (Şahinşâh)'tır. Hattâ I. Mesud'un oğullarının birinin adı da Şahinşâh'tır. Bunlar hâricinde Mengüceklülerde de Şahinşâh adına rastlanılmaktadır.²³⁵ Mengüceklülerin kurucusu Mengüçük Gâzi (1071-1118) ve onun torunlarından Seyfü'd-din İshâk (1175-1198)'da meşrûiyet kaygısıyla bu adları kullanmışlardır. Bunları Divriği'deki Şahinşâh türbesindeki bir kitâbede Mengücek el-Gâzi ve'l Şehid Şahinşâh²³⁶ sıfatlarından görülmektedir.²³⁷ Selçuklu sülâlesine mensup bir de Kirman Selçuklu Devleti (1043-1186)'nin kurucusu olan Kara-Arslan Kavurd Bey (1043-1073)'in erkek evlâdlarından birisinin adı da Şahinşâh'tır.²³⁸

Türkiye Selçuklu Sultanı Şahinşâh yahut Melikşâh'ı anakaynaklar şu şekilde zikretmektedirler; İbnü'l-Kalânisi²³⁹ Melikşâh, Ebü'l-Ferec²⁴⁰ Melikşâh, İbnü'l-Esîr²⁴¹ Melikşâh, İbnü'l-Furât²⁴² Melikşâh, Müneccimbaşı²⁴³ Melikşâh, Azîmî,²⁴⁴ Melikşah, Râvendî²⁴⁵ Melikşâh, *Anonim Selçuknâme*²⁴⁶ Melikşâh, Aksarayî,²⁴⁷

²³⁴ Merçil, *a.g.e.*, s. 35.; Agacanov, *a.g.e.*, s. 195.

²³⁵ Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı II*, Devlet Kitapları, Millî Eğitim Yayınları, İstanbul 1973, s. 28.

²³⁶ Ali Öngül, "Mengücekler", *Türkler Ansiklopedisi*, C. VI, Ankara 2002, s. 452-460.; Faruk Sümer, "Mengücekler", *DİA*, s. 138-142.

²³⁷ Merçil, *a.g.e.*, s. 246.

²³⁸ Bu Şahinşâh, Nuşirevân'ın babasıdır. Merçil, *Kirman Selçukluları*, s. 37,233.

²³⁹ İbnü'l-Kalânisi, *Zeylû Tarih-i Dimaşk*, s. 158.

²⁴⁰ Ebü'l-Ferec, *Ebü'l-Ferec Tarihi*, C. II, s. 346.

²⁴¹ İbnü'l-Esîr, *El-Kâmil fi't-Tarih*, s. 429.

²⁴² İbnü'l-Furât, *Tarihü'd-Düvel ve'l-Mülük*, C. I, s.27-28.

²⁴³ Müneccimbaşı, *Câmiü'd-Düvel*, C. II, s. 16.

²⁴⁴ Azîmî, *Azîmî Tarihi*, s. 40.

²⁴⁵ Ravendi, *Râhâtü's-Südûr-Ayetü's Sürûr*, C. II, s. 234.

²⁴⁶ *Anonim Selçuknâme (Tarih-i Âl-i Selçuk)*, s. 24.

²⁴⁷ Kerimüddin Mahmud Aksariyî, *Müsâmeretü'l Ahbâr-Müsâyeretü'l Ahyâr*, s. 28.

Süryani Mihail²⁴⁸ ve Anna Komnena²⁴⁹ da ise Saisan olarak geçmektedir. Ancak bu ismin bozuk hâlidir. Doğru okunuşunun da Şahinşâh olduğunu kesin olarak söylemek mümkün değildir. Bu tür bozuk olarak kaydedilen şâhis ve yer adlarına Bizans, Haçlı, Süryani ve Ermeni kaynaklarında sıkça rastlanılmaktadır.

Nitekim Osman Turan²⁵⁰, Ali Sevim²⁵¹, Mükrimin Halil Yinanç²⁵², Işın Demirkent²⁵³, Claude Cahen²⁵⁴ ve Gordlevsky²⁵⁵ de Melikşâh yerine Şahinşâh adını, Muharrem Kesik²⁵⁶ Melikşâh ismini kullanmışlardır. Bilge Umar, çevirisini yaptığı Anna Komnena'nın eseri *Alexiad*'da Şahinşâh adının önünde Kutbeddin ismini de yazmıştır.²⁵⁷ Ancak biz dönemin olaylarını kaydeden Anna Komnena'nın eserinde Şahinşâh olarak geçtiği, ayrıca yukarıda isimleri zikredilen birçok araştırmacı tarafından da bu isim kabul gördüğü için Şahinşâh ismini kullanmayı tercih ettik.

4. SULTAN ŞAHİNŞÂH'IN İKTİDÂRINI YERLEŞTİRME ÇABALARI

Şahinşâh, 1110 yılında İsfahân'dan gelerek Konya'da devletin başına saltanat menşurunu alıp Sultan olarak devletin başına geçtiğinde öncelikli hedefi çevresindeki belli başlı sorunları hâletmesi gerekmektedir. Bunlar;

1. İktidârı ele alarak merkezi otoriteyi sağlamlaştırmak.
2. Emîr Hasan'ı ber taraf etmek.
3. Bizans İmparatorluğu'nun, Anadolu'nun sahil bölgelerindeki saldırılarını engelleyerek kaybedilen Türk toprakları seferler düzenleyerek yeniden ele geçirmek.

²⁴⁸ Süryani Mihail, *Vekâyinâme*, C. III, s. 194.

²⁴⁹ Anna Komnena, *Alexiad*, s. 556.

²⁵⁰ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 180.

²⁵¹ Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 119.

²⁵² Mükrimin Halil Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, C. I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013, s. 234.

²⁵³ Işın Demirkent, *Sultan I. Kılıç Arslan*, s. 64,65.

²⁵⁴ Claude Cahen, *Osmanlılar'dan Önce Anadolu'da Türkler*, (Çev. Yıldız Moran), s. 245; Cahen, *Osmanlılar'dan Önce Anadolu'da Türkler*, (Çev. Erol Üyepazarcı), s. 16,17.

²⁵⁵ Gordlevskî, *a.g.e.*, s. 333,334.

²⁵⁶ Kesik, "Melikşâh", s. 58-59.

²⁵⁷ Anna Komnena, *Alexiad*, s. 556.

4. Dânişmendlilerin, Türkiye Selçuklu Devleti üzerindeki etki ve hâkimiyetleri ile kardeşi Mesud'un baskılarından kurtulmaktır.

Şahinşâh, Büyük Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar'dan Türkiye Selçuklu Devleti'nin başına hükümdâr olma onayını aldıktan sonra bir diğer iş olarak Emîr Hasan Beyi, kendi saltanatını sağlama almak için ortadan kaldırmayı plânlamıştır.²⁵⁸ Böylelikle Sultan Şahinşâh, Anadolu'nun iç bölgeleri üzerinde hâkimiyetini kurmuştur. Kardeşleri; Mesud ve Arab'ı adamlarına tutaklatarak hapse attırmıştır. Fakat bir süre sonra buldukları fırsat sayesinde hapsoldukları yerden her iki şehzâde de kaçmıştır. Kardeşlerden Mesud, Dânişmendlilere sığınmış ve Emîr Gâzi (1104-1134)'nin kızıyla evlenerek onun damadı olmuştur. Melik Arab ise Türkiye Selçuklularına ait Ankara'ya gelerek buraya yerleşmiştir. Sultan Şahinşâh, tahta çıktığında karşılaştığı bu sorunları giderdikten sonra merkezî idâresini kurarak sınırlarını genişletmeye başlamıştır.²⁵⁹

5. EMİR HASAN'IN ÖLDÜRÜLMESİ

Türkiye Selçuklu tahtına çıkan Sultan Şahinşâh, ilk icrâatlarından biri kendine tehlikeli bir güç olarak gördüğü Kayseri Emîri Hasan Bey'i adamlarına yakalatarak bertaraf etmek olmuştur. Hasan Bey'in ortadan kaldırılma nedenleri muhtemelen Sultan Şahinşâh'ın, Anadolu'ya gelmeden önce babasının yerinde nâib olarak kalması ve burada halkın sevgi ve bağlılığını görmesi haricinde Büyük Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar ile olan yakın münasebetlerinden kaynaklanmıştır. Çünkü Şahinşâh'ın bir hedefi de devletin yönetiminde vesâyet adında olmadan tam bağımsız olarak hareket etmek istemiştir. Nitekim Hasan Bey'in saltanatın merkezî Konya ve yöresinin yönetimini üstlendiğinden ve nâibliği süresince de halk tarafından aldığı destekle Şahinşâh'ın kuracağı saltanata yönelik herhangi bir tehlike arz edebileceği düşüncesinden dolayı, bu durumla karşı karşıya kalmıştır.²⁶⁰

Eğer Kayseri Emîri Hasan Bey'in Selçuklu hânedan üyesi olduğunu düşünecek olursak böyle bir girişimde bulunması normal bir davranış olarak

²⁵⁸ Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, C. I, s. 234.

²⁵⁹ Kemalöglü, *a.g.m.*, s. 4; Koca, *a.g.e.*, s. 99.

²⁶⁰ Koca, *a.g.e.*, s. 99-100.

değerlendirilebilir. Ayrıca Hasan Bey'in belki de I. Süleymanşâh tarafından İznik'te nâiplik yapan Ebû'l-Kâsım'ın kardeşi Ebû'l-Gâzi'nin de olma ihtimâli söz konusudur. Zira Şahinşâh'ın dedesi, I. Süleymanşâh zamanında bu iki kardeşin isimleri sık sık geçmiştir. Türkiye Selçuklu Devleti, Süleymanşâh'ın vefatından itibaren 6 yıl boyunca Ebû'l-Kâsım (1086-1092) ve Ebû'l Gâzi tarafından idâre edilmiştir. Anadolu'ya gelerek iktidârını ele geçirinçeye kadar I. Kılıç Arslan'ın yanında Haçlı güçlerine karşı birçok kez mücâdelelerde bulunmuş ve hattâ Ereğli muhâsarası esnâsında çok sayıda şehid verdiğiinden dolayı sığındığı dağın adı artık *Hasan Dağı* olarak anılmaya başlamıştır.²⁶¹

Bu arada Ebû'l-Kâsım, Emîr Bozan tarafından yakalanarak kendi yayının kirişiyile boğdurularak öldürülmüştür. Eski Türk ânesine göre hânedan soyundan gelenlerin kanı kutsal sayıldığından ötürü kanı akıtılmadığı için bu tarz bir uygulamaya gidilmiştir. Ebû'l-Kâsım'ın da bu şekilde boğdurularak öldürülmesi onun da bir hânedan üyesi olduğunun işâretidir. I. Kılıç Arslan, başa geçtiği dönem de Ebû'l-Kâsım'ın kardeşi olan Ebû'l-Gâzi'yi Kapadokya (Kayseri) Valiliğine tekrardan atamıştır. Muhtemelen Ebû'l Gâzi ismi daha sonra kaynaklarda Emîr Hasan olarak zikredilmiştir. Kayseri Emîri Hasan Bey, Ebû'l Gâzi olmalıdır. Çünkü Anna Komnena'nın eseri gibi bazı kaynaklarda Kapadokya Emîri olarak da Hasan Bey zikredilmiştir. Yahut da I. Kılıç Arslan'ın kardeşi olan Kulan Arslan'ın oğlu²⁶² olduğu da söylenilmiştir. Ayrıca önemli diğer mevzulardan biri de Sultan Şahinşâh'ın, Emîr Hasan'ı öldürtmesine rağmen, kardeşlerine dokunmamış olmasıdır. Zira kardeşlerine dokunmamış olması bizlere, onların da birer hânedan üyesi olabilecekleri ihtimâlini düşünmemize vesile olmaktadır.²⁶³

Osman Turan, Anadolu'da (Niğde, Aksaray) ve İstanbul'da Alemdağ'da Turasan (Bey, Şeyh) Türbelerininde Emîr Hasan Bey'e izâfeten yapılmış olduklarını Dânişmendnâme'ye dayanarak ve Hasan Bey'in Halil isimli şehit olan bir kardeşinin de bulunduğunu ifade eder.²⁶⁴

²⁶¹ Öngül, *Selçuklular Tarihi II.*, s. 29.

²⁶² Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 180.

²⁶³ Kesik, *a.g.e.*, s. 33; Kemaloğlu, *a.g.m.*, s. 4.

²⁶⁴ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 151-156,180-181; Çayırdağ, *a.g.m.*, s. 168.

6. SULTAN ŞAHİNŞÂH DEVRİ TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ'NİN BİZANS İMPARATORLUĞU İLE İLİŞKİLERİ

Türkiye Selçuklu Sultanı Şahinşâh Devri olaylarını daha iyi anlayabilmemiz ve tahlil edebilmemiz için konumuz açısından çok önemli bir kişi olan Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos Dönemi (1081-1118) ile ilgili bazı hususların ifade edilmesi faydalı olacaktır. Çünkü Sultan Şahinşâh'ın saltanatı süresince en fazla mücâdele içerisinde bulunduğu devletlerin başında Bizans İmparatorluğu gelmektedir.

6.1. İMPARATOR I. ALEKSİOS KOMNENOS

Bizans İmparatorluğu'nun LXIX. Komnenoslar Hanedanlığının da VI. İmparatoru olan, I. Aleksios Komnenos'un babası I. Ioannes Komnenos, annesi; Anna Dalassene'dir. İsakios Komnenos adında bir kardeşi vardır. 1048 yılında doğmuştur. Aynı zamanda Bizans İmparatoru I. İsakios Komnenos'un (1057-1059) da yeğenidir. I. Aleksios Komnenos, İmparator VII. Mihail Dukas'ın kız kardeşi olan İrene Dukas ile evlenmiştir.²⁶⁵ Bu evlilikten Anna Komnena, Maria Komnena, Ioannes Komnenos, Andronikos Komnenos, Evdokia Komnena, Teodora Komnena, Manuel Komnenos ve Zoe Komnena adlarında 9 çocuğu olmuştur.²⁶⁶

Aleksios Komnenos, İmparator VII. Mihail Dukas (1071-1078) döneminde başarılı bir komutan olarak kendini kanıtlamıştır. Dukas hanedanı döneminde sürüp giden karışıklıklar sonrası bu hânedana olan akrabalıktan da yararlanarak 4 Nisan 1081'de İmparator olmuştur. Bizans İmparatorluğu bu sıralarda siyasî ve askerî açıdan oldukça kötü bir durumda idi. Anadolu'da Türkler, Balkanlar'da Peçenekler, Adriyatik kıyılarında Normanlar, Bizans'ın toprak kaybına neden olmakta idi. İçte sürüp giden kargaşa ve ekonomik zayıflık durumu daha da kötüleştirmiştir. Aleksios Komnenos'un İrene Dukas ile evlenmiş olması, Dukas ve Komnenos ailelerini birleştirmiştir. İmparator olduktan sonra da bu iki hânedandan edindiği güçle siyasî karışıklığın üstesinden gelmiş, aldığı önlemlerle ekonomiyi düzeltmiştir.

²⁶⁵ Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011, s. 531.

²⁶⁶ Bilge Umar, Anna Komnena'nın "Alexiad" adlı eserinin çevirisinde I. Aleksios Komnenos'un (Anna Komnena'nın babasının) toplam da 7 çocuğu olduğundan bahseder. Bkz. Anna Komnena, *Alexiad*, s. 5.

Venediklilerin, Bizans adına Normanlara karşı kazandıkları deniz zaferi üzerine 1082'de yapılan antlaşma gereğince Venediklilere geniş ticari ve ekonomik ayrıcalıklar tanınmıştır. Norman tehlikesine karşı Roma-Germen İmparatoru IV. Heinrich'ten yardım istemek zorunda kalmıştır. Norman Kralı Robert Guiscard'ın İtalya'ya dönmesi ve 1085'te ölmesi üzerine Bizans İmparatorluğu, Norman tehlikesinden uzun bir süre kurtulmuştur.²⁶⁷

Bizans İmparatorluğu için Norman tehlikesi biter bitmez bu kez de Peçenek tehlikesi başgöstermiştir. Yapılan birkaç savaşta Bizans kuvvetlerinin arka arkaya yenilgiye uğramalarına ve başkent İstanbul'un 1091-1092 baharında Peçeneklerle ortaklaşa hareket eden İzmir Emîri Çaka Bey'in kuşatması altında geçirmesine karşın, I. Aleksios Komnenos Kumanlarla anlaşmıştır. Nisan 1091'de yapılan savaşta Peçenekleri ağır bir yenilgiye uğratıp büyük kayıplar verdirmiştir. Anadolu'da beliren Türk tehlikesini de vergi vererek geçici olarak uzaklaştırmayı başarmıştır. Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos, Türkiye Selçuklu Sultanı I. Kılıç Arslan ile anlaşarak gittikçe güçlenmekte olan İzmir Emîri Çaka Bey'i de ortadan kaldırtmıştır.²⁶⁸

Bu sıralarda beliren en önemli tehlike Birinci Haçlı Seferi olmuştur. 1096'da İstanbul kapılarına dayanan Haçlı ordularını yapılan bir antlaşma gereğince I. Aleksios Komnenos hemen Anadolu'ya geçirmiştir. İznik'i kuşatan bu Haçlı orduları, kenti ele geçirerek Haziran 1097'de Bizans İmparatorluğu'na teslim etmiştir.²⁶⁹ Fakat 3 Haziran 1098'de Antakya'nın Haçlı orduları tarafından ele geçirilmesinden sonra Bizans İmparatorluğu, Haçlılarla aralarında yapmış oldukları iş birliğini bozmuştur. Antakya Haçlı Prinkepsi I. Bohemund'u 1100'de Dânişmendli Emîri Melik Gâzi'nin tutsak etmesinden yararlanan I. Aleksios Komnenos, Anadolu'daki birçok kenti yeniden topraklarına katmıştır. Daha sonra serbest kalan I. Bohemund, İtalya'ya gitmiş ve topladığı kuvvetlerle Avlonya²⁷⁰, da Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos'un karşısına çıkmıştır. Ancak yapılan savaşta ağır bir yenilgiye uğramıştır. Bu yenilgiyle Avlonya yeniden Bizans İmparatorluğu'na

²⁶⁷ Timothy E. Gregory, *Bizans Tarihi*, (Çev. Esra Ermert), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008, s. 54-57.

²⁶⁸ Anna Komnena, *Alexiad*, s. 269-271.

²⁶⁹ İlgürel, *a.g.m.*, s. 187.

²⁷⁰ Bugünkü Arnavutluk'un Güneybatısı'nda yer alan bir şehirdir. Bkz. Sevin, *a.g.e.*, s. 187.

bağlanmışır.²⁷¹ I. Aleksios Komnenos, Balkanlar'da beliren Macar tehlikesine karşı oğlu ve veliahtı olan İoannes'i, Macar prensesi İrene ile evlendirerek Macar Kralı ile dostluk kurmuştur.²⁷²

Ünlü Türk denizcisi Çaka Bey'in ortadan kaldırılma nedenlerinden birisi, muhtemelen Çaka Bey'in Peçenek ve Kumanlar'a destek vermesi ile I.Aleksios Komnenos yönetimindeki Bizans İmparatorluğu'nun sonunu getirebileceği korkusundan kaynaklanmışır. Çaka Bey'in iç işlerine karışmak isteyişı Bizans'ta huzursuzluklara neden olmuştur. Bu durum I. Aleksios Komnenos tarafından farkedilmiş ve bir plân hazırlayarak I. Kılıç Arslan'ı kayınpederi Çaka Bey'e karşı kışkırtarak öldürtmüş ve beyliğine son verdirmiştir.²⁷³

1116'da Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos, Anadolu'da Sultan Şahinşâh önderliğindeki Türkiye Selçukluları'na karşı düzenlediği Akşehir seferini de kazanmışır. Böylece İmparator I. Aleksios Komnenos'un tahta çıktığı tarihlerde buhranlı bir dönem geçirmekte olan Bizans İmparatorluğu'nun durumunu güçlendirmiştir. 37 yıllık saltanatı boyunca takip ettiği usta politikayla düşmanlarını birbirine düşürmeyi başarmış, içte yaptığı ekonomik düzenlemelerle hazineyi güçlendirmiştir. Kendinden önce yitirilen toprakların büyük bir bölümünü yeniden Bizans'a kazandırmıştır.²⁷⁴

I. Aleksios Komnenos 15 Ağustos 1118'deki ölümüne²⁷⁵ kadar Bizans İmparatorluğu sürekli kazanım sağlamışır. Hattâ öyle ki 26 Ağustos 1071 Malazgird Muharebesi'nden sonra Bizans İmparatorluğu'nun içerisinde bulunduğu gerileme döneminden kurtarmış yeniden toparlanıp ilerlemesindeki en önemli kişi olmuştur. Zira I. Aleksios Komnenos'un ölümü, Bizans İmparatorluğu için yeni bir buhran döneminin doğmasına neden olmuştur.²⁷⁶

²⁷¹ Anna Komnena, *Alexiad*, s. 411-414.

²⁷² Ostrogorsky, *a.g.e.*, s. 323.

²⁷³ İlgürel, *a.g.m.*, s. 188.

²⁷⁴ Ostrogorsky, *a.g.e.*, s. 339.

²⁷⁵ Anna Komnena, *Alexiad*, s. 269-271.

²⁷⁶ Azîmî, *Azîmî Tarihi*, s. 49.

6.2. SULTAN ŞAHİNŞÂH'IN BİZANS İMPARATORLUĞU'NA SEFERİ VE BARIŞ YAPILMASI (1110)

Sultan Şahinşâh, Kayseri hâkimi Emîr Hasan sorununu ortadan kaldırdıktan sonra Türkiye Selçuklu Devleti'ne karşı yaptığı saldırılar nedeniyle Bizans İmparatorluğu'nun üzerine yürüme kararını almıştır.²⁷⁷ Türk birliklerinin bir kısmı Synos'a²⁷⁸ kadar bir kısmı da Küçük Menderes ovasından geçerek ilerlemişlerdir. Bu durumu haber alan Bizans İmparatoru, o sıradaki Alaşehir valisi Kostantinos Gabras, emrindeki birliklerle Kelbianus²⁷⁹ ovasında Türk askerlerinin karşısına çıkmıştır. Yapılan savaş sonrasında Türkler mağlup olmuşlardır.²⁸⁰ Sultan Şahinşâh, ordusunun uğramış olduğu yenilgiyi öğrenince Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos'a elçiler göndererek barış yapılmasını istemiştir. Sultan Şahinşâh, Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos'a iki devlet arasında barışın egemen olmasını uzun süredir istediğini elçileri vasıtasıyla bildirmiştir.²⁸¹

Sultan Şahinşâh'ın gönderdiği elçiler, İstanbul'a vardığında Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos onları sarayında kabul etmiştir. I. Aleksios Komnenos, Türk elçilere sultanla ilgili sorular yönelterek taleplerini dinlemiştir. Elçiler konuşmalarını bitirdikten sonra iki taraf arasında yapılması istenilen barış I. Aleksios Komnenos tarafından kabul edilmiştir. Çünkü I. Aleksios Komnenos barışın kendi çıkarları, menfaatleri ve siyasî plânları açısından iyi olabileceğini düşünmüştür. Fakat Sultan Şahinşâh'ın öne sürdüğü şartların hepsini kabul etmemiştir. Elçiler, İmparator I. Aleksios Komnenos ile yaptıkları müzâkerelerden sonra kendileri için hazırlanmış olan çadırlarda misafir edilmişlerdir. Çünkü İmparator I. Aleksios Komnenos, kendilerine üzerinde anlaşılmadıkları konularla ilgili olarak onlara düşünmeleri için zaman tanımıştır.²⁸² Kabul ettikleri takdirde de ertesi gün anlaşma yapılabileceğini bildirmiştir. Gelen Türk heyeti bir sonraki gün İmparator I. Aleksios Komnenos ile görüşerek anlaşma yapmıştır.²⁸³

²⁷⁷ Özaydın, *a.g.e.*, s. 65.

²⁷⁸ Bugünkü Kütahya ili, Simav ilçesinde bulunan Simav gölü'nün o zamanki adıdır. Bkz. Sevin, *a.g.e.*, s. 46.

²⁷⁹ Küçük Menderes vadisinin iç ucunda Beydağı yöresinde bir yer. Bkz. Sevin, *a.g.e.*, s. 180.

²⁸⁰ Anna Komnena, *Alexiad*, s. 451.

²⁸¹ Kesik, *a.g.e.*, s. 19.

²⁸² Koca, *a.g.e.*, s. 99.

²⁸³ Kesik, *a.g.e.*, s. 20.

6.3. SULTAN ŞAHİNŞÂH'IN BİZANS İMPARATORLUĞU'NA İKİNCİ SEFERİ (1113)

Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos ile anlaşma yapan Türkiye Selçuklu Sultanı Şahinşâh, bir süre sonra askerî olarak kendini güçlü görünce yaklaşık 50.000 kişiden oluşan bir ordu hazırlayıp Bizans İmparatorluğu üzerine bir sefer düzenleyerek yeni yerler ele geçirmeyi plânlamıştır.²⁸⁴ Anna Komnena²⁸⁵ ve Ioannes Zonaras'a²⁸⁶ göre, bu ordu bütünüyle Doğu ülkeleri ile Horasan'dan gelen askerlerden oluşmaktadır. Bu durumda Selçuklu ordusu oluşturulurken Doğu ve Güney Doğu Anadolu'da bulunan Türklerden yardım alınmıştır. Anna'nın ifadesine göre; *"İmparator I. Aleksios Komnenos, Kallipolis²⁸⁷'te bulunduğu ve ayaklarından rahatsız olduğu bir sırada Türklerin bu hazırlığını haber almış ve hemen ülkesinin çeşitli yerlerinde bulunan askerî birliklere toplanma emrini vermiştir. Mümkün olabildiğince kısa bir sürede Türkiye Selçuklu ordusuna karşı koyabilecek şekilde oluşacak ordunun hazırlanmasına gayret göstermiştir. Bizans ordusu Byzantion²⁸⁸ ile Damalis²⁸⁹ arasından boğazı geçmiştir."*

Peçenek ve Kuman gibi farklı milletlerden gelen askerî birlikler de takviye olarak Bizans ordusuna katılmıştır. İmparator I. Aleksios Komnenos, güvendiği komutanların da kendisine katılması için bir süre daha beklemiştir. Ancak ayağındaki şiddetli ağrılar bir türlü dinmek bilmediği gibi beklemeyi uygun bulduğu bir sırada Selçuklu ordusunun İznik'e saldırdığı haberini almıştır. İznik valisi Eusthatios

²⁸⁴ Yaşar Yücel-Ali Sevim, *Türkiye Tarihi I*, Sabah Gazetesi Yayınları, Ankara 1990, s. 89.

²⁸⁵ Anna Komnena, *Alexiad*, s. 451-452.

²⁸⁶ Ioannes Zonaras, *Tarihlerin Özeti*, s. 180-181.

²⁸⁷ Önceleri Critote olan kentin adı, Yunan koloni hareketi sırasında 'Güzel şehir' anlamındaki *Kallipolis* olarak değiştirilmiştir. Bir diğer ihtimal de kentin adının bir Galat yerleşimi olması nedeni ile *Galliopolis* isminden geldiğidir. Günümüzde Fransa, Belçika, İsviçre ve Ren kıyılarını içine alan bölgeyi ele geçirmiş ve Romalılar tarafından bu bölgeye Galya, halkına da Galatlar adı verilmiştir. Galatlar olarak adlandırılan bu savaççı halk M.Ö. 281 yıllarında Trakya Krallığı'nın içinde bulunduğu bocalama döneminde Balkanlara, Çanakkale ve İstanbul üzerinden de Anadolu'ya geçmişlerdir. M.Ö. 278 yılında Anadolu'da Sakarya ve Kızılırmak havzasını kapsayan bölgeye de 'Galatia' adı verilmiştir. Ancak, kentin adının Galatlardan çok Yunanca "Güzel şehir" anlamına gelen Kallipolis'ten geldiği söylenmektedir. Zaman içerisinde söyleyiş farklılıkları ile isim Gelibolu olarak değiştirilmiştir. Bkz. Sevin, *a.g.e.*, s. 125.

²⁸⁸ İstanbul'un eski adıdır. Bazı kaynaklarda Kız kulesinin bulunduğu yerin adıdır. Bkz. Sevin, *a.g.e.*, s. 254.

²⁸⁹ Üsküdar, Harem, Salacak adlı sahil kesminin eski adıdır. Bkz. Murat Arslan, *İstanbul'un Anık Çağ Tarihi*, Odin Yayıncılık, İstanbul 2010, s. 32.

Kamytzes tarafından İmparatora gönderilen mektupta Selçuklu ordusunun, İznik kuşatması hakkında ayrıntılı bilgi verilmektedir. İmparator, askerlerinin morallerinin bozulmaması ve kendilerine olan güvenlerini yitirmemeleri için ayağındaki ağırları belli etmemeye özen göstermiş ve onları cesaretlendirecek şeyler söylemeyi de ihmal etmemiştir. Bir müddet sonra Aigialoi²⁹⁰ denilen yere gelen I. Aleksios Komnenos, buradan Kibotos'a²⁹¹ geçmek istemiştir.

İmparator I. Aleksios Komnenos, Kibotos'a vardığı zaman bir haberci huzuruna gelmiş, 40.000 kişilik büyük bir ordunun başında bulunan Türk emîrlerin kendilerine bağlı bulunan orduları bölümlere ayırdıklarını, bu ordunun bir kısmının da İznik ve civarındaki yerlere hücum ettiklerini, Emîr Monolog ile bir diğer kumandanın da kıyı bölgesini yakıp yıktığını haber vermiştir.²⁹² Bunlardan başka haberci, Türk birliklerinin İznik gölü civarını ve Prousa²⁹³ ile Apollonias'ı²⁹⁴ yağmaladığını ve bu çevrede bir yerde ordugâh kurduklarını, elde ettikleri ganimetleri de oraya yerleştirdikten sonra daha ileriye doğru harekâtlarını sürdürüp Lopadion²⁹⁵ ve civarını yağma ederek Kyzikos²⁹⁶'a kadar ilerlediklerini bildirmiştir. Haberci yine sözlerine devamla Bizans İmparatoru'na, Türklerin Kyzikos kentini deniz kıyısından giriştikleri bir hârekat ile ele geçirdiklerini kentin valisinin en ufak bir direniş bile göstermeden burayı Türklere terk ederek utanç içersinde kaçtığını, Kontogmen²⁹⁷ ve Emîr Muhammed idâresindeki birliklerin Lentiana²⁹⁸ yoluyla Poimanenon²⁹⁹'a kadar ilerlediklerini ve buradan bol miktarda ganimet ile çok sayıda esir ele geçirdiklerini söylemiştir. Ancak Türkler, buralarda yaşayan halkın kimini kılıçtan geçirmiş kimini de esir almışlardır. Haberci, ayrıca Türkiye Selçuklu beylerinden Emîr Monolog'un yöre halkı tarafından Barenos³⁰⁰ ve İbidos³⁰¹ adı

²⁹⁰ Phrygia'nın (İç Batı Ege bölgesinin) kuzeyinde bir yer. Bkz. W. M. Ramsay, *Historical Geography of Asia Minor*, (Çev. Mihri Pektaş), *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, Milli Eğitim Basımevi Yayınları, İstanbul 1961, s. 203.

²⁹¹ İzmit Körfezi'nin güneyinde bulunan Hersek yakınlarındaki bir yer. Latinler buraya Civetot derler. Bkz. Ramsay, *a.g.e.*, s. 228.

²⁹² Anna Komnena, *Alexiad*, s. 458; Kesik, *a.g.e.*, s. 21.

²⁹³ M.Ö. 3. yüzyılda Bithynialılar ve Prusialılar tarafından kurulan kentin bugünkü adı Bursa'dır. Bkz. Sevin, *a.g.e.*, s. 265.

²⁹⁴ Ulubat Gölü'nde yer alan bir adacık. Bkz. Sevin, *a.g.e.*, s. 54; Ramsay, *a.g.e.*, s. 135.

²⁹⁵ Ulubat yerleşim yerinin eski adıdır. Bkz. Sevin, *a.g.e.*, s. 34.

²⁹⁶ Kapıdağ yarımadasındaki yerleşim şehrine verilen addır. Bkz. Sevin, *a.g.e.*, s. 1,6.

²⁹⁷ Yalnızca Anna Komnena tarafından rastladığımız bir isim. Bkz. Anna Komnena, *Alexiad*, s. 458.

²⁹⁸ Manyas civarlarında bir kent. Bkz. Ramsay, *a.g.e.*, 171.

²⁹⁹ Manyas'ın eski adıdır. Bkz. Sevin, *a.g.e.*, s. 50.

³⁰⁰ Biga ve Kocabaş çayı civarı olarak da geçen yerin adıdır. Bkz. Sevin, *a.g.e.*, s. 30,60.

verilen bir dağdan akıp gelen çayı geçerek kıyıya saptığını Parion³⁰² ve Çanakkale Emîr Boğazı kıyısındaki Abydos³⁰³ üzerinden gittiğini, beraberinde çok sayıda esir olduğu halde ama herhangi bir mukavemetle karşılaşmadan ve kan dökmeden Edremit ve Khliara'dan³⁰⁴ geçip gittiğini söylemiştir.³⁰⁵

Türklerin faâliyetleri hakkındaki bu malumâtları alan İmparator I. Aleksios Komnenos, o sırada Bizans İmparatorluğu'nun İznik Dukası olan Kamyetzes'e mektuplar göndererek ona; yanına 500 kişilik bir kuvvet alarak Türkleri takip etmesini ve gelişmeleri kendisine bildirmesini, ancak onlarla herhangi bir çatışmaya girmemesini emretmiştir. İmparator'dan aldığı bu talimât üzerine İznik'ten çıkan Bizans İznik Dukası Kamyetzes, Kontogmen ve Emîr Muhammed idâresindeki Türk kuvvetlerine Aorata³⁰⁶ yakınında ulaşmıştır. Fakat Bizans ordu komutanı Kamyetzes, İmparator I. Aleksios Komnenos'un emrinin aksine hareket ederek, Türk kuvvetlerine hücum etmiştir. Şüphesiz ki İmparatorun bu hareketinden haberdar olan Türkler, karşılarında 500 kişilik İznik Dukası Kamyetzes kuvvetlerini değil, bilakis İmparatoru ve ordusunu beklemişlerdir. Bu nedenle Kamyetzes'in bu ani saldırısına uğradıkları zaman ilk anda karşılarındaki kuvvetleri Bizans İmparatoru idaresindeki orduların öncü kuvvetleri zannedilerek hemen ağırlıklarını bırakarak geri çekilmeye başlamışlardır.³⁰⁷

Ancak bu sırada Bizans İmparatorluğu hizmetinde paralı askerlik yapan Kuman veya Peçenekler'den bir Türk'ün³⁰⁸ Türkiye Selçuklu kuvvetleri tarafından esir alınıp da onun ağzından kendilerine saldıran birliğin İznik Dukası Kamyetzes kuvvetleri olduğunu öğrendiklerinde hemen dağların çevresinde dolaşp davul (kös) çalmak ve yüksek sesle bağırarak suretiyle geri çekilmekte olan Türk kuvvetlerine toplanıp karşı saldırıya geçme emri verilmiştir. Bunun üzerine Aorata'nın eteğine çok yakın olan ovaya döndüler ve orada toplandılar. Bütün bunlar olurken İznik

³⁰¹ Kaz Dağı'nın kuzey komşusu olan İda Dağı'na verilen addır. Edremit Körfezi'nin kuzeyinde Çanakkale ve Balıkesir illeri arasında yer alan bir dağdır. Bkz. Ramsay, *a.g.e.*, 227.

³⁰² Biga'ya bağlı Kemer köyü civarındaki yerin adıdır. Bkz. Sevin, *a.g.e.*, s. 58,61.

³⁰³ Çanakkale Emîr Boğazı'nın Anadolu yakasında, Çanakkale il merkezinin 6 km kuzeyindeki Nara burnuna verilen addır. Bkz. Sevin, *a.g.e.*, s. 251.

³⁰⁴ Helen dilinde ılık anlamına gelen Khliara, Manisa iline bağlı Kırkağaç ilçesinin yanında bulunan höyükümsü ilkçağ ve ortaçağlardaki kentin adıdır. Bkz. Sevin, *a.g.e.*, s. 6.

³⁰⁵ Anna Komnena, *Alexiad*, s. 459.

³⁰⁶ Manyas civarındaki yer adıdır. Bkz. Ramsay, *a.g.e.*, 228.

³⁰⁷ Kesik, *a.g.e.*, s. 22.

³⁰⁸ Anna Komnena, *Alexiad*, s. 459.

Dukası Kamytzes, Türklerden elde ettiği ganimetle güvende olacağı Poimanenon³⁰⁹, a gitmek yerine Aorata yöresinde oyalanıp vakit kaybedince durumdan haberdar olan Türk kuvvetleri Başkumandan Muhammed'in idâresinde, Türklerin geri dönebileceğini tahmin edemeyen Bizans kuvvetlerine aniden hücum etmiştir. Bu beklenmedik saldırı karşısında bozularak kaçmaya başlayan Bizans askerlerinden pek azı Kamytzes'in yanında kalarak onunla beraber sonuna kadar mücâdeleye devam etmiştir.³¹⁰

İznik Dukası Kamytzes idaresindeki askerî birliğin büyük bir kısmı Türk kuvvetlerince yok edilmiştir. Kamytzes ise yanında kalan bir avuç kadar askeriyle Hâlâ ümitsizce direnmeye devam etmiştir. Ancak bindiği atı yaralanınca yere düşmüştür. Yeğeni Katarodon kendi atını ona verdiyse de o, bu ata binmeyi başaramayarak kılıcını çekmek suretiyle etrafını saran Türk askerlerine rastgele sallamaya başlamıştır. Onun artık kurtuluştan ümidini keserek son bir intihar saldırısına giriştiğini gören ve bu Bizans kumandanını önceden de tanıyan başkumandan Selçuklu Emîri Muhammed onun etrafını saran adamlarına durmalarını emretmiştir. Sonra hem kendisi hem de yanında bulunan adamları atlarından inmişlerdir. Başkumandan Emîr Muhammed İlhan, Kamytzes'e doğru ilerleyerek O'na: "*Ölmeyi, sakın ola ki yaşamaya tercih etme! Elini uzat bana, kurtulacaksın!*" demiştir. Kamytzes etrafını saran askerlerin çokluğunu ve bunlara karşı koymanın imkânsızlığını fark ederek intihâr etmekten vazgeçmiş ve mantıklı olan şeyi yani başkumandan Emîr Muhammed'in dostluk elini tutarak yaşamayı tercih etmiştir. Emîr Muhammed onu bir ata bindirtmiş ve kaçmasına engel olmak için de ayaklarını bağlatmıştır.³¹¹

İznik Dukası Kamytzes ve emrindeki birlik, Türkler tarafından bozguna uğratılmıştır. Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos, Selçukluların yeni bir pususuna düşme korkusundan dolayı yolunu değiştirerek Türklerin tahmin etmeyeceğini düşündüğü İznik, Malagina³¹² ve Basilika³¹³ denilen yer üzerinden yani

³⁰⁹ Balıkesir, Manyas Gölü ile Susurluk arasındaki Eski Manyas (yeni adı Soğuksu) köyünün 4 km. ilerisindeki bir tepe üzerindedir. Poimanenon, Hellen dilinde Poimanaların kenti anlamına gelir. Büyük olasılıkla da Luwi dilinden gelme bir sözcüktür. Eski çağda Manyas ve Apolyont (Uluabat) gölünün güneyinde yaşayanlara Poimaneol'ler denilmiştir. Bkz. Sevin, *a.g.e.*, s. 50.

³¹⁰ Anna Komnena, *Alexiad.*, s. 459-460.

³¹¹ Anna Komnena, *Alexiad.*, s. 460.

³¹² Osmaneli kasabasına çok yakın bir yer adı. Bkz. Sevin, *a.g.e.*, s. 40.

Uludağ vadi geçitleri ile aşılması güç keçi yollarından geçerek Alethina³¹⁴'ya ardından da Akrokos³¹⁵'a geçmiştir. Bizans İmparatoru, burayı Türklerden önce işgal etmek için acele etmiştir. I. Aleksios Komnenos, bu bölgede Karmeli Türkleri³¹⁶ ile karşılaşmış ve onlar karşısında hemen savaş düzeni almıştır. Bizans ordusunun öncü birliklerine Konstantinos Gabras ve Monastras, artçı birliklerine de savaş tecrübeleri yüksek olan Tzipoueles ile Ampelas komuta etmiştir. İmparator I. Aleksios Komnenos'un kendisi ise Bizans kuvvetlerinin ortasında ve PHâlânkların³¹⁷ başındadır.

Türkler, Bizans İmparatoru idâresindeki bu kalabalık Bizans ordusuna herhâlde bir şey yapamayacaklarını anladıklarından topluca kılıçtan geçirilmemek ve hayatlarını kurtarabilmek için düzlük alandan süratle dağılarak vadinin içinde bulunan sazlıklara sığınmışlardır. Bu halkın bir kısmı vadinin aşağısına doğru geri çekilmiştir. Ancak halkın diğer bir kısmı ise Bizans kuvvetleri tarafından öldürülmüş ve az bir kısmı da esir alınmıştır. Bu sırada sazlığın ortasında bulunan Türkler de güvenliklerini sağlamışlardır.³¹⁸

Ancak sazlık dışındaki bir kısım Türkleri kılıçtan geçiren Bizans ordusu, kaçarak gizlenen bir başka Türk halkına saldırmaya başlamışlardır. Bu yerin bataklık oluşu ve saz örtüsünün kalınlığı (yüksek oluşu) nedeniyle Bizans ordusu buldukları yere girememişler ve Türk halkını gizlendikleri yerlerden çıkarmaya muvaffak olamamışlardır. Fakat bir müddet sonra Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos, askerlerine tüm sazlığın etrafını çevirmelerini ve sonra da bu sazlığı ateşe vermelerini emretmiştir. Böylece ateşten kaçmaya çalışan ve dolayısıyla gizlendikleri sazlığın dışına çıkan Türkler, ya kılıçtan geçirilerek katledilmiş ya da esir edilmiştir. Burada şunu ifade edelim ki, bu olayların yegâne kaynağı olan Anna Komnena'nın ifadesinden: "Karmeli Türkleri" diye adlandırılan bu insanların akıncı bir Türk birliği mi yoksa yaylalara dağılan göçebeler mi oldukları tam olarak anlaşılamamaktadır. Ancak şurası açık bir şekilde görülmektedir ki, Karmeli Türkler

³¹³ İnönü civarındaki bir yer adı. Bkz. Sevin, *a.g.e.*, s. 36.

³¹⁴ Kütahya ve Eskişehir arasında bir yer adıdır. Bkz. Ramsay, *a.g.e.*, 229.

³¹⁵ Emet civarında bir yer adıdır. Bkz. Ramsay, *a.g.e.*, 229.

³¹⁶ Soma yakınında yaşamış o dönemdeki Selçuklu halkına verilen bir addir. Bkz. Ramsay, *a.g.e.*, 229.

³¹⁷ Özellikle Antik Yunan'da piyade birliklerinin en temel birimine verilen addir. Bkz. Ersan Sezmez, "İmparator Nero Dönemi (İ.S. 54-68)", Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, *Ders Notları*, İzmir 2014.

³¹⁸ Anna Komnena, *Alexiad*, s. 460.

sayıca Bizans ordusu ile mukâyese bile edilemeyecek bir azınlığa sahiptir. Muhtemelen bu adla anılanlar sivil Türklerdir.³¹⁹

6.4. SULTAN ŞAHİNŞÂH'IN BİZANS İMPARATORLUĞU'NA ÜÇÜNCÜ SEFERİ (ALAŞEHİR SEFERİ) (1113)

Türkiye Selçuklu ordu komutanı Emîr Muhammed İlhan, Karmeli Türkleri'nin başına gelenleri öğrenince Bizans İmparatoru'nun peşine düşmüş ve onu takip etmeye başlamıştır. Sonunda Emîr Muhammed, Bizans ordusunun artçı kuvvetlerine yetişerek önce Ampelas idâresindeki artçı birliği ile savaşa tutuşmuştur.³²⁰ Anna Komnena'nın; "*Çok yiğit ve kahraman bir savaşçı*" olarak nitelendirdiği Emîr Muhammed İlhan attığı bir okla Ampelas'ın atını yere sermiştir. Atla birlikte yere düşen Ampelas, Selçuklu askerlerince öldürülmüştür. Ardından diğer bir artçı birliğin komutanı olan Tzipoures'in atı Türk oklarına hedef olmuş ve yere düşen kumandan kılıç darbeleri ile can vermiştir. Anna Komnena, bu Bizans ordusunun artçı kuvvetlerinin komutanları olan Ampelas ve Tzipoures'in kendi birliklerini toplamasını ve savaş düzeni almalarını beklemeden Emîr Muhammed İlhan'ın ordusuna saldırdıklarını dolayısıyla da bu iki Bizans ordusu komutanının cesur ve gözü kara olduklarını ifade etmiştir. Ayrıca mağlubiyetlerinin bu hatadan kaynaklandığını anlatmaya çalışmıştır. Çok manidârdır ki daha evvel de bu iki Bizans ordu komutanı için büyük bir savaş tecrübesine sahip olduklarını kaydetmiştir. Aslında bütün bunlar Anna Komnena'nın mağlubiyete dair bir bahâne uydurma taktiğinden başka bir şey değildir.³²¹

Emîr Muhammed İlhan, Bizans ordusunun ana kuvvetlerinin yardıma koşmasına fırsat vermeyerek bu ani saldırıdan sonra geri çekilmiştir. Anna Komnena'nın³²² Selçuklu ordusunun Bizans ordusundaki artçı kuvvetlere ani bir baskın düzenledikten sonra komutanlarını öldürerek geri çekildikleri ifadesi, ayrıca Türklerin, Bizans artçı kuvvetleri içerisinde yer alan ağırlıkları korumakla görevli askerlerce bozguna uğratılıp kaçırıldığı şeklindeki sözleri gerçeği yansıtmamaktadır.

³¹⁹ Aynı yer.

³²⁰ Özeydin, *a.g.e.*, s. 66.

³²¹ Anna Komnena, *Alexiad*, s. 461; Kesik, *a.g.e.*, s. 25.

³²² Anna Komnena, *Alexiad*, s. 462.

Bu savaş sırasında Kamytzes esir olarak Türklerin yanında bulunmuştur. İki taraf arasında meydana gelen savaş sırasındaki kargaşa anını iyi değerlendiren Kamytzes bir fırsatını bularak kaçmıştır. Kamytzes'in kaçmasını yolda ilerken rastladığı tepeden tırnağa silahlı olan bir Norman veya Frank askerinin ona bir at vermesi ile kolaylaşmıştır. Ve sonunda Kamytzes Alaşehir ile Eğrigöz arasındaki ovada ordugâh kurmuş olan Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos'un yanına geldi. I. Aleksios Komnenos, emrini dinlememesine rağmen bu kumandanını gayet iyi karşılamış ve aynı zamanda canını kurtardığı için Tanrı'ya duâ etmiştir. Sonra Kamytzes'i Bizans'ın başkenti İstanbul'a yollayarak O'na: "*Çektiklerinin ve gördüklerinin tümünü onlara anlat ve bizimkilere Tanrı'nın yardımıyla sağ olduğumuzu bildir*" demiştir. Bu sırada Kamytzes'in üzerinde Türk elbiseleri bulunmaktadır. O, İstanbul'a da bu kıyafetlerle gitmiştir.³²³

Öte yandan Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos, artçı birlikleri kumandanları Ampelas ve Tzipoures'in öldürülmüş olmalarından dolayı son derece üzüntü duymuş ve "*İki verdik bir aldık*" demiştir. İmparator I. Aleksios Komnenos, Türklere karşı bir şey elde edemeyeceğini anlayarak emrindeki birlikleri Frank Georgios Lebounes'e ve diğer bazı kumandanlarına bırakarak İstanbul'a geri dönmüştür. Türkiye Selçukluları ile Bizans İmparatorluğu arasında cereyan eden bu mücadeleler 1113 yılında meydana gelmiştir. Anna Komnena'nın bu olayları anlatırken, babası İmparator I. Aleksios Komnenos'un, Norman Kralı Tankred'e karşı yaptığı mücadele 1112 tarihi ile Bogomiller'e karşı giriştiği sefer 1114 tarihleri arasında zikretmiş olması sebebiyle 1113 yılı olarak tarihlenilmiştir. Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos, bir yıla yakın bir süre İstanbul'da kaldıktan sonra Kumanlar'ın saldırısı nedeniyle Filibe üzerine bir sefer düzenlemiştir.³²⁴

³²³ Anna Komnena, *Alexiad*, s. 462-463.

³²⁴ Anna Komnena, *Alexiad*, s. 469-478.

6.5. BİZANS İMPARATORU I. ALEKSİOS KOMNENOS'UN SULTAN ŞAHİNŞÂH'A KARŞI AKŞEHİR SEFERİ (1116)

Türkiye Selçuklu Sultanı Şahinşâh 1114 yılında Bizans üzerine bir sefer düzenlemiştir. Belki de o, Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos'un Filibe'de oluşundan faydalanmak ve Anadolu'da kaybedilen yerleri geri almak için bu durumu bir fırsat olarak görmüştür. İşte bu amaçla, Anna Komnena'nın kaydına göre³²⁵; “*Horasan ve Haleb'ten yardım alarak büyük bir ordu oluşturmuştur*” Bu gelişmeleri haber alan İmparator I. Aleksios Komnenos ise komşu ülkelerden yardımcı birlikler ve paralı askerler toplayarak Türkiye Selçuklularının başkenti Konya üzerine bir sefere çıkmak istemiştir. Ancak ayaklarındaki ağrılar³²⁶ yeniden nüksettiği için değil sefere çıkmak, yürümekte bile zorlanmıştır. Sonunda yatağa düşen I. Aleksios Komnenos, plânladığı seferden vazgeçmek zorunda kalmıştır. Hattâ ayaklarındaki ağrıları da bazen bahâne olarak öne sürmüştür. I. Aleksios Komnenos, içerisinde bulunduğu olumsuz koşullar dolayısıyla Şahinşâh ile savaşamayacağı için plân yaparak Sultan Şahinşâh'a hediye bir at göndermiş ve kendisinden barış talebinde bulunmuştur.³²⁷

Selçuklular ise, İmparatorun ayağındaki ağrıları bahâne ederek Türk ordusunun karşısına çıkmaya cesaret edemediği için onu korkaklıkla suçlamışlardır. Hattâ bu durum Türkler arasında tam bir alây konusu olmuştur. Kendi aralarında bir kişiyi yatağa yatırıp ayaklarından ızdırap çeken Bizans İmparatoru'nun taklit rolünü oynatırlarken birkaç kişi de komik sözlerle hekimlerin ve bakıcıların taklidini yaparak diğer arkadaşlarını güldürmüşlerdir. Bütün bunları haberciler aracılığıyla öğrenen Bizans İmparatoru, askerlerine güçlü olmalarını, sabırla bekleyerek zaman kazanmalarını gerektiğini söylemiştir.³²⁸

Bizans İmparatoru bir müddet sonra ayaklarındaki ağrıların hafiflediğini hissedince daha önce plânladığı sefere çıkabilmiştir. Damalis üzerinden geçerek

³²⁵ Anna Komnena, *Alexiad*, s. 479.

³²⁶ *Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos'un ayağındaki ağrıların nedeni; Gut/Nikris/Dama olarak nitelendirilen hastalığın olduğu bilinmektedir. Bkz. Emine Uyumaz, “XI. Yüzyıl'ın Sonlarından XIV. Yüzyıl'ın Başlarına Kadar Anadolu'da Bilinen Hastalıklar Ve Uygulanan Tedâvi Yöntemlerine Dair”, *Erdoğan Merçil'e 75. Doğum Yılı Armağanı*, Bilge Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2014, s. 213.*

³²⁷ Mükrimin Halil Yinanç, *a.g.e.*, s. 233.

³²⁸ Anna Komnena, *Alexiad*, s. 480.

Kibotos ile Aigialoi³²⁹ arasındaki Körfez bölümünü aşmıştır. Kibotos'u geçip Lopadion'a varmış ve burada birlikleriyle, yardıma çağırdığı ücretli askerlerin gelişini beklemiştir. Bütün birlikler toplandığında da yola çıkarak İznik Gölü'nün yakınında bulunan Aziz Georgios üzerinden İznik'e ulaşmıştır. Burada üç gün kaldıktan sonra aynı yolu takip ederek geri dönmüş ve Ulubat köprüsünün kuzey tarafına varmıştır. Daha sonra ise Karyks³³⁰ denilen pınarın yakınında ordugâhını kurmuştur.³³¹

Bu sırada Türk kuvvetleri Lentianalıların kenti³³² ucundaki ovaya ve Kotoiraikia³³³ denilen yöreye akın düzenlemişlerdir. İmparatorun ordusuyla beraber üzerlerine doğru ilerlemekte olduğunu haber aldıklarında akşam olunca pek çok sayıda ateş yakmışlardır. Böylece düşmana çok kalabalık bir ordu oldukları izlenimini vermeye çalışmışlardır. Gece karanlığında yanan bu çok sayıda ateş Bizans İmparatoru'nu yanılgıya düşürmüştür. Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos, gün doğar doğmaz, Türklerin bulunduğu ovaya doğru aceleyle bir baskın yapmak istemiştir. Ancak burada pek çok cesetle karşılaşmışlardır. Hâlâ savaş meydanında yaşamakta olan birkaç Bizans askeri bulunmaktadır. İmparator ise duruma çok üzülmüştür. O, daha sonra Poimanenon yakınında ordugâhını kurduktan sonra hemen hafif donanımlı askerlerden seçkin bir birliği Türkleri izlemekle görevlendirmiştir. Onlara izlemeleri gereken yolu da tarif etmiştir. Bizans kuvvetleri yöre halkının Kellia³³⁴ dediği bir yerde Türk askerlerine yetişerek onların büyük bir kısmını öldürmüş, bir kısmını da esir etmiştir. Bizans ordusu daha önce Türklerce ele geçirilmiş ganimetleri de alarak geri dönmüşlerdir. İmparator alınan bu galibiyete çok sevinmiş ve Ulubat'a geri dönmüştür. Burada üç ay boyunca beklemiştir. Bunun nedeni mevsimin yaz olması nedeniyle aşırı sıcak havada yollarda susuzluk çekme tehlikesi ve henüz kendilerine katılamamış olan ücretli asker birliğinin ordularına katılmalarını düşünmüştür.³³⁵

³²⁹ Sevin, *a.g.e.*, s. 74.

³³⁰ Ulubat civarında bir pınar olduğu geçmektedir. Bkz. Sevin, *a.g.e.*, s. 34.

³³¹ Kesik, *a.g.e.*, s. 26.

³³² Burası Manyas yakınlarında bir yer veya kentçik civarı bir yer olduğu sanılmaktadır. Detaylı bilgi için bkz. Sevin, *a.g.e.*, s. 48; Anna Komnena, *a.g.e.*, s. 458.

³³³ Ulubat civarlarında bir yerdir. Bkz. Ramsay, *a.g.e.*, s. 172.

³³⁴ Kellia, Helen dilinde “Şarabhâneleler” anlamına gelmektedir. Bkz. Kesik, *a.g.e.*, s. 27.

³³⁵ Anna Komnena, *Alexiad.*, s. 482.

İmparator I. Aleksios Komnenos, beklediği birliğin gelmesiyle oradan ayrılarak kuvvetlerini Uludağ sırtlarına yerleştirerek Malagina bölgesindeki³³⁶ Aerea'ya³³⁷ geçmiş ve burada üç gün kalmıştır. Bu sırada devamlı olarak adamlarından Türklerin harekâtı hakkında bilgi almıştır. Burada konakladığının üçüncü günün sabahı I. Aleksios'a gelen haberci Türklerin, Aziz Georgios Burcu'na kadar gelmiş bulduklarını, üç saat sonra gelen ikinci haberci ise, Türk kuvvetlerinin yakında olduklarını, öğleyin gelen ve üstü başı kan içinde olan üçüncü haberci Türklerin hemen ardından gelmekte olduklarını bu nedenle tehlikenin çok yakına geldiğini İmparatora haber vermişlerdir. İmparator bu son haberden sonra yanındaki komutanlarına savaş durumu almalarını emretmiştir. Atlara binerek İznik yolunu tutmuşlardır. Bu sırada Türk birlikleri öncü Bizans ordusundan bir Gürcü askerini esir etmiş ve ondan I. Aleksios'un üzerlerine doğru gelmekte olduğunu öğrenerek dağ yollarından geriye doğru çekilmeye başlamışlardır.³³⁸

İşte bu geri çekilme esnasında Strabobasileios ve Mihail Stypeiotes komutasındaki Germioi³³⁹ sırtlarında pusuya yatmış olan Bizans birliklerinin ağına düşmüşlerdir. Türklerin geldiğini gören Bizans askerleri birdenbire ovaya inerek Türk askerlerine saldırmışlar ve onları zorlu bir mücadeleden sonra mağlubiyete uğratmışlardır.³⁴⁰ Bundan sonra Bizans İmparatoru ve ordusu, Nicomedia³⁴¹'ya geri dönmüşlerdir. Burada Türkler üzerine yeni bir sefer yapmak için hazırlanan İmparator bir müddet sonra Nicomedia'dan yola çıkmıştır. Bizans ordusu, Gaita³⁴² denilen yere vardığında hafif donanımlı askerleri ana ordudan ayırarak hızlı bir şekilde önden göndermiştir. İmparator, Dorylaion'da³⁴³ konakladıktan sonra Santabaris³⁴⁴'e gelmiştir.

³³⁶ Uludağ civarında bir yer. Bkz. Sevin, *a.g.e.*, s. 40.

³³⁷ Karevialtı olarak bilinen yerin adıdır. Karaevli adı Oğuz boylarından bir boydur. Bkz. Sevin, *a.g.e.*, s. 48; Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilâtı Destanları*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, V. Baskı, İstanbul 1999, s. 163-254,256.

³³⁸ Kesik, *a.g.e.*, s. 27.

³³⁹ Bugünkü Eskişehir'e bağlı Hamamkarahisar beldesinin eski bir adıdır. Bkz. Sevin, *a.g.e.*, s. 218.

³⁴⁰ Anna Komnena, *Alexiad*, s. 483.

³⁴¹ Şimdiki adı İzmit olan şehir İstanbul ve Bursa arasındaki merkez geçiş noktalarından bir güzergâhtı.

Şehir bazı kaynaklarda Anadolu'nun köprüsü adıyla adlandırılmaktadır. Bkz. Sevin, *a.g.e.*, s. 5-6.

³⁴² İznik ile Osmaneli arasında bir yer. Bkz. Ramsay, *a.g.e.*, s. 220.

³⁴³ Eskişehir'in o zamanki adıdır. Bkz. Sevin, *a.g.e.*, s. 5.

³⁴⁴ Seyizgâzi civarındaki bir köyün adıdır. Sevin, *a.g.e.*, s. 210.

Burada Kamyztzes idâresindeki bir birliği Polybotos'a³⁴⁵ ve Kedreai³⁴⁶'ya saldırmak üzere göndermiştir. Kedreai, Emîr Bođa³⁴⁷ adlı bir Türk beyi tarafından fethedilmiş çok güçlü bir hisardır. İmparator I. Aleksios Komnenos, Stypeiotes adlı bir kumandanını da Amorion³⁴⁸'daki Türklerin üzerine göndermiştir. Ancak, Bizans ordusu içinde yer alan iki İskit askerî gizlice Emîr Boğa'nın yanına doğru kaçmış ve ona Kamyztzes'in yapacağı saldırıyı haber vererek İmparatorun gelmekte olduğunu bildirmişlerdir. Türk beyi de gece yarısı hisarı boşaltmış ve soydaşlarıyla birlikte oradan uzaklaşmıştır. İmparator I. Aleksios Komnenos öncelikli olarak Afyon Bolvadin'e ulaşmak ve oradan da Konya üzerine yürümek niyetindedir. Ancak tam bu sırada Türkiye Selçukluları, Anadolu'nun bütün tarla ve ovalarını ateşe verdiklerini, insanlar ve atlar için büyük bir yiyecek kıtlığının söz konusu olduğunu öğrenmişlerdir. Diğer taraftan Kuzey bölgelerine hâkim olan Türklerin (Dânişmendliler) de İmparatora karşı harekete geçtiği haberi gelmiştir.³⁴⁹

İmparator I. Aleksios Komnenos, bu durum karşısında tam bir tereddüt yaşamıştır. Sonunda Philomelion³⁵⁰ üzerine yürümeye karar vermiştir.³⁵¹ Türklerle giriştiği bazı ufak çaplı çatışmalardan sonra İmparator, Kırk Şehitler Gölü'ne³⁵² varmış ve ertesi gün de Mesanakta Hisarı'nı³⁵³ daha sonra da Akşehir'i ele geçirmiştir. Ardından da ana ordusunu çeşitli birliklere ayırıp Türklerin elindeki esirleri kurtarmaları için Konya çevresinde bulunan kasabaların üzerine göndermiştir. Ne tuhaftır ki, İmparator bu noktadan sonra daha da ilerlemek yerine geldiği yolu izlemek suretiyle geri dönmek üzere hareket etmiştir. Anna Komnena,³⁵⁴ babasının bu hareketini de; *“O'nun, her şeyini danıştığı gibi bunu da Tanrı'ya danıştığını ve böyle hareket etmesini Tanrı'nın istediğini belirterek izah eder! Tanrı, Akşehir üzerine yürümesini, ama Konya'ya gitmemesini buyurmuştur. Herhalde bu nedenle geri dönmek istemiştir”* diye aktarmıştır.

³⁴⁵ Bugünkü Afyonkarahisar'daki Eber gölü civarındaki Akarçay havzanının üst bölümünde kalan yerin o zamanki adıdır. Bkz. Sevin, *a.g.e.*, s. 208.

³⁴⁶ Afyon'un Kuzeybatısı'nda kalan bir yerdir. Bkz. Sevin, *a.g.e.*, s. 125.

³⁴⁷ Kesik, *a.g.e.*, s. 28.

³⁴⁸ Afyon Emirdağ'daki tarihi bir şehrin adıdır. Bkz. Sevin, *a.g.e.*, s. 6.

³⁴⁹ Koca, *a.g.e.*, s. 103.

³⁵⁰ Akşehir'in o zamanki adıdır. Sevin, *a.g.e.*, s. 5,6.

³⁵¹ Anna Komnena, *Alexiad*, s. 490.

³⁵² Akşehir Gölü'nün Güneybatı ucundadır. Bkz. Ramsay, *a.g.e.*, s. 151; Kesik, *a.g.e.*, s. 29.

³⁵³ Kesik, *a.g.e.*, 29.

³⁵⁴ Anna Komnena, *Alexiad*, s. 490.

Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos, ülkesine doğru ilerlerken onun karşısına herhangi bir Türk kuvveti çıkmamıştır. Ancak Türkiye Selçuklu Emîri Monolog³⁵⁵, emrindeki orduyla ilerleyerek, Bizans İmparatoru'na pusular kurmuş ve hücum etmek için uygun bir zamanı beklemiştir. Ancak bu durumdan haberdar olan Bizans ordusu tedbirli yol aldıklarından Türklere böyle bir fırsat vermemişlerdir.³⁵⁶ İki taraf, Eber gölü civarında Sultan Dağı'nın³⁵⁷ denilen mevkiî de bu olayların meydana geldiği sırada Türkiye Selçuklu Devleti Sultanı Şahinşâh, Emîr Monolog'un yanına gelmiştir. Onun sürekli olarak Bizans İmparatoru'nu takip edip ona karşı bir türlü topluca hücumu geçmemiş olmasını sert bir şekilde eleştirmiştir. Türkiye Selçuklu ordusuna komuta eden Emîr Monolog'a hücumu geçmesi için Hâlâ neyi beklediğini sormuştur. Bunun üzerine yaşlı ve tecrübeli Selçuklu Emîri Monolog, Sultanın sözünü dinleyerek Bizans ordusunun artçı birliğine saldırmıştır. Fakat bunun tehlike arz ettiğini görünce çok geçmeden geri çekilmiştir. Sultan Şahinşâh, bu geri çekilme hadisesi sebebiyle Emîr Monolog'a kızmıştır.³⁵⁸

Emîr Monolog ise Sultan Şahinşâh'a: *“Ben yaşlı ve tedbirli olduğum için, onunla kapışmayı şimdiye kadar erteledim. Sen genç, tecrübesiz ve toysun, bu konuda biraz daha sabırlı ve metanetli davranmalısınız. Ama yine de sizin bunu yapmaya gözünüz kesiyorsa deneyin, sonuç bize kimin haklı olduğunu zaten*

³⁵⁵ Monolog, Monolik, Monolikes, Monolog ya da Monoluğ adıyla zikredilen Türkiye Selçuklu emîri bazı kaynak da farklı adlarda geçmektedir. Meselâ Mükrimin Halil Yinanç'ta, Monolik olarak geçerken, Claude Cahen, Monolikes olarak vermektedir. Osman Turan eserinde ise, Monoluğ olarak vermektedir. Bkz. Yinanç, *a.g.e.*, s. 231; Cahen, *a.g.e.*, s. 22; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 182. Monolog'u etimolojik olarak tedkik ettiğimizde bizler ise daha ziyâde kedersiz anlamına gelen ve Türklerde eski bir şahıs ismi olarak da kullanılan Bunsuz'un muhtemelen zamanla anlam değişikliklerine uğrayarak Munluğ'a, Munluğ'dan da Monolog'a dönüşmüştür. Nitekim Bunsuz adının “bun” mastarından (kökünden) geldiği ve “bun” mastarının da mana olarak temiz, saf anlamlarına gelmektedir. Emîr Monolog, Türkiye Selçuklularda büyük emîrlerden biriydi. O, oldukça tecrübeli ve yaşlı bir zattı. Muhtemelen Türkiye Selçukluları'nda ordu komutanı (subaşı) olmalıdır. Çünkü Sultan Şahinşâh, Bizans İmparatoruyla barış görüşmesi yaparken Emîr Monolog da yanlarında bulunuyordu. Zira Emîr Monolog önemli bir görevde bulunmuş olmasaydı, Sultana bu kadar yakın konumda bulunamazdı. Öyle ki devletin aldığı kararlarda söz sahibi olduğu anlaşılmaktadır. Bkz. Kestelli, *a.g.e.*, s. 55. Zira Karamanoğulları Beyliği'nin kurucusu, Nure Sofi'nin oğlu Kerimü'd-Din Karaman'ın da kardeşi olarak bilinen “Bunsuz” adlı bir hanedan üyesi mevcuttur. Bkz. Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu-Karakoyunlu Devletleri*, s. 2,37; Hüseyin Nâmık Orkun, *Eski Türk Yazıtları*, Türk Dil Kurumu Yayınları, İstanbul 1986, s. 79.

³⁵⁶ Anna Komnena, *Alexiad*, s. 493.

³⁵⁷ Sultan Dağı adını Sultan Şahinşâh'ın burada yapmış olduğu kahramanca savaşa ithafen olarak kendisine verilmiştir. Bkz. Mehmet Uysal, “Afyon Sultandağı Sahip Ata Kervansarayı”, *Türk-İslâm Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, Konya 2006, s. 9.

³⁵⁸ Kesik, *a.g.e.*, s. 29.

öğretecek ve gösterecektir dedi.”³⁵⁹ Emîr Monolog’un bu şekildeki konuşmasına Sultan Şahinşâh daha da öfkelenerek, ona bu konuşmasının hesabını soracağını söyledikten sonra Bizans ordusunun artçı birliğine saldırmıştır. Aynı zamanda Selçuklu emîrlere Bizans ordusunun diğer koluna hücum etmelerini emretmiştir.³⁶⁰

Bizans ordusunun sağ kanadına İmparator I. Aleksios Komnenos’un kızı Anna Komnena’nın eşi olan Nikephoros Bryennios, sol kanadına da kardeşi Andronikos Komnenos komuta etmiştir. Bir süre sonra savaşın git gide göğüs göğüse çetin bir çarpışmaya dönüştüğünü gören Nikephoros Bryennios, Bizans ordusunun bir yenilgiye uğramasından korkarak emrindeki birliklerle artçıların yardımına koşmuştur. Türkiye Selçuklu kuvvetleri bozulup kaçmaya başlamıştır. Sultan Şahinşâh da yanında yalnızca Şarabdâr’ı olduğu halde yüksek bir yerde yapılmış bir kiliseye sığınmıştır.³⁶¹ Ancak Sultan Şahinşâh’ı, Bizans ordusuna mensup üç İskit ve Oğuz savaşçısı takip etmiştir. Bu Bizans’a bağlı olan Türk kökenli bu askerler, Sultan Şahinşâh’ı tanımamışlardı. Belki de Sultan Şahinşâh’in kurtulmasında bu durum etkili olmuştur. Fakat yanındaki Şarabdâr’ı ise esir düşmekten kurtulamamıştır. Bu savaşta Türkiye Selçuklu ordusundan çok sayıda asker şehit olduğu gibi birçoğu da Bizanslılara esir düşmüştür.³⁶²

Sultan Şahinşâh kısa zaman içerisinde Selçuklu ordusunu yeniden toparlamış ve Bizans’a karşı savaşmak için harekete geçmiştir. Bizans ordusu ise gündeğümüyle birlikte harekete geçerek Ampoun’a³⁶³ doğru yola koyulmuştur. Ampoun’a vardıkları zaman Şahinşâh’in emrindeki Türk ordusu dört bir yandan Bizans kuvvetlerine karşı hücumla geçti ise de önemli bir sonuç elde edemedi geri çekilmiştir. Sultan Şahinşâh kumandanları ile istişare ettikten ve onların da fikirlerini aldıktan sonra ertesini gün İmparator Aleksios I. Komnenos’a barış teklifinde bulunduğunu kaydeden Anna Komnena³⁶⁴ Bizans ordusunun içerisinde bulunduğu durumu görmezlikten gelerek bu barış teklifini babasının başarısızlığı gibi göstermiştir.³⁶⁵

³⁵⁹ Anna Komnena, *Alexiad*, s. 493; Koca, *a.g.e.*, s. 104.

³⁶⁰ Özaydın, *a.g.e.*, s. 66-67.

³⁶¹ Kesik, *a.g.e.*, s. 29-30.

³⁶² Anna Komnena, *Alexiad*, s. 495.

³⁶³ Afyonkarahisar dolaylarında bir köyün adıdır. Ramsay’a göre; Ambanaz’daki tarihsel yerleşmenin adlarından biri olmalıdır. Bkz. Ramsay, *a.g.e.*, s. 82.

³⁶⁴ Kesik, *a.g.e.*, s. 30.

³⁶⁵ Kesik, aynı yer.

Anna Komnena'nın³⁶⁶ kaydettiğine göre, Türk ordusu Bizans kuvvetlerini çember içine alarak etrafını sarmıştır ve Türklerin sayıları çok fazladır. Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos'un kaçacak bir yeri olmayıp beklemekten başka bir çaresi kalmamışken Sultan Şahinşâh'ın barış teklifinde bulunması ancak kardeşi Mesud'un hapisten kurtulup Dânişmendlilerin yardımını temin ederek kendi üzerine geldiği haberini almış olması ile izah edilebilir. Nitekim bu olaydan hemen sonraki gelişmeler bu düşüncenin doğruluğunu ispatlamaktadır. Anna Komnena'nın kaydında³⁶⁷ *Türkler, çepre çevre sardıkları Bizans ordusuna Ampoun'da aniden saldırmışlar, ardından savaş alanından çekilmişler ve ertesi gün de gidip Bizans İmparatoru'ndan barış koşullarının ne olacağını sormuşlardır*” diyerek muhtemelen asılsız sözler söylemektedir. Hâlbuki Bizans ordusu zaten geriye dönüş yolunda olup sadece canını kurtarma derdine düşmüştür. Türk ordusu tarafından kısırılmış oldukları için barış koşullarını tespit edebilecek durumda değillerdir.

İmparator I. Aleksios Komnenos beklenmedik bu barış teklifi karşısında çok şaşırılmış, hattâ bu barış teklifinin bir savaş hilesi olmasından çekinerek şüphelenmiştir. Anna Komnena'da³⁶⁸ bu durum şöylece zikredilmiştir: *“Böylece herkese hareketsiz beklemerini, ama aynı düzen içerisinde kalmalarını, attan inmemelerini ve hayvan sırtlarındaki yükleri de indirmemelerini; daha önce tüm yürüyüş boyunca olduğu üzere, kalkan, tolga ve mızrakla donanımlı durmalarını emretmiştir.”* Bunu yaptıktan sonra artık İmparator I. Aleksios Komnenos'un tek kaygısı nice kez savaş düzeninin bozulmasına ve bunun sonucunda da tüm birliklerin kolayca tutsâk edilmesine yol açılabilecek kargaşanın baş göstermesini önlemek düşüncesidir.³⁶⁹

İmparator I. Aleksios Komnenos, yanında akrabaları ve silahlı özel bir birlik olduğu hâlde Augustopolis³⁷⁰ ile Akronios³⁷¹ arasındaki ovada Sultan Şahinşâh'ı karşılamıştır. Sultanın beraberinde de Emîr Monolog, diğer bazı beyler ve muhâfız

³⁶⁶ Anna Komnena, *Alexiad*, s. 496; Kesik, *a.g.e.*, s. 30.

³⁶⁷ Aynı yer.

³⁶⁸ Anna Komnena, *Alexiad*, s. 496; Kesik, *a.g.e.*, s. 30-31.

³⁶⁹ Kesik, *a.g.e.*, s. 30.

³⁷⁰ Sultandağı kasabasına verilen addır. Bkz. Ramsay, *a.g.e.*, s. 82; Sevin, *a.g.e.*, s. 1,17.

³⁷¹ Afyonkarahisâr'ın eski adıdır. Bkz. Sevin, *a.g.e.*, s. 193,194..

birliği bulunmaktadır.³⁷² Mâiyyeti ile beraber Sultan Şahinşâh, Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos tarafından bir gece misafir edilmişlerdir. Ertesi gün iki devlet başkanı arasında antlaşma imzalandı (1116), bu antlaşma sonrasında İmparator I. Aleksios Komnenos, Sultan Şahinşâh'a yüklü miktarda hediyeler vermiştir. Ayrıca onun emîrlere de çok iyi ve cömertçe davranarak kendilerine değerli armağanlar vermiştir.³⁷³ Muhtemelen Sultan Şahinşâh ve emîrlere verilen bu hediyeler belki de Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos'un sultandan ya korkmuş ya da tasarladığı bir taktik ile Sultan Şahinşâh'ın ordusuna karşı zaman kazanmak için bir nevi stratejik yol belirlemiş olmalıdır.

Anna Komnena, bu savaşta babası I. Aleksios Komnenos'a yenildiğini ve barış antlaşması istediğini söylediği Sultan Şahinşâh'ın başına gelenlerle ilgili olarak anlattıkları; kör edilme olayı dâhil, tıpatıp Bizans İmparatoru Romanos Diogenes'in Malazgird'de Büyük Selçuklu Sultanı Alp Arslan'a yenilmesi sonucunda başına gelenlerin aynısıdır Dolayısıyla Anna Komnena, bu aktarımında kendi babasını, Alp Arslan konumuna koyarak Şahinşâh'ı da İmparator Romanos Diogenes yerine koyarak bir benzetmede bulunması, bu buluşması sırasında Sultan Şahinşâh'ın atından inerek İmparator I. Aleksios ile ayağını öptüğü³⁷⁴ ifadeleri oldukça saçma ve mesnetsiz aktarma olup tamamen babasını övgü ve yüceltmek düşüncesinden başka bir şey de değildir.

³⁷² Anna Komnenos'un *Alexiad* eserinin tamamında buna benzer birçok tutumları söz konusudur. Bkz. Anna Komnena, *Alexiad*, s. 497; Kesik, *a.g.e.*, s. 31.

³⁷³ Anna Komnena, *Alexiad*, s. 498; Kesik, *aynı yer*.

³⁷⁴ Anna Komnena, *Alexiad*, s. 497, 499; Mihail Attaleiates, *Historia*, s. 263; Ioannes Zonaras, *Tarihlerin Özeti*, s. 182.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SULTAN ŞAHİNŞÂH DEVRİNDE TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ'NİN DİĞER BAZI DEVLETLERLE İLİŞKİLERİ

Devletlerarası ilişkiler yöneticilerine bağlı olarak dostluk ve işbirliği içerse de zaman zaman sekteye uğrasa da yine de bir süreklilik söz konusudur. Yöneticilerine göre devletlerarası ilişkiler zayıflar veya güçlenir, ama bir şekilde olumlu veya olumsuz olarak devam eder. Sultan Şahinşâh devrinde de Türkiye Selçuklu Devleti'nin diğer devletlerle ilişkisi söz konusudur.

1. SULTAN ŞAHİNŞÂH DEVRİ TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ'NİN ABBÂSÎ HALİFELİĞİ İLE İLİŞKİLERİ

Abbâsî halifesi Muktedî-Biemrillâh'ın (1075-1094) son dönemlerinde önce Büyük Selçuklu Veziri Nizâmü'l-Mülk'ün ardından da Büyük Selçuklu Sultanı Melikşâh'ın bir ay içerisinde ölmeleri ile devlet, hanedan üyeleri arasındaki taht kavgaları yüzünden sarsılmaya başlamıştır. Bu karışık ortamdan yararlanarak halife olan Müstazhir-Billâh (1094-118) en güçlü konumdaki taht iddiacısının saltanatını tâsdik edip menşurunu vererek Bağdad'da onun adına hutbe okutmak zorunda kalmıştır.³⁷⁵

Tuğrul Bey tarafından Abbâsî halifelerinin dünyevî salâhiyetlerine son verilmişse de onun ölümünden sonra halifelerin yeniden dünyevî hâkimiyet elde etme çabaları olmuştur. Büyük Selçuklular, Abbâsî halifeleriyle zaman zaman sıhrî akrabalık ilişkileri içerisine de girmişlerdir. Türkiye Selçuklu sultanları da Abbâsî halifeleri tarafından desteklenmişlerdir. Şahinşâh da, Türkiye Selçuklu Devleti'nin

³⁷⁵ *Anonim Selçuk-nâme* s. 57; Bahriye Üçok, *İslâm Tarihi: Emeviler-Abbâsîler*, Milli Eğitim Basımevi-Devlet Kitapları Yayınları, Ankara 1979, s. 134-135.

başına sultan olarak geçtiğinde onunla ilgilenmesi için halife tarafından vezirî Amîdü'd-Devle görevlendirilmiştir.³⁷⁶

Şîi Fâtımîler de, hilâfet makamlarında sürekli Sûnnî İslâm'a karşı güçlenebilmek adına Selçuklu Sultanları arasında ta Türkiye Selçuklu Devleti'nin kurucusu Süleymanşâh'tan itibaren fitne fesât çıkarmak amacıyla hareket etmişlerdir. Bu sebeple Büyük Selçuklu Sultanları Tuğrul Bey ve Melikşâh gibi Muhammed Tapar da Fâtımî Halifesi Mansur el-Amir (1101-1130)'e karşı Abbâsî hâlifesini desteklemiştir. Şahinşâh, devletinin başına geçtiğinde Abbâsî halifesinden hil'ât ve menşurunu almıştır. Bununla siyasî otoritesi dinî otorite tarafından tescil edilerek saltanatı güçlü kılınmıştır. Nitekim Müneccimbaşı'ndaki³⁷⁷ bir kayda göre; *“Şahinşâh'ın Anadolu'ya gelişi ve Konya'da Selçuklu tahtına halifenin şefâati ve onayı aldıktan sonra Büyük Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar'ın üç yıllık esaret hayatından kurtuldu. Sultan Muhammed Tapar, babasının ülkesi ile ona hil'atler verdi. Halife de saltanat menşuru gönderdi. Böylece Şahinşâh, babasının ülkesine dönerek 1110 yılında tahtına oturdu”* şeklinde geçmektedir.

2. SULTAN ŞAHİNŞÂH DEVRİ TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ'NİN DÂNİŞMENDLİLERLE İLİŞKİLERİ

Dânişmendliler (1071-1178), Türk tarihi özellikle de Sultan Şahinşâh devri açısından değerlendirildiğinden büyük önem arz eder.³⁷⁸ Dânişmendliler, Anadolu'da Türk-İslâm medeniyeti açısından devletin kendi içerisindeki güçlü ve teşkilâtlı organizasyonu sayesinde, etrafındaki komşu devletlere denge siyâsetini oldukça güzel uygulamıştır.³⁷⁹ Dânişmendliler kurucuları Ali Taylû oğlu Gümüştigin Ahmed Gâzi'den (1071-1085) itibâren Anadolu'da çok yönlü gelişmeler gösterdikleri gibi 1178'de yıkılışlarına kadar hâkimiyet sahâlârının devamını sağlayabilmek adına da her türlü mücadelede bulunmuşlardır.³⁸⁰ Özellikle Türkiye Selçukluları'na karşı

³⁷⁶ İhsan Süreyya Sırma, *Abbâsîler Dönemi*, Beyan Yayınları, İstanbul 1995, s. 106.

³⁷⁷ Müneccimbaşı, *Câmiü'd-Düvel*, C. II, s. 16.

³⁷⁸ Mikail Bayram, *Dânişmend Oğulları Devletin Bilimsel Kültürel Mirâsı*, Gökso Matbaası, Konya 2009, s. 42.

³⁷⁹ Abdülkerim Özyayın, “Dânişmendliler”, *DİA*, C. VIII, s. 469-474.

³⁸⁰ Mükrimin Halil Yinanç, “Dânişmendliler”, *İA*, III, s. 468-469; İlhan Erdem, “XIII. Asrın İlk Yarısında Anadolu'nun Doğusunda Yaşanan Hâkimiyet Mücadeleleri”, *Ankara Üniversitesi, www.ankarauni.edu.tr* s. 57-68.

uygulamış oldukları başarılı siyâset neticesinde bölgelerindeki çağdaşları olan en güçlü devletlerden biri olma özelliğini uzun süre devam ettirmişlerdir.³⁸¹

Dânişmendliler'in kurucusu Türkmen Dânişmend Ali Taylû, Büyük Selçuklu sarayında meliklere muallimlik görevi yapmış olması sebebiyle Büyük Selçuklu Devleti'nin kuruluşunda payı olan bir zattır.³⁸² Selçuklu âilesine kız alıp vererek bir akrabalık bağı kurmuştur. Beyhâkî'de geçtiği üzere Kutalmış'ın kayınbabasıdır.³⁸³ Bir başka kaynak olan Ebü'l-Ferec'te yazıldığına göre; *Dânişmend Ali Taylû'nun oğlu Melik Ahmed Gâzi, Anadolu fatihi I. Süleymanşâh'ın dayısıdır.*³⁸⁴ Kutalmış'ın, Dânişmendlilerin kurucusu olan Ali Taylû'nun damadı ve talebesi olduğu anlaşılmaktadır. Muhtemelen Ahmed Gâzi'ye meliklik unvanı verilmesi de devletin kuruluşundaki pay sahipliği konumu ile ilgili olabilir.³⁸⁵

Bu yakın ilişkiler hem Büyük Selçuklular'da hem de Türkiye Selçukluları'nda belirgin bir şekilde kendisini hissettirmiş devletin birçok mekanizmasında Dânişmendliler'in izlerini taşımıştır. Özellikle Kutalmış'ın felsefeye ilgi duymasında ve Mu'tezile inancına ilgi duymasında ve aynı şekilde oğlu olan Süleymanşâh'ın da siyasî gelişmelere bağlı olarak Fâtımîlerle ilişki içerisine girmesinde Dânişmendliler'in rolü olduğu İbnü'l-Esir'de yazılmıştır.³⁸⁶ İşte bu yakın ilişkilerin doğurduğu gelişmeler İbnü'l-Esir ve Ebü'l-Ferec'in de; Kutalmış'ın oğulları ve torunlarının Dânişmendliler siyasî, dinî ve ilmî açıdan yönlendirildiklerine³⁸⁷ dair ifadesiyle kanıtlanmaktadır.³⁸⁸

³⁸¹ Ahmet Refik Altınay, *Anadolu'da Türk Aşiretleri (966-1200)*, Enderun Kitabevi Yayınları, İstanbul 1989, s. 77, 169; Krş. Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2004, s. 165-192; Erdoğan Merçil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, Bilge Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2013, s. 228-234; Faruk Sümer, *Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri*, Ankara 1990, s. 27-30.

³⁸² Mihail Bayram, *Türkiye Selçukluları Üzerine Araştırmalar*, Kömen Yayınları, Konya 2005, II. Baskı, s. 64.

³⁸³ Beyhâkî, *Tarihi Beyhâkî*, s. 641, 660.

³⁸⁴ Ebü'l-Ferec, *Abu'l-Farac Tarihi*, C. II, s. 331-332; İbn Hamdun, *Tevârihü's-Sinîn*, Topkapı Kütüphanesi, (III. Ahmed), Yay. 2981, Ypr. 156a.

³⁸⁵ Zeki Velidî Togan, *Umumî Türk Tarihine Giriş*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1981, s. 197.

³⁸⁶ Dânişmendliler İli Tokat ve çevresindeki fâkihler, Süleymanşâh zamanında büyük itibar görmüş ve kendilerine itafen *Türkmen Hânefi Fukâha* denilmekteydi. Bunlar ilm-î nücum olan astronomi ile de ilgilenmiş ve birçok eser kaleme almışlardır. Bkz. İbnü'l-Esir, *El-Kâmil fi't Tarih*, s. 36-37, (Çev. Abdülkerim Özeydin) C. IX, s. 625-630; Mikail Bayram, *Türkiye Selçukluları Üzerine Araştırmalar*, s. 26,31.

³⁸⁷ İbnü'l-Esir, *El-Kâmil fi't Tarih*, s. 36-37, (Çev. Abdülkerim Özeydin) C. IX, s. 625-630; Ebü'l-Ferec, *Abu'l-Farac Tarihi*, C. II, s. 316-317.

Gümüştigin Ahmed'in 1104'te vefat etmesiyle yerine büyük oğlu Emîr Gâzi (1104-1134) geçmiştir.³⁸⁹ Sivas ve civarında Emîr Gâzi, Malatya ve Suriye arazinde ise Gümüştigin Ahmed'in küçük oğlu Sungur Sadü'd-Devle Gevherâyin kalmıştır. Sungur küçük yaşta ve tecrübesiz olduğu için kendi topraklarını koruyamamıştır.³⁹⁰

I. Kılıç Arslan, saltanatının son dönemlerinde Türkiye Selçukluları'nın siyasî gücünü arttırmış ve Doğu'da Dânişmendli ve Büyük Selçuklu bölgelerine doğru bir genişleme politikası takip etmiştir.³⁹¹ Bu çerçevede 1104-1106 tarihleri arasında I. Kılıç Arslan, Dânişmendlilere üstünlük sağlayarak birçok Dânişmendli arazisini ele geçirmiştir. Bu yerlerden en önemlisi ise Malatya'nın ele geçirilmesidir. I. Kılıç Arslan'ın, Birinci Haçlı Seferi öncesinde yakalayamadığı fırsat, Gümüştigin'in ölümü ile önüne çıkmıştır. Dânişmendli siyasî gücü, Emîr Gâzi'nin ilk iktidârı sırasında Türkiye Selçukluları'na göre daha zayıf bir konuma düşmüştür. I. Kılıç Arslan tarafından bu siyâsî boşluktan istifâde ile Malatya toprakları 1105 sonları 1106 başlarında ele geçirilmiştir.³⁹² Buna karşılık Emîr Gâzi, kısa sürede Dânişmendli Emâreti'nin bütün gücünü kendi üzerinde toplayarak Dânişmendli Devleti'nin dağılmasını önleyebilmiştir.³⁹³

I. Kılıç Arslan'ın 1107'de Habur Nehri'nde boğularak ölmesinin ardından Emîr Gâzi vasıtası ile Dânişmendliler, Türkiye Selçukluları karşısında kaybettikleri üstünlüğü tekrar geri kazanmışlardır.³⁹⁴ I. Kılıç Arslan öldüğünde oğlu Mesud ile Şahinşâh arasındaki taht mücadelelerinde ilk başlarda Şahinşâh'ı destekleyerek sultan olmasında rolleri olmuştur.³⁹⁵

1110 ile 1116 yılları süresince tahtta kalan Şahinşâh'ı bir kumpas sonucu devrilmesi plân ve projesini Dânişmendliler'den Emîr Gâzi üstlenmiştir. Nitekim o Şahinşâh'ın kardeşi Mesud'a, önce kayın baba olmuş, ardından da menfâatlerine

³⁸⁸ Bayram, *Türkiye Selçukluları Üzerine Araştırmalar*, s. 65.

³⁸⁹ Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekâyinâmesi*, s. 225; Ebu'l Ferec, *Abu'l-Farac Tarihi*, C. II, s. 345.

³⁹⁰ Mustafa Demir, "Dânişmendli Emâreti'nin Kurucuları", *Sakarya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi Yayınları*, C. X, S. I, Sakarya 2008, s. 147.

³⁹¹ Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, s. 18-19.

³⁹² Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi: Birinci Haçlı Seferi Ve Kudüs Krallığı'nın Kuruluşu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989. C. I-II. s. 89-90.

³⁹³ Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekâyinâmesi*, s. 225.

³⁹⁴ Muharrem Kesik, "Cenâbî'ye Göre Dânişmendliler", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S. IV, İstanbul 2001, s. 243-246.

³⁹⁵ Runciman, *I. Mesud'u, Dânişmendli sarayında bulunduğunu yazmaktadır*. Bkz. Runciman, *a.g.e.*, C. II., s. 98; Süryani Mihail, *Vekâyinâme*, C. II, s. 54.

uymayan damadının kardeşi olan Sultan Şahinşâh'ı tahttan indirtmiştir.³⁹⁶ Yerine ise kendi damadı Mesud'u Selçukluların başına geçirerek 1134 yılına kadar Türkiye Selçuklu idârî mekânizmasında söz sahibi olmuştur. Bu süre zarfında Türkiye Selçuklu Devleti deyim yerindeyse âdeta Dânişmendlilerin vesâyeti altında kalmıştır. Taâ ki 1134'te Emîr Gâzi'nin ölmesiyle ortaya çıkan siyasî belirsizlikler ve yerine geçen oğlu Melik Muhammed'e kadar bu süreç devam etmiştir.³⁹⁷

Dânişmendliler'in muhtemelen böyle bir siyasî tutum sergilemelerindeki en önemli neden; Şahinşâh tahta çıktığında ondan bekledikleri değeri görememiş olmaları, beklentilerine cevap verilmemiş olmasıdır. Çünkü daha Büyük Selçuklu Devleti'nin yukarıda da bahsettiğimiz gibi kuruluşundan itibaren Türkiye Selçuklularında da devam etmiş Dânişmendli-Selçuklu münasebetleri yoğun olarak yaşanmıştır. Nitekim Dânişmendliler, Şahinşâh'ı, Sultan olması için desteklemişlerdir, fakat Şahinşâh bu desteğin samimi değil zaman kazanmak adına menfâat amaçlı olduğunun farkında olmuş ve bu durumdan haz etmeyerek saray ve çevresinden olabildiğince Dânişmendli nüfuzunu kırarak engellemeye çalışmıştır.

Zira Sultan Şahinşâh muhtemelen Dânişmendli vesâyeti altındaki bir saltanatı istememekteydi ve bu durumu önleyecek tedbirler almıştı. Bu duruma seyirci kalamayan ve gelişmeleri değerlendiren Dânişmendliler de, Şahinşâh'ı desteklemenin kendilerine bir yarar sağlamayacağını anladıklarında durumu tam tersine çevirerek Şahinşâh'ın kardeşi Mesud'u arkalarına almış ve onun vasıtasıyla emellerini bir bir gerçekleştirmeye başlamışlardır.³⁹⁸ Bunun için Mesud'u önce hapisten kurtararak kendilerine damat edinip akrabalık tesis etmişlerdir. Ardından da kardeşi Mesud'u, Sultan Şahinşâh'a karşı kışkırtmışlardır.³⁹⁹

Mesud'un hapisten kurtulması süreci ile ilgili olarak biri Süryani Mihail diğeri de Ebül-Ferec'e ait olmak üzere birbirine yakın iki ayrı bilgi mevcuttur. Süryani Mihail; *Sultan Şahinşâh'a bir emîrinin ona isyân ederek kardeşi Mesud'u hapisten çıkardığını ve onu Dânişmendli Emîr Gâzi'nin yanına götürdüğünü, burada Mesud'un Sultan ilân edildiğini, Şahinşâh'ın da birçok kıymetli eşyasıyla beraber*

³⁹⁶ Turan, *a.g.e.*, s. 186.

³⁹⁷ Ebü'l-Ferec, *Abu'l-Farac Tarihi*, C. II, s. 367; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 198.

³⁹⁸ Mükrimin Halil Yinanç, "Belek", *İA*. İstanbul 1979, s. 472.

³⁹⁹ Ali Sevim, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*, s. 212-213.

*İstanbul'dan (Afyonkarahisar sonrası gittiği) dönerken O'nu tuzağa düşürerek önce esir ettiklerini sonra da gözlerini kör ettiklerini” kaydetmiştir.*⁴⁰⁰

Ebül-Ferec ise; “Bizans İmparatoru'nun yanından dönmekte olan Şahinşâh'ı, Dânişmendli Emîr Gâzi'nin pusuya düşürdüğünü ve onu yakalayıp gözlerini kör ettirdiğini, bunun üzerine de Malatya'daki emîrlerin, Mesud'u hapisten çıkarıp Sultan ilân ettiklerini ifade etmiştir.”⁴⁰¹ Bu iki bilgidен çıkardığımız ortak noktalar şunlardır: Mesud'un Sultan olmasında en büyük rolü kayınpederi Dânişmendli Emîr Gâzi'nin üstlenmiş olması, Mesud'un hapisten kurtarılmasında ona bazı Selçuklu emîrlerinin yardımcı olduğu ve nihâyet Şahinşâh'ın yakalanıp gözlerine mil çekildiğidir.⁴⁰² Ancak Ebül-Ferec'in verdiği bilgiye karşılık devrin çağdaş müellifi Anna Komnena'nın⁴⁰³ kaydından da anlaşıldığına göre, Mesud önce hapisten kurtarılmış, daha sonra Emîr Gâzi'nin askerî desteği ile Şahinşâh'ı yakalayıp esir etmeye muvaffak olabilmıştır.

Sultan Şahinşâh, Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos ile barış antlaşması yapmış ve neredeyse onun ordugâhından ayrılmak üzere olduğu bir sırada I. Aleksios Komnenos ulaklar vasıtasıyla, Sultan Şahinşâh'a yönelik bir plândan haberdar olmuştur. Kardeşi Mesud'un tahta geçmesini isteyen bazı Selçuklu beylerinin de kışkırtması ve yardımıyla Şahinşâh'a bir komplonun düzenlendiğini öğrenmiştir. Sultan Şahinşâh'a hazırlanan komplo hakkında ayrıntılı bilgiler edininceye kadar yanında biraz daha kalmasını tavsiye etmiştir.⁴⁰⁴

Bizans İmparatoru'nun böyle bir düşüncede olmasının nedeni ise Mesud'la ilişkilerinin iyi olmayışı ve Şahinşâh ile olan yakınlığıdır. Öyle ki yeni ve çevresince güçlü olabilecek bir sultandansa mevcut sultanın Selçuklu tahtında kalması işine gelmektedir. Nitekim Sultan Şahinşâh, Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos'un bu sözlerine aldırılmayıp kendi bildiği gibi hareket ederek buradan hemen ayrılmış ve kardeşi Mesud'un üzerine yürümüştür. Sultan Şahinşâh, Bizans İmparatoru

⁴⁰⁰ Süryani Mihail, *Süryani Mihail Vekâyinâmesi*, s. 54, 195.

⁴⁰¹ Ebül-Ferec, *Abu'l-Farac Tarihi*, C. II, s. 349-350.

⁴⁰² Kesik, *a.g.e.*, s. 32.

⁴⁰³ Anna Komnena, *Alexiad*, s. 498; Tüylüce, *a.g.e.*, s. 115.

⁴⁰⁴ Anna Komnena, *Alexiad*, s. 499.

tarafından kendisine destek amaçlı verilen yüklü miktarlardaki parayı da alarak Konya'ya gitmek üzere yola koyulmuştur.⁴⁰⁵

Sultan Şahinşâh'ın, Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos ile ittifak içerisine girmesindeki şüphesiz ki en büyük gerekçeyi Dânişmendliler oluşturmuştur. Çünkü Dânişmendliler'in kışkırtması ve türlü entrikalarıyla kardeşi Mesud'u tabir-i câizse kendisine karşı bir güç ilan etmişlerdir. Nitekim Sultan Şahinşâh da kendisine Dânişmendliler sayesinde rakip olan kardeşi Mesud'a karşı Bizans'a yakın olup güçlü durmak zorunluluğunu hissetmiştir. Muhakkâk ki çetrefilli bu çetin durumlar her iki taraf açısından da zorlu, ama bir o kadar da siyâsî emellerin gerçekleşmesi için mecburi bir durum olmuştur.⁴⁰⁶

Sultan Şahinşâh, Konya'ya doğru yol alırken bir taraftan da yöreyi gözlemlemeleri için önden keşif kolları göndermiştir.⁴⁰⁷ Oysa bu keşif kolları, şimdiden güçlü bir orduyla oraya varmış bulunan I. Mesud'un kendisine rastlamış ve Şahinşâh'a karşı kardeşi Mesud'un tarafına geçmişlerdir.⁴⁰⁸ Ardından geri dönen keşif kolları Sultan Şahinşâh'a, yaptıkları keşif sırasında kimseyi görmediklerini, yollarının oldukça emniyetli ve açık olduğunu bildirmişlerdir. Sultan Şahinşâh, bunları işitince rahat etmiş ve öncü keşif kollarından hiç kuşku duymamıştır. Böylece ileride kendini bekleyen tehlikeden habersiz ve tedbirsiz ilerlerken birdenbire kendini Mesud ile ordusunun karşısında bulmuş ve her iki taraf arasında şiddetli bir savaş başlamıştır.⁴⁰⁹

Sultan Şahinşâh'ın, tahta çıkarken 1109-1110'da öldürmüş olduğu Kayseri Emîri Hasan Bey'in oğlu Gâzi, intikam çılgınlıkları ile öne fırlayarak Sultan Şahinşâh'a mızrağıyla vurmuştur.⁴¹⁰ Sultan Şahinşâh, hışımla dönerek Emîr Hasan'ın oğlu Gâzi'nin elinden mızrağı çekip almış ve "*Kadınların da artık bana karşı kullanmak üzere mızrak taşıdığından haberim yoktu*" diyerek onunla alâyet etmiştir.⁴¹¹ Bu olayın

⁴⁰⁵ Anna Komnena, *Alexiad*, s. 499.

⁴⁰⁶ Salim Koca, "Türkiye Selçuklu Devleti'nin Özellikleri", *TDA*, S. LXXI, İstanbul (Nisan) 1991, s. 21.

⁴⁰⁷ Kesik, *a.g.e.*, s. 33.

⁴⁰⁸ Aynı yer.

⁴⁰⁹ Anna Komnena, *Alexiad*, s. 499; Salim, Koca, *a.g.e.*, s. 108.

⁴¹⁰ Anna Komnena, *Alexiad*, s. 499-500.

⁴¹¹ Aynı yer.

ardından durumların tamamen kendi aleyhinde olduğunu anladıktan sonra atını mahmuzlamış ve hemen oradan kaçarak uzaklaşmıştır.

Sultan Şahinşâh'ın gayesi ise Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos'un yanına gitmek ve ondan yardım talebinde bulunmak isteğidir. Ancak Sultan Şahinşâh'ın bu sırada yanında bulunan ve çoktan beri gizlice Mesud'un tarafına geçmiş olan beylerinden Emîr Boğa⁴¹², Sultan Şahinşâh'ı engellemiştir. Gerçekte bu kişi Sultan Şahinşâh'ı Bizans İmparatoru'nun yanına gitmesine engel olup, hafif bir sapma ile bir Rum kalesi olan Tyragion'a gitmeye yönlendirirken, Şahinşâh'a tuzak kurup sultanın kuyusunu kazmıştır. Şahinşâh, bir çocuk gibi Emîr Boğa'nın sözüne inanmıştır ve Konya'daki Ilgın yakınlarında bir kale olan Tyragion'a gitmiştir. Burada bulunan Rumlar, Bizans İmparatoru ile aralarında yapılan barış antlaşmasını bildiklerinden Sultan Şahinşâh'ı çok iyi karşılamışlardır.⁴¹³

Ancak Mesud ve beraberindeki kuvvetler çok geçmeden kale önünde görünmüşler ve surları tümüyle çevreleyip, kuşatma savaşını başlatmışlardır. Sultan Şahinşâh, surların üstünden eğilip, kendi soydaşlarına öfkeli tehditler savurmuştur. Onlara imparatorun Rum birliklerinin gelip baskın vermek üzere olduğunu, eğer kuşatmayı ve savaşmayı bırakmazlarsa başlarına çok kötü olayların geleceğini, söylemiştir.⁴¹⁴ Hisarda bulunan Rumlar ise Türklere karşı cesaretle direnmişlerdir. Bu durum karşısında Emîr Boğa, Sultan Şahinşâh'a hisar halkını yiğitçe direnmek için daha da cesaretlendireceğini söyleyerek surlardan aşağıya indirmiştir. Fakat Emîr Boğa kendisinden beklenenin aksine onlara destek vermek yerine bilakis tehdit etmiş ve Dânişmendli Beyliği'nden bile, daha birçok birliğin buraya gelmek üzere yolda olduğunu, eğer Türklerin eliyle kurban edilmek istemiyorlarsa, teslim olmalarını ve kapılarını Türk birliklerine açmaları gerektiğini söylemiştir.⁴¹⁵

Onlar da bir yandan Türk birliklerinin kalabalığından dolayı dehşete düştüklerinden ötürü bir yandan da Emîr Boğa'nın öğütlerine akılları yattığı için, gelen Türk birliklerine kapıları açmışlardır. Bu gelen Türk birlikleri de Sultan

⁴¹² Sultan Şahinşâh'ın en güvendiği adamlarından olan Emîr Boğa ya da Emîr Boğaç, Anna Komnena'da "Poukheas" olarak geçmektedir. Bkz. Anna Komnena, *Alexiad*, s. 499-500. Claude Cahen ise bu adı "Puşeas" olarak vermektedir. Bkz. Cahen, *a.g.e.*, s. 22.

⁴¹³ Anna Komnena, *Alexiad*, s. 500.

⁴¹⁴ Sefer Solmaz, "Dânişmendliler", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, C. VI, s. 729.

⁴¹⁵ Kesik, *a.g.e.*, s. 33.

Şahinşâh'ı yakalamış ve gözlerini mil çekerek kör etmişlerdir.⁴¹⁶ Ardından da Şahinşâh kardeşi Mesud tarafından Konya'ya eşinin yanına götürülmüş ve bir süre sonra gözlerinin kör olmadığı anlaşılmış ve yayının kirişiyle boğularak öldürülmüştür.

Şahinşâh'ın öldürülmesindeki nedenlerden bir tanesi de Emîr Hasan'ın Şahinşâh tarafından öldürülmesidir.⁴¹⁷ Zira Emîr Hasan'la Dânişmendliler'in ilişkiler bazında arası oldukça iyiydi.⁴¹⁸ Hasan Bey'in öldürülmesine Dânişmendlilerin oldukça üzüldüğü kaynaklarda geçmektedir. Onlar Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşmasında Selçuklularla Bizans ve Haçlılara karşı beraber çatışmışlardır. Nitekim Haçlı Seferleri sırasında I. Kılıç Arslan'a destek olup Haçlıların gücünü kırmışlardır. Bir diğer neden ise yukarıda da açıklandığı gibi Şahinşâh tahta geçtiği sırada Dânişmendliler'in desteğini görmesine rağmen Sultan Şahinşâh, Dânişmendlilere aynı ilgi ve alâkayı göstermemiş bilâkis onların saray ve çevresindeki güçlerini kesmeye kadar gitmiştir. Çünkü daha evvel de açıklandığı üzere Şahinşâh saltanında herhangi bir vesâyet altına girmek istemiyordu.

Bilindiği gibi Dânişmendlilerden eğitimci (Atabeg, Hoca) meliklere çeşitli dersler verdiklerinden dolayı Sultanın sarayında bulunmuşlardır. Böylelikle bu durumlar peşi sıra gelince Dânişmendliler siyâsî emellerine bir meşrû zemin aramışlardır. Nitekim Dânişmendlilerin bu kendi güçlerine meşrûiyet arama çabaları bir müddet sonra yanıt vermiş, Sultan Şahinşâh'a karşı kardeşi Mesud'u destekleyerek Şahinşâh'ın öldürülmesine vesile olmuşlardır.⁴¹⁹ Şahinşâh'ın Sultanlık süresine baktığımızda, altı yıl kadar Türkiye Selçuklu tahtında kaldığını görülmektedir.⁴²⁰ O'nun genç ve tecrübesiz oluşu ve adamlarının ihâneti sonunu hazırlamıştır. Sultan Mesud, hapisten kurtulduğu sırada Malatya'da bulunan diğer kardeşleri Arap ile Tuğrul Arslan'a dokunmamış⁴²¹ ve Konya'ya giderek saltanatını

⁴¹⁶ Ebül-Ferec, *Abu'l-Farac Tarihi*, C. II, s. 349-350.

⁴¹⁷ Abdülkerim Özaydın, *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi, (498-511/1105-1118)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1990, s. 66.

⁴¹⁸ Özaydın, *a.g.e.*, s. 67.

⁴¹⁹ Coşkun Alptekin, "Türkiye Selçukluları", *DGBİT*, C. VIII, İstanbul 1992, s. 238.

⁴²⁰ Yücel-Sevim, *a.g.e.*, s. 90.

⁴²¹ Muharrem Kesik, "Sultan Melikşâh (Şahinşâh) ve Mesud Dönemleri", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, C. VI, Ankara 2002, s. 940-948; Kesik, *a.g.e.*, s. 34-35.

kurmuştur.⁴²² Muhakkâk ki kardeşler arasındaki bu çekişmede devlet mekânizmasında zaman zaman büyük sorunları doğurmuştur.

Dânişmendliler, Türkiye Selçuklularının kurulduğu tarihten itibaren devlet yönetimi içerisinde hiç durmayan bir baskı unsuru olmuşlardır. Sultan I. Kılıç Arslan'ın ölümünün ardından çocukları arasında başlayan taht mücadelelerinden yararlanmışlardır. Belki bir hırs belki de bir çıkar düşüncesi Danişmendlilerin gün ve gün gelişim göstermesine vesile olduğu gibi Türkiye Selçuklu Sultanı Şahinşâh'ın da git gide zayıflayarak düşmesine sebep olmuştur. Dânişmendliler siyasî emellerini diplomalarında güzelce ve uzunca bir süre uygulayarak devletlerinin devamında başarılı olmuşlardır.

3. SULTAN ŞAHİNŞÂH DEVRİ TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ'NİN ERMENİLERLE İLİŞKİLERİ

Dânişmendliler'in; Sivas, Amasya, Tokat, Niksar, Çorum, Kayseri ve Malatya kentlerini kapsayan bölgede Selçuklulara tâbi bir beylik kurup yavaş yavaş sınırlarını genişletmeye başlamaları, Selçukluların vassalı olarak bu bölgede yaşayan Ermeni prensliklerinin yönetim ve egemenliklerinin sona ermesine neden olmuştur. Nitekim Dânişmendli Gümüştigin Ahmed Gâzi hemen hemen hiçbir direnişle karşılaşmaksızın Sivas'ı ele geçirmiş ve Ermenilerin oturdukları Çukurova'ya da hâkim olmakta (1085/1086) pek güçlük çekmemiştir.⁴²³

Türkiye Selçuklu Sultanı I. Kılıç Arslan zamanında, Ermenilerle olan ilişkiler sürüp gitmiştir. Bu devrede Ermeniler, Büyük Selçuklu Devleti'nde olduğu gibi Türkiye Selçuklularına bağlı küçük bir prensliktir. Bununla birlikte Ermeniler, Haçlılarla işbirliği yaparak onlara Urfa'yı Ermeni Thoros eliyle teslim ederek (1098), orada bir Haçlı Kontluğu kurulmasına öncülük ettikleri gibi Antakya'nın Ermeni Firuz'un ihâneti sayesinde Haçlılar'ın eline geçmesinde de (1098), büyük rol oynamışlardır.⁴²⁴ Bunlara ek olarak özellikle Güneydoğu Anadolu ve Kuzey

⁴²² Ebül-Ferec, *Abu'l-Farac Tarihi*, C. II, s. 349-350; Kesik, *a.g.e.*, s. 33-34.

⁴²³ Mehmet Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2007, s. 35-45.

⁴²⁴ Ali Sevim, *Genel Çizgileriyle Selçuklu-Ermeni İlişkileri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2002, s. 19-20.

Suriye’de cereyan eden olaylarda Selçuklulara karşı Haçlıların yanında yer almışlardır.⁴²⁵

Türkiye Selçuklu Sultanı I. Kılıç Arslan da babası ve dedeleri gibi tâbiî Ermeni halkına karşı dâima iyi ve âdil davranmıştır. İslâm-Hristiyan mücâdelesini Bizans ve Haçlılara karşı sürdürmekte olduğu bir sırada tebâası Ermeni ve Gayrî Müslim halklar, kendisine son derecede sevgi, saygı, hürmet ve güvenle bağlıydılar.⁴²⁶ 13 Temmuz 1107’de Sultan I. Kılıç Arslan’ın ölümü neticesinde Urfalı Mateos; “*Sultanın ölümü sebebiyle Hristiyanlar yaslara bürünmüşlerdi. Çünkü her anlamda tebâasına ayırım yapmadan değer veren tâtlı bir zâtı.*” şeklinde ifade etmiştir. Ayrıca Elbistan Ermenileri de Haçlıların değil, I. Kılıç Arslan’ın tebâası olmayı yeğlemişlerdir. Sultan I. Kılıç Arslan’ın ölümünden sonra bir yandan Haçlılar öbür yandan da Bizans İmparatorluğu’nun sürekli artan saldırıları sonucunda Sultan Şahinşâh’ın meliklik devirlerinde (1107-1110) iç çekişmelerinde etkisiyle Türkiye Selçukluları, Orta Anadolu’ya çekilmek zorunda kalmışlardır. Çünkü gerek saltanat mücâdeleleri gerekse komşu devletlerin baskıları Türkiye Selçuklu Devleti’nde bir buhran dönemini doğurmuştur. Nitekim bu sırada İzmir ve yörelerindeki Çaka Beyliği’de sona ermiş olduğundan Karadeniz kıyılarındaki Emîr Karatekin ile Ceyhan yörelerindeki Emîr Buldacı’nın hâkimiyetleri ortadan kalkmıştır. Türkiye Selçuklu hâkimiyetinin böylece zâfiyete uğramasından faydalanan Ermeniler, Philaretos Brachamios’un önderliğinde Toros dağlarında Haçlıların yardımı ile bir prenslik kurarak sınırlarını genişletmek amacıyla Selçuklu kentlerine saldırılara başlamışlardır.⁴²⁷

Bu sırada Ermeniler ve Haçlılar, Türkiye Selçukluları’nın saltanat mücâdelelerinden muazzam derecede yararlanmışlardır. Fakat bunların akâbinde 12.000 kişilik bir Türkiye Selçuklu ordusu, Anazarba yörelerinde Ruben’in oğlu Toros’un yönetimine geçen Çukurova’yı fethetmişlerdir. Türkiye Selçuklu ordusu bu ileri hareket neticesinde Ermenileri bozguna uğratarak çok sayıda esir almıştır. Ardından

⁴²⁵ Bu karşılıklı yardımlaşmaların en belirleyici nedenlerinden birisi de “dindâşlık meselesi” gelmektedir.

⁴²⁶ Demirkent, *a.g.e.*, s. 55-59.

⁴²⁷ Ersan, *a.g.e.*, s. 53-62.

Maraş yörelerine hareketle prens Goğ Vasil elindeki Pertus⁴²⁸ kalesine doğru ilerleyip kuşatarak sıkıştırmaya başlamıştır. Vasil, dayısı Bedrosla birlikte Türkiye Selçuklularına karşı saldırıya geçmeyi denemiş ve nitekim başarılı olamamıştır. Buradan Ermeniler Göksun'a doğru çekilmiştir.⁴²⁹

4. SULTAN ŞAHİNŞÂH DEVRİNDE HAÇLILARIN ANADOLUDAKİ SİYASÎ DURUMU

Sultan Muhammed Tapar (1105-1118)'in, Musul vilayetini kendisine uzun süre direnmiş olan Emîr Çökürmüş'e bırakması onun henüz Büyük Selçuklu Devleti'nde merkezî hâkimiyet kuramadığını göstermektedir. Buna müteakip Türkiye Selçuklu Sultanı I. Kılıç Arslan (1092-1107)'in da el-Cezîre bölgesinde Büyük Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar'ın hâkimiyetliğine karşı ortaya çıkardığı bağımsızca davranma isteğine karşılık Sultan Muhammed Tapar da I. Kılıç Arslan'ı bertaraf etmesi için gönderdiği Emîr Çavlı'nın kısa bir süre sonra Irak'da Mezyedoğulları (1012-1150) ile işbirliği yaparak merkezi hâkimiyet âleyhinde çalışmış olması⁴³⁰, Sünnî İslâm dünyasında henüz istenilen istikrârın kurulamamış olduğunun kanıtıdır.⁴³¹

Birinci Haçlı Seferi ile Anadolu'ya giren Haçlılar, güneye doğru ilerleyerek Maraş'ta bir Senyörlük, Urfa'da bir Prinkepslik kurmuşlardır. Ardından da her fırsatta bölgedeki Türk-İslâm devletleri ve beylerinin aleyhine faaliyetlerde bulunmuşlardır. Hem Urfa Haçlı Kontluğu hem de Antakya Haçlı Prinkepsliği hâkimiyet alanını genişletmek için fırsat buldukça Müslümanların elindeki şehirlere saldırılar yapmıştır. Nitekim Tankred, Melik Rıdvan'ın hâkimiyet sahası içindeki Esârib, Zerdana, Bikisrail ve Nakira gibi kaleleri ele geçirerek Haleb çevresini yağma ve tahrip etmiştir. Yine Haçlılar, uzun bir kuşatmadan sonra Sayda şehrini de zabdetmişlerdir. Haçlıların bu davranışı üzerine, Haleb'den bir topluluk, halkı cihada çağırarak ve yardım istemek için Bağdad'a gitmiştir. Bağdad'a ulaşınca oradaki halktan oluşan bir grup ile Sultan Camî'ne yürüyüp, feryad ederek yardım

⁴²⁸ Gaban, Çanakkale Ezine'ye bağlı bugünkü Akköy olup, Berdus ya da Birtis olarak da geçen yerin adıdır. Bkz. Sevin, *a.g.e.*, s. 69.

⁴²⁹ Sevim, *Genel Çizgileriyle Selçuklu-Ermeni İlişkileri*, s. 21.

⁴³⁰ Azîmî, *Azîmî Tarihi*, s. 44.

⁴³¹ Azîmî, *Azîmî Tarihi*, s. 44-45.

istemişlerdir. İkinci hafta bu olaylar Halife Camii'nde tekrarlanmıştır (24 Şubat 1111). Abbâsî halifesi, Büyük Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar'a haber gönderip bu olaylarla ilgilenmesini ve Haçlı sorununa bir çözüm bulmasını istemiştir.⁴³²

Bu olaylardan önce Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos'un elçileri, Sultan Muhammed Tapar'a gelip Haçlıları, İslâm ülkelerinden uzaklaştırmasını isteyerek savaşa teşvik etmiştir. Bu nedenle Haleb halkı, olaylar sırasında Sultan'a; *"Bizans İmparatoru'nun, Müslümanlara karşı senden daha hâmiyetli davranmasından dolayı Allah'tan korkuyor musun? O, Haçlılarla cihâd için sana elçi gönderdi"* demişlerdir. Bunun üzerine Sultan Muhammed Tapar, Türkiye Selçuklu Sultanı ile de görüşerek önlemleri almış ve ciddi bir yaklaşım göstererek Haçlılarla savaşmak üzere tekrar tecrübeli beylerinden Emîr Mevdud'u görevlendirmiştir. Selçuklu ordusuna Sökmen el-Kutbî, İlgâzi'nin oğlu Ayaz, Meraga emîri Ahmedil, Hemedan Emîri Porsukoğlu Porsuk ve Erbil Emîri Ebu'l-Heyca katılmışlardır. Emîr Mevdud ve beraberindekiler, birkaç gün Urfa önünde durdularsa da sonra Joscelin'in yönetimindeki Tell-bâşir'e yönelerek burayı kuşatmışlardır (28 Temmuz 1111).

Bu kuşatma sırasında iki olay, Selçuklu kuvvetlerinin Tell-bâşir önünden ayrılarak Haleb'e gitmelerine sebep olmuştur. Haleb hâkimi Melik Rıdvan, Selçuklu emîrlere Antakya Prinkepsi Tankred'e karşı daha fazla direnemeyeceğini, bu bakımdan derhâl yardıma gelmelerini isteyen mektuplar göndermiştir. Ayrıca Tell-bâşir hâkimi Joscelin de Emîr Ahmedil'i bazı hediyeler göndererek kendi tarafına çekmiş ve onun önerisiyle Selçuklu ordusu Haleb'e gitmiştir. Tell-bâşir kuşatması 26 gün sürmüştür. Fakat Melik Rıdvan'ın dâveti samimi değildir. Nitekim Selçuklu kuvvetleri yaklaşınca şehrin kapılarını kapatarak onlarla görüşmemiştir. Bu durumda Emîr Mevdud, kızgınlığını Haleb yörelerini tahrip etmekle göstermiştir. Daha sonra Mevdud ve beraberindekiler, Şeyzer'e doğru yürümüş ve burada Atabeg Tuğtekin⁴³³ de onlara katılmış ve Trablus'un geri alınması için yardım istemiştir. Öte yandan Selçuklu ordusunun bu hareketi sonucunda Tankred'in çağrısıyla başta Kudüs Kralı olmak üzere, birçok kont ve şövalye bir araya gelmişlerdir. Yaklaşık 16.000 kişi olan

⁴³² Öngül, *Urfa Tarihi, (İslâm Fethinden, Osmanlı Hâkimiyetine Kadar)*, s. 111-112.

⁴³³ Ali Sevim, "Tuğtekin", *İA*, C. XII, S. II, s. 44-47.

bu Haçlı ordusu karşısında Mevdud, Şeyzer surları içerisine çekilmeyi uygun bulmuştur.⁴³⁴

Tuğtekin, Mevdud'un bu seferi daha Güney'e yani Suriye'ye doğru devam ettirdiği takdirde yardım edeceğini söylemiştir. Porsukoğlu Porsuk hastalanarak bir mahâffe içinde taşınmıştır. Hasta olan Sökmen el-Kutbî yolda ölmüş, adamları cenâzesini bir tabuta koyarak ülkesine götürmüşlerdir. Artuklu İlgâzi, bu sırada yanlarındaki hazineyi ele geçirmek için cenâzeyi götürenlere saldırmıştır. Ahmedil ise Sökmen'in elindeki yerleri kendisine iktâ edilmesini sağlamak üzere Sultan Muhammed Tapar'ın yanına gitmiştir. Bu sırada tek olumlu olay, Mevdud ile Tuğtekin arasında kuvvetli bir dostluğun oluşmasıdır.⁴³⁵

Haçlılar ise Selçuklu ordusunun bu dağınıklığından faydalanarak İslâm şehirlerine doğu harekete geçmiş ve Efâmiye önünde karargâh kurmuşlardır. Onların ilk hedefinin Şeyzer olduğunu anlayan İbn Munkiz, Mevdud ile Tuğtekin'i cihâda dâvet etmiştir. Böylece Mevdud ile Tuğtekin, Şeyzer'in doğusunda karargâh kurmuşlardır (15 Eylül 1111). Daha sonra Selçuklu ordusu ile Haçlılar, Tellmennes'de savaş düzenine girmiştir. İki tarafa arasındaki savaşta Selçuklu ordusu, Haçlı ordusunu mağlup etmiştir. Haçlılar bu tepede üç gün beklemiş ve Müslümanların Cuma namazı için, Şeyzer'e gitmesinden faydalanarak Efâmiye'ye kaçmışlardır. Selçuklu ordusunun bu başarısı halkın sevinmesine sebep olmuştur. Emîr Mevdud daha sonra sonbaharda Musul'a dönmüştür.⁴³⁶

Emîr Mevdud, 1112 ilkbaharı'nda, Urfa bölgesindeki Ermenilerden bir kısmı ile anlaştıktan sonra âni olarak buraya gelip şehri kuşatmıştır. Selçuklu kuvvetlerinin çevredeki dikili arazi ile bağ ve bahçeleri tahrip etmesiyle şehirde açlık tehlikesi baş göstermiştir. Mevdud, Urfa halkından teslim olmalarını istemiş ise de bu öneri kabul edilmemiştir. O, bir süre sonra Ermenilerle plânladığı şekilde, şehir önünden ayrılmış görünerek Suruc'a gitmiştir. Mevdud'un bu şekildeki hareketi ile Urfa'daki askerlerin dikkatlerini başka yöne çekmiştir. Ancak onun ayrılmasından sonra Tellbaşîr hâkimi Joscelin, gizlice Urfa'ya girmiştir. Mevdud, Suruc'tan tekrar Urfa önüne geldiğinde, Ermenilerin yardımıyla şehrin surlarından birine hâkim olduysa da

⁴³⁴ Öngül, *Urfa Tarihi, (İslâm Fethinden, Osmanlı Hâkimiyetine Kadar)*, s. 112.

⁴³⁵ Nihat Yazılıtaş, *Fâtımî Devleti Tarihi*, Kriter Yayınları, İstanbul 2010, s. 203-207.

⁴³⁶ Öngül, *Urfa Tarihi, (İslâm Fethinden, Osmanlı Hâkimiyetine Kadar)*, s. 113.

Joscelin'in duruma müdahale etmesiyle bu hareket sonuçsuz kalmıştır. Emîr Mevdud, Urfa'nın çok sağlam surlarına karşı saldırıya geçmenin faydâsız olduğunu anlayarak daha sonra buradan geri Musul'a dönmüştür (Haziran 1112).⁴³⁷

⁴³⁷ İbnü'l Kalânîsi, *Zeyl-û Tarihi Dımâşk*, s. 181-183; Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekâyinâmesi*, s. 246-247; Runciman, *a.g.e.*, C. II, s. 123.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SULTAN ŞAHİNŞÂH'IN ÖLÜMÜ, ŞÂHSİYETİ, OĞLU ŞEREFÜ'D-DÎN İSHÂK VE YAPI KİTABESİ

1. SULTAN ŞAHİNŞÂH'IN ÖLÜMÜ

I. Mesud'un hapisten kurtulması ile ilgili olarak biri Süryani Mihail de diğeri de Ebül-Ferec'de zikredilen birbirine yakın iki ayrı bilgi mevcuttur. Süryani Mihail; *Sultan Şahinşâh'a bir generalinin yahud da emîrinin kendisine isyan edip kardeşi Mesud'u hapisten çıkartarak Dânişmendli Emîr Gâzi'nin yanına götürdüğünü, burada Mesud'un Sultan ilân edildiğini, Şahinşâh'ın da birçok altınla beraber İstanbul'dan dönerken Şahinşâh'ı tuzağa düşürüp, önce esir ettiklerini sonra da gözlerini kör ettiklerini*" kaydetmektedir.⁴³⁸

Ebül-Ferec ise; *"Bizans İmparatoru'nun yanından dönmekte olan Şahinşâh'ı, Dânişmendli Emîr Gâzi'nin pusuya düşürdüğünü ve o'nu yakalayıp gözlerini kör ettirdiğini, bunun üzerine de Malatya'daki Türkiye Selçuklu beylerinin, Mesud'u hapisten çıkarıp Sultan ilân ettiklerini kaydetmektedir."*⁴³⁹ Bu iki bilgiden çıkardığımız ortak noktalar şunlardır: I. Mesud'un Sultan olmasında en büyük rolü kayınpederi Dânişmendli Emîr Gâzi'nin oynamış olması, I. Mesud'un hapisten kurtarılmasında bazı Selçuklu beylerinin aktif rol oynayarak yardımcı olduğu ve nihâyet Şahinşâh'ın yakalanıp gözlerine mil çekildiğidir.⁴⁴⁰ Ancak Ebül-Ferec'in verdiği bilgiye karşılık devrin çağdaş müellifi Anna Komnena'nın kaydında; *"Önce Mesud hapisten kurtarılmış, daha sonra Emîr Gâzi'nin askerî desteği ile Şahinşâh'ı yakalayıp gözlerine mil çekerek esir etmeye muvaffak olabilmıştır"* şeklindeki ifade geçmektedir.⁴⁴¹

Sultan Şahinşâh, Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos ile barış antlaşması yapmış ve onun ordugâhından ayrılmak üzere olduğu bir sırada, kardeşi I.

⁴³⁸ Süryani Mihail, *Süryani Mihail Vekâyinâmesi*, s. 195.

⁴³⁹ Ebül-Ferec, *Abu'l-Farac Tarihi*, C. II, s. 349-350.

⁴⁴⁰ Kesik, *a.g.e.*, s. 32.

⁴⁴¹ Anna Komnena, *Alexiad*, s. 498.

Mesud'un tahta geçmek amacıyla⁴⁴² bazı beylerin de Mesud'u kışkırtması ve yardımı ile Sultan Şahinşâh'a karşı bir komplo düzenleneceğini Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos habercileri aracılığıyla öğrenmiştir. Bunun üzerine kardeşi Mesud'un adamlarının Sultan Şahinşâh'a karşı hazırladıkları komplo (pusu) hakkında ayrıntılı bilgiler edininceye dek yanında biraz daha kalmasını ve temkinli olmasını tavsiye etmiştir.⁴⁴³ Ancak Şahinşâh bu önemli uyarı dolu konuşmayı pek önemsemeyerek kendi bildiği gibi harekete geçerek kardeşi Mesud'un üzerine yürümeye karar vermiştir. Kendisine verilen yüklü hediye ve belli miktardaki parayı da alarak Konya'ya gitmek üzere yola koyulmuştur.⁴⁴⁴

Sultan Şahinşâh, Konya'ya doğru yol alırken bir taraftan da yöreyi gözlemlenmeleri için önden keşif kolları çıkarmıştır.⁴⁴⁵ Ancak bu keşif kolları, güçlü bir orduyla çoktan Konya'ya varmış bulunan Mesud ile karşılaşmışlardır. Bu sırada Şahinşâh'a karşı adamları güçlü konumda görünen kardeşi Mesud'un tarafına geçmişlerdir.⁴⁴⁶ Ardından geriye dönerek Sultan Şahinşâh'a, yaptıkları keşif sırasında kimseyi görmediklerini, yolların oldukça emniyetli ve açık olduğunu bildirmişlerdir. Şahinşâh, gelen bu haber üzerine rahatlamış ve onlardan bir daha hiç kuşulanmamıştır. Böylece kendini bekleyen tehlikeden habersiz ve tedbirsizce ilerlerken birdenbire kendini kardeşi ve rakibi olan Mesud'un karşısında bulmuştur. İki taraf arasında çok geçmeden çetin bir savaş başlamıştır.⁴⁴⁷

Sultan Şahinşâh'ın, yakın zamanda öldürtmüş olduğu Kayseri hâkimi Emîr Hasan Bey'in oğlu olan Emîr Gâzi⁴⁴⁸ ordu saflarından öne fırlatarak Sultan Şahinşâh'a mızrağıyla vurmuştur.⁴⁴⁹ Şahinşâh, hışımla dönerek Gâzi'nin elinden mızrağı çekip almış ve ona: "*Kadınların da artık bana karşı kullanmak üzere mızrak taşıdığından haberim yoktu*" diyerek onunla alây etmiştir.⁴⁵⁰ Sultan Şahinşâh, durumun kendi aleyhinde gelişmekte olduğunu gördüğünden dolayı hemen oradan uzaklaşmıştır. Sultan Şahinşâh'ın amacı Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos'un

⁴⁴² Tüylüce, *a.g.e.*, s. 115.

⁴⁴³ Anna Komnena, *Alexiad*, s. 498.

⁴⁴⁴ Anna Komnena, *Alexiad*, s. 498-499.

⁴⁴⁵ Kesik, *a.g.e.*, s. 33.

⁴⁴⁶ Anna Komnena, *Alexiad*, s. 499.

⁴⁴⁷ Koca, *a.g.e.*, s. 108.

⁴⁴⁸ Anna Komnena'da bu ad Gazes olarak geçmektedir. Bkz. Anna Komnena, *Alexiad*, s. 499.

⁴⁴⁹ Anna Komnena, *Alexiad*, s. 499-500.

⁴⁵⁰ Anna Komnena, *Alexiad*, s. 499-500.

yanına gitmek istemidir. Ancak O'nun yanında bulunan ve çoktan beri I. Mesud'un yandaşı olan Sultan Şahinşâh'ın yakın adamı Emîr Boğa, Sultan Şahinşâh'ı engellemiştir. Mesud'un dostu konumunda olan Emîr Boğa, Sultan Şahinşâh'ı İmparatorun yanına gitmesine engel olmuş, ardından hafif bir sapma ile Tyragion'a girmeye yönlendirmiştir. Emîr Boğa, Şahinşâh'a tuzâk kurmuş ve bir yandan da kuyusunu kazmıştır. Şahinşâh, bir çocuk gibi Emîr Boğa'nın sözüne inanmış ve Tyragion'a gitmiştir. Burada bulunan Rumlar, Sultan Şahinşâh ile İmparator arasında yapılan barış antlaşmasından haberdar olduklarından ötürü Türkiye Selçuklu Sultanını çok iyi karşılamışlardır.⁴⁵¹

Ancak Mesud ve beraberindeki askerî kuvvetler çok geçmeden kale önünde görünmüş ve surları tümüyle çevreleyip, kuşatma savaşını başlatmışlardır. Sultan Şahinşâh, surların üstünden eğilip, kendi soydaşlarına öfkeli tehditler savurmuştur. Onlara Bizans İmparatorluğu'na bağlı Rum birliklerinin gelip baskın vermek üzere olduğunu, eğer savaşmayı bırakmazlarsa başlarına daha büyük felaket geleceğini söylemiştir. Hisarda bulunan Rumlar ise, Türklere karşı cesaretle direnmişlerdir. Bu durum karşısında Emîr Boğa, Şahinşâh'a hisar halkını yiğitçe direnmek için daha da cesaretlendireceğini söyleyerek surlardan aşağıya inmiştir. Emîr Boğa, yaptığı konuşmanın tam tersine onları tehdit etmiştir. Ardından Dânişmendli Beyliği'nden dahi birçok askerî birliğin buraya doğru gelmek üzere yolda bulunduğunu, eğer Türklerin eliyle kurban edilmek istemiyorlarsa, teslim olmaları ve kapıları Türklere açmaları gerektiğini söylemiştir.⁴⁵² Onlar da bir yandan Mesud'a bağlı Türk birliklerinin kalabalığından dolayı dehşete düşmüşler bir diğer yandan da Emîr Boğa'nın öğütlerine akılları yattığı için, Mesud ve ona bağlı bulunan askerleri içeriye almışlardır. Bu askerler Sultan Şahinşâh'ı yakalayıp esir etmişlerdir. Ardından da el ve ayaklarını bağlayıp gözlerine mil çekerek kör etmişlerdir (1116).⁴⁵³

Hattâ Sultan Şahinşâh'ı, kör edebilecek ellerinde hazır bir araç-gereçleri de bulunmadığı için Bizans İmparatoru'nun Sultan Şahinşâh'a kendisine özel olarak hediye etmiş olduğu şamdanı kullanarak mil yapma işini gerçekleştirmişlerdir.⁴⁵⁴ Ardından Mesud, Sultan Şahinşâh'ı Konya'ya karısının yanına getirmiştir. Fakat

⁴⁵¹ Anna Komnena, *Alexiad*, s. 500.

⁴⁵² Kesik, *a.g.e.*, s. 33.

⁴⁵³ Ebül-Ferec, *Abu'l-Farac Tarihi*, C. II, s. 349-350.

⁴⁵⁴ Anna Komnena, *Alexiad*, s. 500.

Sultan Şahinşâh bu mil çekme esnasında tam kör edilememiş olduğundan dolayı belirli belirsiz bir ışık seçebiliyor ve biraz da olsa görebiliyordu. Mesud tarafından Konya'ya karısının yanına getirildiği zaman Şahinşâh gözlerinin tam olarak kör edilmediğini ve az da olsa görebildiğini gizlice karısına anlatmıştır.⁴⁵⁵ Karısı da bu durumu çok geçmeden Şahinşâh⁴⁵⁶'ın mürebbiyesine anlatmıştır.⁴⁵⁷ Böylece Şahinşâh'ın tam kör edilmediği haberi mürebbiyesi tarafından çevresindekilere anlatılmış ve bu durum bir şekilde Mesud'un kulağına kadar gitmiştir. Mesud bu duruma son derece kızmış ve Mesud'un önemli bir beyi olan Elegmon⁴⁵⁸'a kardeşi Şahinşâh'ın yakalanıp öldürülmesi emrini vermiştir. Emîr Elegmon bunun üzerine Şahinşâh'ı yakalayıp Şâmanî usulüne⁴⁵⁹ ve Selçuk âdetine göre kanı akıtılmaksızın kendi yayının kirişi (kemendi) ile boğarak öldürmüştür (1117).⁴⁶⁰ Muhtemelen 1096 yılında doğan Şahinşâh, babasının ölümünde Musul'da vekil olarak 11 yaşında bulunduğu göre öldüğünde 21 yaşında olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁶¹

Şahinşâh, Sultan olarak altı yıl Türkiye Selçuklu tahtında kalmıştır.⁴⁶² Genç ve tecrübesiz oluşu ile adamlarının ve özellikle de Emîr Boğa'nın ihâneti o'nun sonunu hazırlamıştır.⁴⁶³ Sultan Mesud, hapisten kurtulduğu sırada Malatya'da

⁴⁵⁵ Yücel-Sevim, *a.g.e.*, s. 89.

⁴⁵⁶ Anna Komnena, *Alexiad*, s. 500. Anna Komnena, bu durumu şöyle özetlemektedir; Sultan Şahinşâh, kör olmadığını gizlice dadısına anlatmış, dadısı da bu durumu bahtsızın (Sultan Şahinşâh'ın) karısına anlattığından duyulmuştur. Anna burada zikrettiği ifade ile Şahinşâh'ı oldukça âciz bir durumda göstermeye çalışması siyâsî bir mantâlıteden kaynaklanmaktadır. Çünkü devletler kendi politikâsınca diğer devletlerin hükümdarları alt seviyede görülmüştür. Bkz. Anna Komnena, *Alexiad*, s. 500.

⁴⁵⁷ Yaşar Yücel-Ali Sevim, *a.g.e.*, s. 90.

⁴⁵⁸ Anna, bu ismi eserinde Elegmen olarak vermektedir. Bkz. Anna Komnena, *Alexiad*, s. 500; Elegmon, Türkçe'de kelime anlamı ile "erilmek" ya da "erilmek" tâbirlerindeki tembellik ve üşünmek mânâlarına gelmektedir. Bkz. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 187.

⁴⁵⁹ Şâmânizm inancında devleti yöneten haneden üyelerinin kanı akıtılmazdı. Bkz. Sadettin Gömeç, "Şâmânizm ve Eski Türk Dinî", *Pamukkale Üniversitesi, Eğitim fakültesi Dergisi*, 1994, S. IV, s. 39-50.

⁴⁶⁰ Süryani Mihail, *Vekayinâme*, s. 195; Joseph de Deguignes, *Historie générale des Huns des Turcs, des Mogols et des autres Tartares occidentaux*, Paris 1756-58 (Çev. Hüseyin Cahit Yalçın) *Hunların, Türklerin, Moğolların ve Daha Sair Garboi Tatarların Tarih-i Umûmîsi*, C. IV, İstanbul 1924, s. 65. Anna Komnena, *Alexiad*, s. 500-501; Feda Şâmil Arık, "Türkiye Selçuklularında Siyaseten Katl (1075-1243)", *Belleten*, LXIII/236, s. 81; Turan, *a.g.e.*, s. 187; Kesik, *a.g.e.*, s. 34; Cahen, *ag.e.*, s. 22.

⁴⁶¹ Uyumaz, "Kaynaklara Göre Türkiye Selçuklu Sultanlarının Ölümleri ve Mezar Yerleri", *Prof. Dr. Ramazan Şeşen Armağanı*, s. 151.

⁴⁶² Yücel-Sevim, *a.g.e.*, s. 90.

⁴⁶³ Devlet erkânı ve iç çekişmelere vesile olan belli başlı durumlar ve iktidâr kavgaları işaret etmiş olduğumuz bir takım baskı unsurları bu tarz durumların oluşumuna oldukça müsait bir ortam oluşmasına vesile olmaktadır. Çünkü herkese ayrı ayrı hâkim olan gelecek kaygısı ve iktidâra bağlı meşrûiyet hırsı, anlaşmış görünen kimseleri kolayca hizipleşmeye, hattâ tek tek ayrışarak güçlenip bağımsız kalma arzuları beslemeye yöneliktir. Gruplar ve şahıslardan her biri en güçlü olmak için

bulunan diğer kardeşleri Arab ile Tuğrul Arslan'a dokunmamış⁴⁶⁴ ve Konya'ya giderek kardeşi Şahinşâh'ı devirdikten hemen sonra kendi saltanatını kurmuştur.⁴⁶⁵ Muhakkâk ki kardeşler arasındaki bu kıyasıya çekişme devlet mekânizmasında zaman zaman içerisinden çıkılması zor ve büyük sorunları doğurmuştur.⁴⁶⁶

2. SULTAN ŞAHİNŞÂH'IN ŞÂHSİYETİ

Türkiye Selçuklu Devleti için en önemli sultanlardan birisi de Şahinşâh'tır. 14 yaşında genç bir Sultanın devletin başına hükümdâr olarak geçip en zor dönemde devleti yıkımdan kurtaran birinin yaptığı icraatlara bakılınca Şahinşâh'ın önemi ortaya çıkmaktadır. Öyle ki yaşının çok genç olmasına rağmen Şahinşâh'ın bu yaşta bile devleti idâre etmesi onun dirayetini, zekâsını ve üzerindeki güzel hasletlere sahip olduğunu net bir şekilde göstermektedir. Türk tarihi içerisinde 6 yıl gibi kısa bir sürede yaptıklarına baktığımızda Şahinşâh'ın tâlihsiz oluşu, adamlarının ihâneti ve Emîr Monolog'un öğütlerini dinlemeyerek zamanında yeterli derecede önlemini alamadığı bir iktidâr mücâdelesini yüzünden hayatını kaybetmesi mâalesef ki onun Sultanlığı sürecinde gerçekleştirebileceği başarılı işlerini görmemize engel olmuştur.⁴⁶⁷

Şahinşâh, genç olmasına rağmen önündeki en büyük engelleri belirleyerek bunları bir sistem içerisinde hâlledebileceğini göstermiştir. Öncelik olarak Kayseri Emîri Hasan Bey'i ortadan kaldırarak, iktidârını sağlamlaştırmıştır. Hasan Bey'in

bütün mâddî ve mânevî olanakları kendi eline geçirmeye ve yok olmamak için karşısındakini yok etmek için elden gelen her şeyin yapılmasına olanak sağlamıştır. Bkz. Nejat Kaymaz, *Anadolu Selçuklularının İnhitâtında İdâre Mekânizmasının Rolü*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011, s. 24; Mehmet Suat Bal, "Türkiye Selçuklu Devletinde Kardeş Katli", *I. Uluslar arası Selçuklu Sempozyumu*, Kayseri 27-30 Eylül 2010, s. 63.

⁴⁶⁴ Kesik, *a.g.e.*, s. 34-35.

⁴⁶⁵ Ebül-Ferec, *Abu'l-Farac Tarihi*, C. II, s. 349-350.

⁴⁶⁶ Bu tarz durumları Kur'ân-ı Kerim, şu Âyetlerle özetlemektedir: Hani Hz. Allah, onları sana uykunda az gösteriyordu; eğer sana çok gösterseydi, gerçekten yıldınlığa kapılacaktınız ve iş konusunda gerçekten çekişmeye düşecektiniz. Ancak Allah esenlik (kurtuluş) başıladı. Çünkü O, elbette sinelerin özünde saklı duranı bilendir. Kur'ân-ı Kerim, *Enfâl Suresi*, 43. Ayet; Hz. Allah'a ve o'nun Resûlü'ne itâat edin ve çekişip birbirinize düşmeyin, zira sonra çözümlüp yıldınlıyorsunuz ve gücünüz gider. Sabredin, şüphesiz ki Hz. Allah, sabredenlerle beraberdir. Kur'ân-ı Kerim, *Enfâl Suresi*, 46. Ayet; Andolsun ki, Hz. Allah size verdiği sözünde sadık kaldı; siz O'nun izniyle onları kırıp-geçiriyordunuz. Öyle ki sevdiğiniz (zafër) size gösterdikten sonra, siz yıldınlık gösterdiniz, isyan ettiniz ve emîr hakkında çekiştiniz. Sizden kiminiz dünyayı, kiminiz âhîret'i istiyordu. Sonra (Allah) denemek için sizi ondan çevirdi. Ama yine de sizi başıladı. Hz. Allah mü'minlere karşı fâzil (ve ihsân) sahibi olandır. Kur'ân-ı Kerim, *Ali İmrân Suresi*, 152. Ayet.

⁴⁶⁷ Koca, *a.g.e.*, s. 107-108.

emrinde kalabalık bir Türkmen kitlesinin bulunuşu ve iktidâr boşluğu sırasında Türkmenlerin, Hasan Bey'e sığınması onun için bu durum öncelikli mesele hâline getirmiştir.⁴⁶⁸

Şahinşâh, soydaşlarıyla yakından ilgilenen ve Türkmenlerin büyük savaş yeteneklerinden yararlanarak, Bizans İmparatorluğu'nu zor durumlara düşürmeyi bilen bir strateji uzmanıdır. Türkmenleri, emrindeki bağlı beyler ve komutanlar aracılığı ile elinde tutan Şahinşâh, Türkiye Selçuklu Devleti'nin batısında ilerleme göstermiş, doğu uçlarından gelen kalabalık Türkmen kitlelerini batı uçlarına sevk ederek bu stratejisini başarıyla uygulamış ve Bizans'ı rahat bırakmamıştır. Şahinşâh, genç yaşına rağmen iyi bir savaşçı, aynı zamanda Türk askerî tâktiğini ordusuna başarıyla uygulatabilen zeki bir sultandır. Başarı kazanamadığı zamanlarda da uygun barış şartları oluşturarak, çoğu zaman kayıp vermeden ordusunu geri çekmesini bilmiştir. Öyle ki düşmanlarının geçeceği yerleri tahrip ederek, onların çok zor durumlarda kalmasını sağlamıştır. Şahinşâh, hızlı hareket ederek düşmanlarını yanıltmayı bilen ve neticeye ulaşabilen karizmatik vasıflara sahip bir liderdir. Ordusu yenilmek üzereyken bile yıldırma ve yıpratma gibi Türk şaşirtma taktiklerini güzelce uygulamayı bilmiştir. Bunun yanında kendisine yapılabilecek yakın bir saldırıda da telaşlanmayarak akıllıca bir hareketle hemen karşılık vermiştir.⁴⁶⁹

Şahinşâh, merhâmetli, iyi huylu ve yiğit bir devlet adamıdır. Kardeşlerini ortadan kaldırmaması ve onları sadece tutsâk etmekle yetinmesi, bunu açıkça göstermektedir. Hiç şüphe yoktur ki Şahinşâh, kardeşlerinin küçük yaşta oluşu ve bu nedenle kardeşlik duygularının daha ağır basmasından dolayı onlara dokunmamıştır.

Şahinşâh'ın en büyük hatası; kendisine dâima çok güvenmesi olmuştur. Bu nedenle de âni hareketlerde bulunarak kendi hayatı dâhil olmak üzere Türk ordusunun hayatını da tehlikeye sokmuştur. Tecrübeli ve yaşlı ordu komutanlarından Emîr Monolog'u dinlemeyerek, Bizans ordusuna saldırmış ve kardeşi Mesud ile girdiği iktidârını koruma mücâdelesinde Bizans İmparatoru I. Aleksios'un telkin ve temkinlerini de dikkate almayarak kötü sonuçlara maruz kalmıştır. Nitekim adamlarına da fazla güvenmesi onun sonunu getirmiştir.⁴⁷⁰ Bu durumu aslında daha

⁴⁶⁸ Koca, *a.g.e.*, s. 108.

⁴⁶⁹ Deguignes, *a.g.e.*, s. 58-59.

⁴⁷⁰ Kemalöglu, *a.g.m.*, s. 8.

önceden kendisine Konya’da eşlik eden Bizans İmparatoru I. Aleksios’un subayı ikâz ederek dikkatli olması gerektiğini kendisine bildirmiştir. Anna Komnena’da bu durumu şöyle anlatmaktadır: ”Türkiye Selçuklularının Sultanı Şahinşâh, bir gece kötü bir rüya gördü. Bu rüya ne aldâttıcı idi ne de türküsü hoştu. O, Homeros’un dediği gibi; “Nuleus oğlu Nestor’un kılığına girerek Zeus’un Barbarı kendisini perişan edecek bir dövüşmeye kıskırtmak üzere gönderdiği bir rüya idi; aslında tam tersine Barbarı gerçek konusunda kendisini uyarmaktaydı. O’na öyle göründü ki rüyasında gördüğü olay, yemek yerken bir fareler kalabalığı çevresini sarmıştı ve yemek yerken elinde bulunan ekmeği kapmaya çalışıyordu; onlara karşı iğrenerek kovmaya girişmişken birden bire bu fareler, aslana dönüşüvermişti ve onu yere sermişlerdi.” diye ifade etmiştir. Sultan Şahinşâh uykusunda gördüğü bu rüyasını yanında giden Bizans İmparatoru’nun subayına anlatmış ve bunun ne anlama geldiğini ona sormuştur. Subay da cevap olarak Sultan Şahinşâh’ın anlattığı bu rüyayı şu şekilde yorumlamıştır: “Fareler ve aslanlar senin birer düşmanlarındır. Çok dikkat etmen gerekmektedir.” diye Sultan Şahinşâh’a temkinli olmasını bildirmiştir. Fakat Sultan Şahinşâh her nedense buna bir türlü inanmak istememiştir. Nitekim yolculuğuna da herhâangi bir tedbir almadan aceleyle devam etmiştir.”⁴⁷¹

Bu aceleci ve tedbirsiz davranışı yüzünden hem tahtından hem de canından olmuştur. Belki de kendisine ifade edildiği gibi biraz daha dikkatlice hareket etseydi en azından bu kötü durumlar yaşanmamış olacaktı. Zira Şahinşâh’ın Bizans İmparatoru ve Bizans ordu komutanlarının kendisine verdiği telkinlere kulak asmamasındaki asıl neden onun gururlu oluşudur. Aksi takdirde Bizans’la sonuna kadar işbirliği yaparak gelişen siyasî atmosferi kendi lehine doğru döndürebilirdi. Gerçekten de onun tek başına bir şeyler yapmak istemesi kendisinde gördüğü bu haslet neticesindedir.

Türkiye Selçuklu Sultanı Şahinşâh kısa ama bir o kadar da cesaret dolu hayatı, genç ve tecrübesizliği ve tedbirsizce davranışı O’nun hayatına ve saltanatının son bulmasına neden olmuştur. J. Deguignes, Sultan Şahinşâh hakkında babası I. Kılıç Arslan gibi akıllı cesur ve hırslı olduğunu kaydetmektedir.⁴⁷² Nitekim gerçekten de memleketi için büyük işler yapacak olduğu erken yaştaki ölümü hem

⁴⁷¹ Anna Komnena, *Alexiad*, s. 499.

⁴⁷² Deguignes, *a.g.e.*, s. 59-60.

O'nun hem de Türkiye Selçuklu Devleti için büyük bir şanssızlık olmuştur. Oysaki siyasî süreçleri dikkatli bir şekilde takip edip gözlemleyerek hırslarına kapılmış olmasaydı, belki de hem Türkiye Selçuklu Devleti'ni hem de kendi payitahtını en iyi seviyeye taşıyabilirdi.⁴⁷³

3. SULTAN ŞAHİNŞÂH'IN OĞLU ŞEREFÜ'D-DİN İŞHÂK VE YAPI KİTÂBESİ

Sultan Şahinşâh'ın şahsına ait günümüze kadar gelmiş olan herhangi bir tarihi eser, sikke ya da kitâbe kaynaklarda zikredilmemiştir. O'nun hakkında edinebildiğimiz tek bulgu, oğluna ait olduğunu düşündüğümüz bir yapı kitâbesidir.

Bugüne kadar tarihi değeri anlaşılamamış ve dikkatleri çekmemiş nice önemli eserler olduğu şüphesizdir. Muhakkâk ki bunlardan sadece bir tanesi olma özelliği gösteren önemli bir eser de Türkiye Selçuklu Sultanı Şahinşâh'ın oğlu olan şehzâde Şerefü-d-Din İshâk شرف الدين اسحق'a ait bir yapı kitâbesidir. Önyüzü hafif traşlı olan bu kitabenin nereye ait olduğu tam olarak bilinmemiştir. Ancak biz bu kitâbenin bir mezar taşı olduğunu düşünmüyoruz. Belki bir türbeden veya daha başka bir yapıdan kalma bir kitâbe olduğu kanaatindeyiz.⁴⁷⁴

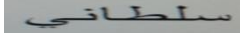
⁴⁷³ Sultanlık makamı yani saltanat mevkiî gerçekten de çok önem ârz eden bir müessesedir. Zira Sultan akıllı ve yürekli bir zât ise belli bir sürenin ardından tahta çıkma olayının ortaya çıkardığı tüm pürüz ve sorunları gidererek sulh ortamını sağlama ve dizginleri kendi eline alma imkânını elde edecektir. Sultan devlet erkânı üstünde güçlü bir otorite kurup duruma şahsen hâkim olmayı başardığı takdirde elbette herhangi bir sorun çıkmazsa, saltanatının sonuna kadar rahat bir bağımsızlık ve özgürlük içerisinde sürdürebilir. Ama eğer Sultan bu kâniliyeti gösteremez ve devlet erkânının tek tek ortaya çıkarak bildiği gibi hareket etme keyfi davranma eğilimlerine engel olmaz ise sonunda mutlak kez kendisi bir kukla durumuna düşecek kadar güç ve kişilik yetimine uğrar ya da savaşımın galibî ile sonunda doğrudan doğruya ve açıkça kendisi karşı karşıya kalır. Sultanın kendisi bizzatıhi yönetimi ele alırken paniklemez de tam tersine öngörülü, dirâyetli, dengeli, hakça bir yöntem uygulayıp ateşi düşürmeyi, öfke ve hırsları yatıştırmayı, dinginliği sağlamayı başarmış olursa yalnız yönetim mekânizmasını işleten insanları yola getirmenin ve buyruğunda hizâyâ sokmanın yolunu açmakla kalmaz, devlet üzerinde kendi egemenliğini kayıtsız şartsız bir şekilde kullanmanın çözümünü de elde etmiş olur. Nitekim Sultan, devlet erkânına karşı duruşu onlar arasındaki belli Şâhısları tutmak, bir zümreye yakınlık göstermek, diğerlerine açıkça farklı davranmak, yan gözle bakmak şeklinde olursa, bu defa da bittabi kendisi gruplaşma, ikilik ve ayrışmak için zemin hazırlamış olur. Bu gibi durumlarda ümerâ ve ricâl arasında yayılan içten içe güvensizlik havası Sultanın kendisine karşı yavaş yavaş ve gizli gizli oluşacak olan şikâyetlerden başlayarak ikili ve çoklu anlaşmalar yapmaya, hattâ ve hattâ komplolar kurma ve bunları uygulamaya kalkışmaya kadar varan vâhim gelişmelere yol açabilir. Bu da o'nun sonunun geldiğini habercisinden başka bir şey değildir. Bkz Kaymaz, *a.g.e.*, s. 25.

⁴⁷⁴ Arda Deniz, "Türkiye Selçuklu Sultanı Şahinşâh'ın Oğlu Şerefü'd-din İshâk ve Yapı Kitabesine Dair Yeni Bir Bakış", *Uluslar Arası Sosyal Araştırmalar Dergisi, The Journal The International Social Research*, Issn: 1307-9581, C. VIII, Sayı: 37, 2015, s. 75-82.

Bu kitabe Konya İzzet Koyunoğlu Müzesi'nde 216 numarada kayıtlıdır. 113x101 cm. ebadlarında ve 35 cm. kalınlığındadır. Taşın sağ üst köşesi kırılmış ve kitâbenin 1. satırındaki yazının bir kısmı da zâyi olmuştur. Nitekim bu eksiklik kolayca tamamlanabilmektedir. Kitâbedeki bilgilerden, bu kitâbenin zamanını kesin olarak ifade edemesek de tahminde bulunabiliyoruz. Bu kitâbeyi ve değerini açıklamaya başlamadan evvel onun İzzet Koyunoğlu Müzesi'ne nasıl getirildiği ve nasıl bulunduğu hakkında kısa bir açıklama yapmanın faydalı olacağı kanaatindeyiz.

İzzet Koyunoğlu Müzesi bulgu kayıtlarında bu kitâbenin Abdullah Kılıç adlı birisi tarafından getirildiği yazılıdır. O yıllarda Konya Selçuk Üniversitesi Tarih Bölümü, Öğretim Üyesi olarak görev yapan Prof. Dr. Mikail Bayram⁴⁷⁵, bir öğrencisiyle beraber kitâbeyi müzeye getiren Abdullah Kılıç'ı arayıp bulmuş ve kendisine bu kitâbeyi nasıl ve nerede bularak İzzet Koyunoğlu Müzesi'ne getirdiğini sormuştur. Abdullah Bey'de Mikâil Bayram Hoca ile öğrencisini kitâbeyi bulduğu Konya-Sille yolu üzerindeki Uğur siteleri mevkiindeki boş alana götürmüş inceleme yapma imkânını sağlamıştır. Burası bir ara eski Adliye binasının yeriymiş ve oraya inşaat ile hâfriyat atıklarının atıldığına şahid olan Abdullah Bey, tesâdüf eseri hâfriyat atıkları arasında üzeri yazılı taşı görmüş derhâl İzzet Koyunoğlu'na haber vermiştir. İzzet Koyunoğlu da vâkit kaybetmeden belediyeyi arayarak kendilerine bir araç tahsis etmelerini istemiş, ardından gelen iki belediye işçisiyle beraber yükledikleri kitâbeyi müzeye götürerek muhâfaza altına almışlardır.⁴⁷⁶

3.1. SULTAN ŞAHİNŞÂH'IN OĞLU ŞEREFÜ'D-DİN İŞHÂK'A AİT YAPI KİTÂBESİNİN METNİ VE İÇERİĞİ

Taşın ön yüzünde yazan:“Sultanî ifadesinden bu yapı kitâbesi olan taşın Sultan âilesine yani bir şehzâdeye ait olduğu anlaşılmaktadır. Diğer iki satırda da Şerefü'd-dîn İshâk b. Şahinşâh açık ve net bir şekilde zikredilmekle kime ait olduğu da ortaya konulmuştur. Şerefü'd-dîn İshâk hakkında

⁴⁷⁵ Bu önemli konuyu araştırmamız esnâsında her türlü kaynak temininde yardımcı olan ve bilgiye ulaşmamızı sağlayan hocamız Prof. Dr Mikail Bayram'a ve Konya İzzet Koyunoğlu Müzesi Müdürü ve çalışanlarına teşekkür ederim.

⁴⁷⁶ Mikail Bayram, “Anadolu Selçukluları Devri'ne Ait Bir Yapı Kitâbesi ve Düşündürdükleri”, *Antalya 5. Selçuklu Semineri; Bildiriler ve Seçkiler*, Antalya İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, Antalya 1998, s. 25.

kaynaklarda herhâangi bir bilgiye rastlanılamamıştır. Fakat babası Şahinşâh'a gelince; Türkiye Selçuklu hanedânı içinde Şahinşâh adlı iki Mengücekoğullarında da bir kişi bulunmaktadır.

Bunlardan birisi I. İzzeddin Mesud'un oğlu olup, babasının iktidârı zamanında Çankırı ve Ankara yörelerinin hâkimiydi. Kardeşi II. Kılıç Arslan (1155-1192) iktidâra gelince kayın pederi olan Dânişmend Oğlu Nure'd-Din Yağıbasan (1143-1164) ile ittifâk ederek kardeşine karşı taht mücâdelesine girişmiş, mağlup olup Bizans İmparatorluğu'na sığınmıştır. Bizans'ın desteği neticesinde tekrardan Anadolu'ya gelmek imkânını bulmuştur. İkinci defa yine II. Kılıç Arslan'a yenilmiş ve Bizans İmparatorluğu'na sığınarak Bizans ülkesinde ölmüştür.⁴⁷⁷ Bu kitâbede adı geçen Şerefü'd-dîn İshâk'ın konumuz olan bu Şahinşâh'ın oğlu olmadığı açıktır. Mengücekoğulları'nda da Şahinşâh adlı bir emîr vardır. Fakat bâhsî geçen bu Şahinşâh'ın Konya'da ikâmet etmesi ve burada bir yapı inşâsı olması imkân dâhilinde olmadığı gibi hem de kendisinin “*Sultanî*: سلطانى unvanını kullanmış olması da mümkün değildir.

Diğer Şahinşâh ise 1110-1116 yılları arasında Anadolu'da Türkiye Selçuklu Sultanı olarak devletin başkenti Konya'da iktidâr olan I. Kılıç Arslan'ın oğludur. Saltanatı döneminde Konya'yı kendisine karargâh edinmiştir. Kardeşi olan I. Mesud kayın pederi Dânişmendli Emîr Gâzi ile birlikte hareket ederek Şahinşâh'a karşı taht mücâdelesine girişmiştir. Kardeşi Mesud'a yenilen Şahinşâh, Türkiye Selçuklu tahtını bırakmak zorunda kalmıştır. İşte bu yapı kitâbesinde adı geçen Şerefü'd-dîn İshâk, Türkiye Selçuklu Devleti'nin Sultanı olan Şahinşâh'ın oğlu olduğu

⁴⁷⁷ 11. yüzyılın ortalarında Selçukluların, Anadolu'ya girişleri ve kısa zamanda Ege ve Marmara kıyılarına kadar ilerleyişleri Bizans'ı Türklerle çok daha yakın ve yoğun ilişkiler içine sokmuştu. Bu ilişkiler ister savaş olsun, ister barış halinde olsun aralıksız devam etti ve aynı yüzyılın ikinci yarısında İmparatorluk içindeki Türk unsuru dikkati çekecek kadar arttı. Bunların bir kısmı diğer yabancı milletlere mensup kişiler gibi özellikle askeri alanda görev yapmak üzere Bizans hizmetine girmeye başladılar. Bizans yönetimi bundan memnundu. Zira İmparatorluk yüzyıllardan beri yabancıları bünyesinde toplama politikasını sürdürmekteydi. İmparatorlar çoğu zaman bu yabancılara saray unvanları bahşederek, onları aristokrat sınıf içinde almayı, hattâ evlilik yoluyla hanedana bağlamayı, kendi menfaatleri açısından uygun buluyorlardı. Bu sebeple Türklerin de İmparatorluğa katılmalarından hoşnuttular. İşte bunların en güzel örneğini teşkil eden bir şahsiyet, İmparator I. Aleksios Komnenos (1081-1118) devrinde daha 9 yaşındayken esir alınıp, Komnenoslar sarayında eğitim görüp yetişmiş ve İmparator II. Ioannes Komnenos'un 1118'de tahta çıkışından itibaren, İmparator I. Manuel Komnenos döneminin ilk 7 yılını da içine alan 32 yıl boyunca Megas Domestikosluk yani Doğu ve Batı Bizans orduları başkumandanlığı görevini elinde tutmuş olan Ioannes Aksukhos (1088-1150) bir Selçuklu Türkü'dür. Bkz. Işın Demirkent, “Komnenos Hanedânının Büyük Başkumandanı: Türk Asıllı Ioannes Aksukhos”, Türk Tarih Kurumu Yayınları, *Belleten*, C. LX, Nisan, S. 227, Ankara 1996.

muhakkâktır. Çünkü Şahinşâh'ın Sultanlığı döneminde Konya'da ikâmet etmiştir. Bu mezâr taşından Şahinşâh'ın, Şerefü'd-dîn İshâk adında bir oğlu olduğu ve bu oğlunun da Konya'da medfûn bulunduğu veya Konya'da bir yapı inşâ ettirdiği anlaşılmaktadır.

Her ne kadar bu alanda çalışma yapmış olan Şehâbetin Tekindağ⁴⁷⁸ ve Remzi Duran⁴⁷⁹ kitâbede adı geçen Şerefü'd-dîn İshâk'ın I. Mesud'un oğlu olduğunu ileri sürmüşlerse de bu kabul edilemez. Çünkü I. Mesud'un oğlu Şerefü'd-dîn İshâk'ın hayatı, saltanat mücâdeleleri ve Bizans İmparatorluğu'nda mülteci olarak geçmiştir. Anadolu'da yapı inşa edecek bir imkân ve fırsat bulamamıştır.

Görüldüğü üzere; bu kitâbede tarih mevcut değildir. Bu Şerefü'd-dîn İshâk, eğer babasından sonra ölmüş ise bu kitâbeyi XII. âsır ortalarına tarihlemek gerekmektedir. Çünkü babası Şahinşâh 1116'da ölmüştür. Genel olarak, “*Türk Hâkimiyet Telâkkisi*“ gereğince Sultanlar öldürdükleri zaman, erkek çocukları da öldürülürdü. Eğer Şerefü'd-dîn İshâk, babası ile birlikte öldürülmüş ise bu takdirde kitâbeyi XII. âsır ilk çeyreğine tarihlemek doğru olur. Yaptığımız araştırmalarda XII. yüzyılın ilk yarısı içerisinde Türkiye Selçukluları devrine ait bir kitâbe mevcut değildir veya henüz rastlanılmamıştır. Bu sebeple bu kitâbe, Türkiye Selçuklular devrine ait; belki de bilinen en eski yapı kitâbesi özelliğini taşımaktadır.

Bu kitâbe bir hususu da akıllara getirmektedir. Muhtemelen Şerefü'd-dîn İshâk'ın babası Sultan Şahinşâh da burada medfûndur ve mezâr taşları ise şu anki eski Adliye binasının bulunduğu yerdedir. Eski Adliye sarayının temeli kazıldığı zaman buradaki birçok Selçuklu Sultanlarına ait mezâr taşları ve yapı kalıntılara rastlanılmışsa da tahrip edilmiştir. Üzerinde durduğumuz kitâbeden çıkardığımız bir başka netice daha vardır ki o da acaba Şerefü'd-dîn İshâk, kısa bir süre de olsa babasından sonra Sultan ilân edildi de bu durumdan rahatsızlık duyan amcası Mesud, Dânişmendlilerle bir olup onu babasıyla beraberinde ortadan mı kaldırmıştır? Ya da Sultan Şahinşâh'ın zamanında kendisinden sonra yerine veliâhd mı ilân edilmiştir?

⁴⁷⁸ Şehâbetin Tekindağ, “Şahin/Şehen Şâh'ın Oğlu Şerefü'd-dîn İshâk Hakkında Bir Kitâbe”, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 10-11, Ankara 1979,1980, s. 119-120.

⁴⁷⁹ Remzi Duran, *Selçuklu Devri Konya Yapı Kitâbeleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2001, s. 4, 67.

Netice itibâriyle tüm bu düşüncelerimizin hepsi birer olabilme ihtimâli üzerindedir. Fakat yukarıda da işâret edildiği gibi ne Selçuklular zamanındaki ana kaynaklarda ne de bu alandaki araştırma eserlerinde Sultan Şahinşâh'ın oğlu Şerefü'd-dîn İshâk adına rastlanılamamıştır. Fakat bu son ihtimâlin kuvvetli olduğu şüphesizdir. Sultan Şahinşâh'ın kendisini sultan ilân ettiği ve bu sultan unvanını taşa kazdırtmışlardır. Hiç şüphe yoktur ki, Sultan Şahinşâh kardeşi I. Mesud, karşısında giriştiği mücâdelede pek fazla tutunamamıştır. Bu takdirde burada tâvsifi sunulan kitâbeyi, Sultan Şahinşâh'ın öldürüldüğü tarih olan 1116/1117'den sonra gelen bir veya iki yıl sonrasındaki süreçte tarihlemek gerekir.⁴⁸⁰

⁴⁸⁰ Bayram, *a.g.m.*, s. 26.

SONUÇ

Hükümrân oldukları âsırlarda birçok başarılarla imza atmış olan Türkiye Selçuklu Devleti Sultanları Türk tarihi için âdeta bir dönüm noktası teşkil eden olayların gerçekleşmesini ve Türklere yeni ufuklar açılmasını sağladıkları gibi dünya tarihinde de önemli bir rol oynamışlardır. Kutalmışoğlu Süleymanşâh tarafından kurulan Türkiye Selçuklu Devleti, atalarından aldığı güçle Anadolu topraklarında kısa zamanda kök salmış ve bir çınar olarak üç âsır varlıklarını devam ettirmişlerdir.

Türkiye Selçuklu Devleti'nin ehemmiyet ârz eden sultanlarından birisi de Şahinşâh'tır Şahinşâh devri şüphesiz ki ehemmiyetinin yanında bütün siyâsî mekânizmanın genel bir meşrûiyet arama çabasının bir örneğidir. Ayrıca yaşanan olaylar sebebiyle o dönemde Anadolu, âdeta bir yangın yeri olmuştur. I. Kılıç Arslan'ın ölümü sonrası dört oğlunun saltanat mücâdelelerine giriştiği ve taht uğruna her şeyi göze aldıkları bir devirdir.

Sultan Şahinşâh'ın kardeşi Mesud ile olan mücâdelesinde Bizans İmparatorluğu ve Dânişmendliler'in emellerini gerçekleştirmek için yaptıkları çalışmalar o dönemi daha da öne çıkartmaktadır. Bizans'ın ve Dânişmendliler'in kendi emelleri uğruna Selçuklu Sultanlarını nasıl kullandıklarına tarihsel süreç şahid olmuştur. Sultan Şahinşâh, Bizans İmparatorluğu'nun, kardeşi Mesud da Dânişmendlilerin yardımlarını almışlardır. Şahinşâh, Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos ile birkaç kez bir araya gelerek geçici barış ortamını sağlamıştır.

I. Kılıç Arslan'ın ölümü sonrası Şahinşâh, Büyük Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar'ın yanından Anadolu'ya gelmiş ve Türkiye Selçuklu tahtına oturmuştur. Çok genç yaşta sultan olarak devletin başına geçer geçmez merkezî otoriteyi sağlamış ve halkının refah seviyesini arttırmak için gayret etmiştir. Selçuklu hâkimiyetine giren Anadolu'nun müreffeh bir konuma gelmesi için çalışmıştır. O, komşu beylik ve devletlerle olan münasebetlerini iyi bir konumda tutmak için çaba göstermiştir. Fakat zaman içerisinde ortaya çıkan şartlar sonrası sınırlarında bulunan komşu devletlerin, kardeşler arası çekişmelerde oynadıkları roller neticesinde saltanatını kaybetmiştir.

Şahinşâh, Bizans İmparatorluğu'na yönelik birçok kez sefer düzenleyerek devletinin coğrafi sınırlarını ve hâkimiyet alanını genişletmeye çalışmıştır. Ayrıca Türkiye Selçuklu Devleti'ni buhran döneminden kurtarmış ve yeniden derleyip toparlamıştır. Kısa süren saltanat devrine rağmen başarılı bir Sultan olduğu anlaşılmaktadır. Hiç şüphe yoktur ki Türkiye Selçuklu Devleti'nin 14. yüzyıla dek sürmesinde Şahinşâh'ın rolü büyüktür. O saltanatı devrinde deyim yerindeyse büyük bir devlet adamıdır. Çünkü Şahinşâh ordularının bizzat başında tüm seferlere katılmıştır.

Şahinşâh sayesinde kendinden sonra Türkiye Selçuklu tahtına oturacak olan kardeşi I. Mesud devlet teşkilâtlanmasının çoğunu Şahinşâh'tan hazır devralmıştır. Anakaynaklarda Şahinşâh'a dair hususlardan az bahsedilmesi nedeniyle bazı şeylerin izâhı da güç olmaktadır. Fakat ortada olan hâkikat bellidir ki Şahinşâh büyük bir önder olup yaptığı her şeyi devletin devamını sağlamak için yapmıştır.

Haklı bir paye ile Şahinşâh (Melikşâh), Türk tarihinin büyük hükümdârlarının arasındaki yerini almıştır. Şahinşâh dönemine ait mimari bir yapıya ulaşamamıştır. Maâlesef oğlu Şerefü'd-dîn İshâk'a ait bir yapı kitabesinden başka hiçbir kayıt, bilgi ve bulgu henüz bulunmamaktadır.

Son sözlerimi dönemlerinin önemli müelliflerinden olan el-Hüseynî ve el-Osmânî ez-Zencânî'nin eserlerinde geçen şu ifadelerle bitirmek istiyorum: *"...Ümmetlerinin koruyucuları, ülkelerinin hâmileleri olmakla her tarafta emniyeti sağlayan, iyilik ve ihsânlar yayan, yüce izzet sâhibleri, nesebleri ulu, makamları temiz fetih sahibleri, bâhtiyar Selçuk'un torunları; dîn ve dünyanın yardımcıları olan tüm Selçuklu Sultanlarını Allah-û Teâlâ iki cihânda azîz kılsın ve ruhlarını şâd eylesin..."*

BİBLİYOGRAFYA

- AGACANOV, Sergey Grigoreviç, *Selçuklular*, Ötüken Neşriyat Yayınları, İstanbul 2006.
- AHMED B. MAHMUD, *Selçuk-nâme*, (Çev. Erdoğan Merçil), Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2011.
- AHMED TEVHİD, *Meskûkât-ı Kâdîme-i İslâmiyye Kataloğu*, C. I-IV, İstanbul 1905.
- AKA, İsmail, “Kerimü’-d-din Mahmud Aksarayî”, *TDVİA*, C. II.
- AKSARAYÎ, KERİMÜDDİN MAHMUD, *Müsâmeretü’l-Ahbâr ve Müsâyeretü’l-Ahyar*, (Yay. Osman Turan), Ankara 1944; (Çev. Mürsel Öztürk), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000.
- ALTINAY, Ahmet Refik, *Anadolu’da Türk Aşiretleri (966-1200)*, Enderun Kitabevi Yayınları, İstanbul 1989.
- ALTUN, Ara, “Artuklular”, *TDVİA*, C.III, İstanbul.
- ALPTEKİN, Coşkun, “Türkiye Selçukluları”, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, C. VIII, İstanbul 1988.
- _____, “Türkiye Selçukluları”, *DGBİT*, C. VIII, İstanbul 1992.
- ANDREASYAN, Hrant D., “Türk Tarihi’ne Âid Ermeni Kaynakları”, *TD*, C. I, S. I-II, İstanbul 1949-50.
- ANNA KOMNENA, *Alexiad*, (Çev. Bilge Umar), İnkılâb Kitabevi Yayınları, İstanbul 1996.
- ANONİM SELÇUK-NÂME, *Tarih-i Âl-i Selçuk-Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi III*. (Çev. Feridun Nafiz Uzluk), Uzluk Yayınevi, Ankara 1952.
- ANONİM SELÇUK-NÂME (*Tarih-i Âl-i Selçuk*), (Çev. Halil İbrahim Gök-Fahrettin Coşguner), Atıf Yayınları, Ankara 2014.
- ARIK, Feda Şamil, “Türkiye Selçuklularında Siyaseten Katl (1075-1243)”, *Belleten*, LXIII/236.
- ARSLAN, Murat, *İstanbul’un Antik Çağ Tarihi*, Odin Yayıncılık, İstanbul 2010.

- ARTUK, İbrahim, *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Teşhirdeki İslâm Sikkeleri Kataloğu*, C. I, İstanbul 1971.
- ASLANAPA, Oktay, *Türk Sanatı II*, Devlet Kitapları, Millî Eğitim Yayınları, İstanbul 1973.
- ATAOĞLU, Remzi, *Hısn-ı Keyfâ Artuklu Devleti*, AÜSBE, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1985.
- AYNÎ, BEDRE'D-DİN, *Ikdû'l-Cuman fi Târih-i Ehli'z-Zaman* (Yay. Abdurrezzâk el-Tantavî el-Kermud-M.M. el-Emin), C. I-II, Kahire 1982.
- AYÖNÜ, Yusuf, *Türkiye Selçukluları-Bizans Münasebetleri, (1075-1116)*, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, İzmir 2001, *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*.
- _____, "İzmir'de Türk Hâkimiyetinin Başlaması", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, C. IX, S. 1, İzmir 2009.
- AZÎMÎ, *Azîmî Tarihi/Selçuklular Dönemiyle İlgili Bölümler 1038-1144*, (Çev. Ali Sevim), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2006.
- BABİNGER, Franz ve KÖPRÜLÜ, Mehmed Fuâd, *Anadolu'da İslâmiyet*, (Çev. Ragıp Hulusi, Çev. Mehmet Kanar), İnsan Yayınları, İstanbul 1995.
- BAHADİR, Gürhan, *Antakya Haçlı Prensiği (1098-1112)*, Pegem Akademi Yayınları, Ankara 2011.
- BAL, Mehmet Suat, "Türkiye Selçuklu Devletinde Kardeş Katli", *I. Uluslar arası Selçuklu Sempozyumu*, Kayseri 27-30 Eylül 2010.
- BALIK, İbrahim, *Ortaçağ Tarihi ve Medeniyeti*, Kocatepe Akademi Yayınları, Afyonkarahisar 2013.
- BAYKARA, Tuncer, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, Konya Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, II. Baskı, Konya 1998.
- BAYKAL, Bekir Sıtkı, *Tarihi Deyimler Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1974.

- BAYRAM, Mikail, “Anadolu Selçukluları Devri’ne Ait Bir Yapı Kitâbesi ve Düşündürdükleri”, *Antalya 5. Selçuklu Semineri; Bildiriler ve Seçkiler*, Antalya İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, Antalya 1998.
- _____, Dânişmend Oğulları'nın Dinî ve Millî Siyaseti, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 10, Güz 2001.
- _____, *Dânişmend Oğulları Devletinin Bilimsel Kültürel Mirâsı*, Göksu Matbaası, Konya 2009.
- _____, *Türkiye Selçukluları Üzerine Araştırmalar*, Kömen Yayınları, Konya 2005, II. Baskı.
- BAŞTAV, Şerif, “Bizans ve Haçlılar”, *Uluslararası Haçlı Seferleri Sempozyumu*, Türk Tarih kurumu Yayınları, Ankara 1999.
- BEDİRHAN, Yaşar, “Türkiye Selçukluları’nda Para Ve Devletin Para Politikası”, *Tarih Okulu Dergisi*, Eylül 2014, Yıl 7, S. 19.
- BEYHAKÎ, *Tarih-i Beyhakî*, (Yay. Ahmed Behmenyar) Tahran 1317.
- BEZER, Gülay Ögün, “Türkiye Selçukluları’nın Güneydoğu Siyaseti ve I. Haçlı Seferi’nin Bunun Üzerindeki Etkileri”, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, S. XII, İstanbul 2002.
- BOZKURT, Nebi, “Lâkap”, *TDVİA*, C. XXVII.
- BRENTANO. Funck, ”Les Croisades”, (Çev. İsmail Çolak), *Tarih ve Medeniyet Dergisi*, Nisan 1998, S. XLIX.
- CAHEN, Claude, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, (Çev. Erol Üyepazarcı), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, IV. Baskı, İstanbul 2012.
- _____, *Osmanlılar’dan Önce Anadolu’da Türkler*, (Çev. Yıldız Moran), E Yayınları, İstanbul 1994.
- _____, *La Syrie du Nord’al’époque des Croisades et la Principauté Franque’d Antioche*, Cambridge Üniversitesi, Tez, Paris 1940.
- _____, *Türklerin Anadolu’ya İlk Gelişi*, (Çev. Yaşar Yücel-Bahaeddin Yediyıldız), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1992.

- CANATAR, Mehmet, “Müverrih Cenâbî Mustafa Efendi ve Cenâbî Tarihi”, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1993, *Basılmamış Doktora Tezi*.
- CARNOTENSİS, Fulcherius, *Kutsal Toprakları Kurtarmak-Kudüs Seferi*, (Çev. İlcan Bihter Barlas), IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2009.
- DÂNİŞMENDNÂME, (Yay. Haz. Necati Demir), Niksar Belediyesi Yayınları, Tokat 1999.
- DEMİR, Mustafa, “Dânişmendli Emâreti’nin Kurucuları”, *Sakarya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi Yayınları*, C. X, S. I, Sakarya 2008.
- _____, *Türkiye Selçukluları ve Beylikler Devrinde Sivas Şehri*, Sakarya 2005.
- DEMİRKENT, Işın, “Haçlı Seferleri Kaynaklarının Büyük Külliyyatı”, *Belleten*, S. CCX.
- _____, “Haçlı Seferlerinin Mahiyeti ve Başlaması”, *Haçlı Seferleri ve XI. Âsırdan Günümüze Haçlı Ruhu Semineri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1998.
- _____, *Haçlı Seferleri Tarihi*, Dünya Kitapları Tarih Yayınları, İstanbul 2004.
- _____, “Komnenos Hanedanının Büyük Başkumandanı: Türk Asıllı Ioannes Aksukhos”, Türk Tarih Kurumu Yayınları, *Belleten*, C. LX, Nisan, S. CCXXVII, Ankara 1996.
- _____, *Urfa Haçlı Kontluğu (1098-1118)*, C. I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013.
- _____, *Urfa Haçlı Kontluğu (1118-1146)*, C. II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1994.
- _____, *Türkiye Selçuklu Hükümdârı Sultan I. Kılıç Arslan*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013.
- _____, “1101 Yılı Haçlı Seferleri”, *Fikret İşıltan’a 80. Doğum Yılı Armağanı*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1995.
- DENİZ, Arda, “Türkiye Selçuklu Sultanı Şahinşâh’ın Oğlu Şerefü’ d-dîn İshâk’a Ait Yapı Kitâbesi’ne Dâir Yeni Bir Bakış”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar*

Dergisi, The Journal of International Social Research, Issn: 1307-9581, S. 37, 2015.

DURAN, Remzi, *Selçuklu Devri Konya Yapı Kitâbeleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2001.

EBÜL-FEREC, *Abu'l-Farac Tarihi, I-II*, (Çev. Ömer Rıza Doğrul), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999.

ERDEM, İlhan “XIII. Asrın İlk Yarısında Anadolu'nun Doğusunda Yaşanan Hâkimiyet Mücadeleleri”, *Ankara Üniversitesi, www.ankarauniversitesi.edu.tr*

ERSAN, Mehmet, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2007.

_____, “Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu-Antakya Haçlı Prinkepsliği Siyasî İlişkilerine Bir Bakış”, *Işın Demirkent Anısına*, Dünya Yayıncılık, İstanbul 2008.

GORDLEVSKİ, Aleksandroviç, Vlademir, *Anadolu Selçuklu Devleti*, (Çev. Azer Yaran), Onur Yayınları, Ankara 1988.

GÖMEÇ, Sadettin, “Şâmânizm ve Eski Türk Dinî”, *Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1994, S. IV.

GUİGNES, Joseph de, *Historie générale des Huns des Turcs, des Mogols et des autres Tartares occidentaux*, Paris 1756-58 (Çev. Hüseyin Cahit Yalçın) *Hunların, Türklerin, Moğolların ve Daha Sair Tatarların Tarih-i Umûmîsi*, Tanin Matbaası, C. IV, İstanbul 1924.

GÜMÜŞ, Ercan, “İbnü'l-Ezrak ve Eseri: Meyyâfârikîn ve Âmîd Tarihi” Üzerine Türkiye'de Yapılan Çalışmalar Işığında Bir Değerlendirme“, *Uluslararası Silvan Sempozyumu*, 25-27 Nisan 2008.

GÜNALTAY, Mehmed Şemseddin, *İslâm Tarihinin Kaynakları/Tarih ve Müverrihler*, (Yay. Yüksel Kanar), Kitabevi Yayınları, İstanbul 1991.

GREGORY, Timothy E., *Bizans Tarihi*, (Çev. Esra Ermert) Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008.

- HAMDULLAH MÜSTEVFÎ KAZVINÎ, *Tarih-i Güzîde*, (Yay. A. Hüseyin Nevaî), Tahran 1339.
- HONİGMANN, Ernest, *Bizans Devleti'nin Doğu Sınırı*, (Çev. Fikret Işıltan), Türk Tarih Kurumu Yayınları, İstanbul 1970.
- HUNKAN, Ömer Soner, "Selçuklular Tarihi Kaynakları", *Ortaçağ Tarihi Kaynakları*, (Ed. Altan Çetin), Kriter Yayınları, İstanbul 2008.
- İBNÜ'L ADÎM, *Zûbdetü'l-Haleb Min Tarihi Haleb'de Selçuklular*, (Çev. Ali Sevim), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014.
- İBN BİBÎ, *El-Evâmirü'l-Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-Alâ'iyye/Selçuknâme*, (Çev. Mürsel Öztürk), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014.
- İBNÜ'L CEVZÎ, *El-Muntâzam fi Tarihi'l-Ûmem'de Selçuklular H.430-485/M. 1038-1092*, (Çev. Ali Sevim), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014.
- İBNÜ'L-ESİR, *El-Kâmil fi't-Tarih*, (Çev. Abdülkerim Özaydın), C. X, Bahar Yayınları, İstanbul 1987.
- İBNÜ'L-EZRÂK, *Tarih-û Meyyâfârikîn ve Âmid* (Artuklular Kısmı), (Çev. Ahmed Savran), Erzurum 1992.
- İBNÜ'L-FURÂT, *Tarihû'd-Düvel ve'l-Mülük*, C. I, (Yay. J.S.C, Riley-U.M.C. Lyons), Cambridge 1971.
- İBN HAMDUN, *Tevârihü's-Sinîn*, Topkapı Kütüphanesi, (III. Ahmed), Yay. 2981.
- İBNÜ'L-KALÂNİSÎ, *Zeyl-û Tarih-i Dimaşk*, (Yay. H. F. Amedroz), Beyrud 1908.
- İLGÜREL, Mücteba, "Çaka Bey", *İA*, C. VIII.
- KADI AHMED EN-NİKİDÎ, *el-Veledü'ş-Şefîk*, Süleymaniye Fatih Kütüphanesi, Numara: 4518.
- KAFESOĞLU, İbrahim, *Türk Millî Kültürü*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2007.
- _____, *Selçuklu Tarihi*, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları, İstanbul 1972.
- KAYMAZ, Nejat, *Anadolu Selçuklularının İntihâtında İdâre Mekânizmasının Rolü*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011.

KAYSERİ ANSİKLOPEDİSİ, “Kayseri Emîri Hasan Bey”, C. II, (Haz. Mehmet Çayırdağ), *Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları*, Kayseri 2009.

KEMALOĞLU, Muhammet, “Türkiye Selçuklu Devleti’nin III. Hükümdârı Şahin Şâh Dönemi ve Şahinşâh’ın Şâhsiyeti”, *Çukurova Üniversitesi, Türkoloji Araştırmaları Merkezi Yayınları*, Adana 2011.

KESİK, Muharrem, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi, Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2003.

_____, Cenâbî Mustafa Efendi’nin, “el-Âylemü’z-zâhîr fî Âhbârî’l-evâil ve’l evâhîr”, Adli Eserinin Anadolu Selçukluları İle İlgili Kısımının Tenkidli Metin Neşri, (Haz. Muharrem Kesik), *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul 1994.

_____, “Cenâbî’ye Göre Dânişmendliler”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S. 4, İstanbul 2001.

_____, “Melik Arab”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, İstanbul 2003, S. XXXVIII.

_____, “Sultan Melikşâh (Şahinşâh) ve Sultan I. Mesud Dönemleri”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, C. VI, Ankara 2002.

_____, “Sultan I. Kılıç Arslan’dan Sonra Türkiye Selçuklu Tahtına Kim Oturdu”? *XVI. Türk Tarih Kongresi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 9-13 Eylül 2002.

_____, “Türkiye Selçukluları İle Dânişmendliler Arasındaki İlişkiler”, *Türkler*, C. VI, Ankara 2002.

KESTELLİ, Râif Necdet, *Resimli Türkçe Kâmûs*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2004.

KIRPIK, Güray, “Haçlı Seferleri Tarihi’nin Kaynakları”, *Turkish Studies*, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 4/3 Spring 2009.

KİNNAMOS, IOANNES, *Historia*, (*Ioannes Kinnamos’un Historiası 1118-1176*), (Çev. Işın Demirkent), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2001.

- KOCA, Salim, “Sir Derya (Ceyhun) Boylarından Anadolu’ya: Oğuzlar (Türkmenler)”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, C. IV, Ankara 2002.
- _____, *Türkiye Selçuklular Tarihi Malazgirt’ten Miryokefelon’a (1071-1176)*, C. II, Karam Yayınları, Çorum 2003.
- _____, “Türkiye Selçuklu Devleti’nin Özellikleri”, *TDA*, S. LXXI, İstanbul 1991.
- KOÇAK, İnci, “İbn Hamdûn”, *DİA*, C. XIX.
- KONUŞ, Fazlı, *Selçuklular Bibliyografyası*, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya 2006.
- KÖPRÜLÜ, Mehmed Fuâd, “Anadolu Selçuklu Tarihi’nin Yerli Kaynakları”, *Belleten*, C. VII, S. XXVII, Ankara 1943.
- _____, “Artuklular”, *İA*, C. I.
- _____, *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri*, Akçağ Yayınları, Ankara 2004.
- KÖPRÜLÜ, Mehmed Fuâd-W. Barthold, *İslâm Medeniyeti Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, III. Baskı Ankara 1973.
- KÖYMEN, Mehmet Altay, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, İkinci İmparatorluk Devri*, C. II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1954.
- _____, “Türkiye Selçukluları Tarihi’ne Dâir Bir Kaynak:el-Veledü’ş-Şefik”, Türk Tarih Kurumu, *Belgeler*, C. XV, S. 29, Ankara 1993.
- KURAT Akdes Nimet, *Çaka Bey İzmir ve Civarındaki Adaların İlk Türk Beyi*, Türk Kültürü Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Ankara 1966.
- KURPALİDİS, G. M., *Büyük Selçuklu Devleti’nin İdâri, Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, Ötüken Neşriyat Yayınları, İstanbul 2007.
- LEWIS, Bernard, *İslâm Tarihi Kültür ve Medeniyeti*, İstanbul 1999.
- MORAVCSİK, Gyula, *Türk Tarihinin Bizans Kaynakları*, (Çev. Hüseyin Namık Orkun), Ankara 1938.
- MERÇİL, Erdoğan, *Selçuklular’da Hükümdârlık Alâmetleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2007.

- _____, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, VIII. Baskı, İstanbul 2013.
- _____, “İslâm’dan Sonra Türklerde Kadın” *Kadın Ansiklopedisi*, Tercüman Yayınları.
- METİN, Tülay, *Selçuklular Döneminde Malatya*, Malatya Kitaplığı Yayınları, Malatya 2012.
- MÜNECCİMBAŞI, AHMED, B. LÜTFULLAH, *Camiû’-d-Düvel, Selçuklular Tarihi, I, Horasan, Irak, Kirman ve Suriye Selçukluları; II, Anadolu Selçukluları ve Beylikler*, (Çev. Ali Öngül), Akademi Kitabevi Yayınları, İzmir 2001.
- MİKHAEL ATTALEİATES, *Tarih*, (Çev. Bilge Umar), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2008.
- MİKHAİL PSELLOS’UN KHRONOGRAPYASI, (Çev. Işın Demirkent), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1992.
- NIKETAS KHONIATES HİSTORİASI, (Çev. Fikret Işıltan), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995.
- NİZÂMÜ’L-MÜLK, *Siyaset-nâme*, (Çev. Mehmet Altay Köymen), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999.
- NUVEYRİ, *Nihâyetü’l-Ereb fi Fünûni’l-Edeb*, (Yay. Sâ’id A’şur) Kahire 1985.
- ORKUN, Hüseyin Nâmık, *Eski Türk Yazıtları*, Türk Dil Kurumu Yayınları, İstanbul 1986.
- OSTROGORSKY, Georg, *Bizans Devleti Tarihi*, (Çev. Fikret Işıltan), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011.
- ÖNGÜL, Ali, *Ortaçağ Tarihi Bibliyografyası*, (Lisansüstü Ders Notları) Kırklareli 2014.
- _____, “Mengücekler”, *Türkler Yeni Türkiye Yayınları*, C. VI, Ankara 2002.
- _____, *Urfa Tarihi, İslâm Fethinden, Osmanlı Hâkimiyetine Kadar*, Emek Matbaası Yayınları, Manisa 2004.

- _____, *Selçuklular Tarihi II*, Emek Yayınları, İzmir 2007.
- ÖZAYDIN, Abdülkerim, “Büyük Selçuklu Emîri Kür Boğa”, *TD*, S. XXXVI.
- _____, “Dânişmendliler”, *İA*, C. VIII.
- _____, “Dânişmend Gâzi”, *İA*, C. VIII, İstanbul 1993.
- _____, *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi (H. 498-511/M. 1105-1118)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1990.
- _____, “Büyük Selçuklularda Unvan ve Lâkaplar”, *Işın Demirkent Anısına*, Dünya Yayıncılık, İstanbul 2008.
- _____, “İbnü'l Kalânisi”, *İslâm Ansiklopedisi*, C. XXI.
- PAİNE, Mike, *Haçlı Seferleri*, (Çev. Cumhur Atay), Kalkedon Yayınları, İstanbul 2011.
- PİYADEOĞLU, Cihan, *Büyük Selçuklular Döneminde Horasan 1040-1157*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, İstanbul 2008.
- _____, “Büyük Selçuklu Devleti Emîri Atabeg Çavlı Sakâvû”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, İstanbul 2003, S. XXXVIII.
- POLAT, Muhammed Said, *Selçuklu Göçerlerinin Dünyası Karacuk'tan Aziz George Kolu'na*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2004.
- POOLLE, Stanley Lane, *Düvel-i İslâmiye*, (Çev. Halil Edhem Eldem), Millî Matbaa Maarif Vekâleti Yayınları, Ankara 1927.
- RAMSAY, W. M., *Historical Geography of Asia Minor*, (Çev. Mihri Pektaş), *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, Milli Eğitim Basımevi Yayınları, İstanbul 1961.
- RAŞİD AL-DİN FAZLALLÂH, *Cami'al-Tavârih*, C. II, 5. Cüz, *Selçuklular Tarihi*, (Yay. Ahmed Ateş) Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1960.
- RAVENDÎ, *Râhatü's-Südur ve Âyetü's-Sürur*, (Çev. Ahmed Ateş), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999.

- REŞİDÜ’D-DİN FAZLULLAH, *Cami’ü’-d-Tevârih*, (Çev. Erkan Göksu, Hasan Hüseyin Güneş), Selenge Yayınları, İstanbul 2010.
- RUNCİMAN, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi: Birinci Haçlı Seferi ve Kudüs Krallığı’nın Kuruluşu*, C. I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989.
- SAFİ, Omid, “Oğuz Boyu ve 1040 Yılına Kadar ki Yükselişi”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, C. IV, Ankara 2002.
- SARRE, Friedrich, *Konya Köşkü*, (Çev. Şahabeddin Uzluk), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989.
- SEVİM, Ali, *Anadolu’nun Fethi (Selçuklular Dönemi)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000.
- _____, “Artukoğlu Sökmen’in Siyasî Faâliyetleri”, *Belleten*, S. XXVI/103, Ankara 1962.
- _____, *Genel Çizgileriyle Selçuklu-Ermeni İlişkileri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2002.
- _____, Haleb Selçuklu Melikliği, Fahrü’l-Mülûk Rıdvân Devri, (Nisan 1095-Aralık 1113), *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, S. II, Ankara 1971.
- _____, *Suriye ve Filistin Selçukluları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000.
- _____, “Tuğtekin”, *İA*, C. XII, S. II.
- SEVİN, Veli, *Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası I*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013.
- SİBT İBNÜ’L-CEVZÎ, *Mirâtü’z-Zaman Fi Tarihi Ayân*, C. III/2. Haydarabad 1952.
- _____, *Mir’âtü’z-Zaman Fi Tarihi Ayân*, (Çev. Yay. Haz ve Notlar Ali Sevim), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1968.
- SİRMA, İhsan Süreyya, *Abbâsiler Dönemi*, Beyan Yayınları, İstanbul 1995.
- SİMBAT, *Vek’âyinâme*, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, Numara: 68.
- SOLMAZ, Sefer, “Dânişmendliler”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, C. VI, Ankara 2002.

- SÜMER, Faruk, *Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu'da Türk Devletleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1998.
- _____, *Oğuzlar-Türkmenler, Tarihleri-Boy Teşkilâtı Destanları*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, V. Baskı, İstanbul 1999.
- _____, "I. Mesud", *Türk Diyânet Vakfı Yayınları*, C. XXIX.
- SÜMER, Faruk-SEVİM, Ali, *İslâm Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1971.
- SÜRYANI MIKHÂİL, *Vekâyi-Nâme* (Yayınlanmamış Çev. Hrant D. Andreevyan), C. I-II, Türk Tarih Kurumu Yayınları Kütüphanesi.
- ŞAHİN, Haşim, *Orta Zamanın Türkleri*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2011.
- ŞAHİN, Mustafa, "Habibü's-Siyer'e Göre Türkiye Selçukluları", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, S. LIV, Ankara 2014.
- ŞEKER, Mehmet, *Fetihlerle Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşması*, Ankara 1999.
- ŞEŞEN, Ramazan, *Müslüman Tarih-Coğrafya Yazarları ve Eserleri*, İslâm Tarih, Sanat ve Kültürünü Araştırma Vakfı Yayınları, İstanbul 1998.
- TÂRİHÛ'L FARİKÎ, *ed-Devletû'l-Mervâniyye* kısmı (Yay. Bedevî Abdüllatif Avad), Kahire 1959.
- TEKİNDAĞ, Şehâbetin, "Şahin/Şehen Şâh'ın Oğlu Şerefü'd-dîn İshâk Hakkında Bir Kitâbe", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, S. X-XI, Ankara 1979,1980.
- TOGAN, Zeki Velidî, *Umumî Türk Tarihine Giriş*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1981.
- TURAN, Osman, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, Ötüken Neşriyat Yayınları, İstanbul 1980.
- _____, *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi*, Ötüken Yayınları, XIV. Baskı, İstanbul 2011.
- _____, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikâlar, Metin Tercüme ve Araştırmalar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014.

- _____, “Ortaçağ’da Türkiye Kıbrıs Münâsebetleri (Kıbrıs Tarihi Üzerine Çalışmalar)”, *Bellekten*, S. XXVII/110, Ankara 1964.
- _____, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2010.
- _____, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Ötüken Yayınları, X. Baskı, İstanbul 2010.
- _____, “I. Süleymanşâh”, *İA*, C. XI.
- _____, “I. Kılıç Arslan”, *İA*, C. VI.
- TURAN, Refik, “Selçuklular Döneminde Kastamonu”, *Türk Tarihi’nde ve Kültüründe Kastamonu Sempozyumu, (19-21 Ekim 1988)*, 1989.
- TÜLÜCE, Âdem, *Bizans Tarih Yazımında Öteki Selçuklu Kimliği*, Selenge Yayınları, İstanbul 2011.
- TÜYSÜZ, Cem, “Türkmenler”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, C. IV, Ankara 2002.
- TYRENSİS, Willermus, *Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum, (Denizaşırı Bölgelere Yapılan Seferlerin Tarihi Adlı Eserin XVI, XVII ve XVIII. Kitaplara Ait Trk. Çev. Ergin Ayan)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1994.
- UMAR, Bilge, *Türkiye’deki Tarihsel Adlar*, İnkılâp Kitabevi Yayınları, İstanbul 1993.
- UMUNÇ, Himmet, “Anna Komnena’nın Eseri Alexiad Üzerine Bir Değerlendirme”, *Bellekten*, C. LXIV, S. CCXXXIX, Nisan 2000.
- URFALI MATEOS, *Urfalı Mateos Vek’âyinâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor’un Zeyli (1136-1162)*, (Çev. Hrant D. Andriasyan; Notlar: Edouard Dulaurer-Mükrimin Halil Yinanç), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1987.
- USTA, Aydın, “Artukoğlu Belek Gâzi’nin Siyasî Faâliyetleri”, *Prof. Dr. Ramazan Şeşen Armağanı*, İstanbul 2005.
- UYUMAZ, Emine, “Kaynaklara Göre Türkiye Selçuklu Sultanlarının Ölümleri ve Mezar Yerleri”, *Prof. Dr. Ramazan Şeşen Armağanı*, İstanbul 2005.

- _____, “Türkiye Selçuklu Devleti’nde Atabeglik Müessesesi”, *Prof. Dr. Işın Demirkent Anısına*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2008.
- _____, “Türkiye Selçuklu Sultanları, Melikleri Ve Meliklerin Evlilikleri”, *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Merkezi I. Uluslar Arası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi Bildirileri II*, Konya 2001.
- _____, “XI. Yüzyıl’ın Sonlarından XIV. Yüzyıl’ın Başlarına Kadar Anadolu’da Bilinen Hastalıklar Ve Uygulanan Tedâvi Yöntemlerine Dâir”, *Erdoğan Merçil’e 75. Doğum Yılı Armağanı*, Bilge Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2014.
- UYSAL, Mehmet, “Afyon Sultandağı Sahip Ata Kervansarayı”, *Türk-İslâm Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, Konya 2006.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hâkî, *Osmanlı Tarihi*, C. I-II. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1961.
- _____, *Osmanlı Devlet Teşkilâtına Medhâl*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1970.
- _____, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988.
- ÜÇOK, Bahriye, *İslâm Tarihi: Emeviler-Abbâsîler*, Milli Eğitim Basımevi-Devlet Kitapları Yayınları, Ankara 1979.
- VARDAN VARDABET, *Türk Fütûhâtı Tarihi 889-1269*, (Çev. Hrant D. Andriasyan), Tarih Semineri Dergisi, S. I-II, İstanbul 1937.
- YAZICI-ZÂDE ALÎ, *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, (Haz. Sevim Yılmaz Önder), Bilge Oğuz Yayınları, İstanbul 2009.
- YAZILITAŞ, Nihat, *Fâtımî Devleti Tarihi*, Kriter Yayınları, İstanbul 2010.
- YİNANÇ, Mükrimin Halil, “Belek”, *İA*, C. II.
- _____, “Dânişmendîler”, *İA*, C. III.
- _____, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, C. I, Ankara 2013.

YÜCEL Yaşar-SEVİM Ali, *Türkiye Tarihi I*, Sabah Gazetesi Yayınları, Ankara 1990.

ZONARAS, IOANNES *Khronik (Tarihlerin Özeti)*, (Çev. Bilge Umar), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2008.

EKLER

EK - 1 KRONOLOJİ

1075:

I. Rüknu'd-din SüleymanŞâh ve kardeşi Mansur'un Konya ve Gevele Kalesi'ni alıp batıya doğru ilerlemesi ve Türkiye Selçukluları Devleti'ni kurması.

1078:

I. Rüknu'd-din SüleymanŞâh ve kardeşinin Bizans'taki taht mücâdelelerinden yararlanarak, Emîr Boğaz'ın Anadolu sahillerinde etkili bir siyasî güç hâline gelmeleri ve destekledikleri Nikephoros Botaneiates'in Bizans tahtına çıkması.

1080:

I. Rüknu'd-din SüleymanŞâh tarafından İznik'in fethi.

1081:

Anadolu Selçukluları'nın ilk siyasî antlaşması olan Drakon Çayı ile Bizans İmparatoru Aleksios Komnenos (1081-1118)'un I. Rüknu'd-din SüleymanŞâh'a hediye adı altında yıllık haraç vermesi, buna karşılık SüleymanŞâh'ın da Drakon Çayı'nı, Bizans ile sınır kabul etmesi.

1082:

I. Rüknu'd-din SüleymanŞâh'ın, Doğu'ya dönüp Çukurova'ya sefere girişmesi ve Tarsus'u fethi.

1083:

Kilikya bölgesinin fethi (Adana, Anazarbos, Misis). Suriye'den Kadı ve Hâtip getirterek bu havalide idarî ve dinî teşkilât kurması.

1084:

Antakya'nın zaptı sırasında Karategin adında bir Türk beyinin Karadeniz sahilindeki Sinop'u alması.

1085:

Antakyalıların dâveti üzerine I. Rüknu'd-din SüleymanŞâh ordusu ile gizlice hareket edip bu şehri fethetmesi, Danişmendli Gümüştekin Ahmed Gâzi'nin Malatya'yı kuşatması, Çankırı ve Kastamonu fatihi Karatekin'in Sinop'u, Buldacı'nın Elbistan ve yukarı Ceyhan bölgesini alması.

1086:

I. Rüknu'd-din SüleymanŞâh'ın, Haleb'i kuşatması üzerine MelikŞâh (1072-1092)'ın kardeşi Tutuş ve Artuk ile savaşarak 5 Haziran'da şehit olması ve Haleb kapısında defnedilmesi. Melikşâh'ında Emîr Porsukî, Bozan ve Ayaz ile birlikte İsfahân'dan Haleb'e doğru gelmesi.

1087:

I. Rüknu'd-din Süleymanşâh'ın ölümünden sonra, rivâyete göre; Ebu'l-Kasım'ın kendisini Sultan ilan etmesi ve kardeşi Ebu'l-Gâzi'yi de Kapadokya emîrlğine getirmesi. Bizanslılarla, Selçuklular arasında antlaşma yapılması.

1088:

İzmir bölgesinde devlet kuran Çaka Bey'in donanması ile Bizans'a karşı başarılı seferler düzenlemesi, Bizanslıları bozguna uğratan Peçeneklerin Lüleburgaz'a kadar ilerlemeleri üzerine Bizans İmparatorluğu'nun müşterek taaruz için Çaka Bey ile ittifak yapması.

1089:

Peçenekler üzerine yürüyen I. Aleksios Komnenos'un, Silistre'de mağlup olarak İstanbul'a kaçması.

1090:

Çaka Bey'in, Bizansla olan münasebetleri

1091:

Bizanslıların Kumanlar ile birlikte 29 Nisan'da Peçenekler'i Meriç üzerinde mağlup ve imhâ etmesi, Çaka Bey'in Bizanslılara karşı Adalar denizinde savaşa devam etmesi.

1092:

I. Kılıç Arslan'ın, İznik tahtını ele geçirmesi. MelikŞâh'ın ölümü üzerine I. Kılıç Arslan'ın, Bizanslıları Marmara kıyılarından atması MelikŞâh'ın, İznik üzerine ve Selçuklulara karşı göndermiş olduğu Bozan'ın, onun ölümü sebebiyle Anadolu'dan ayrılması.

1093:

I. Kılıç Arslan'ın, Çaka Bey'in denizlerdeki gücünden yararlanarak Marmara sahillerine yerleşmeye çalışan Bizans kuvvetlerini bu bölgeden çıkartması. Çaka Bey'in, Abydos'u kuşatması.

1095:

I. Kılıç Arslan'ın devletini kuvvetlendirdikten ve Bizans İmparatorluğu ile antlaşma yaparak emniyetini sağladıktan sonra Doğu Anadolu'da fetihlere başlaması ve Gabriell'in elinde bulunan Malatya'yı kuşatması.

1096:

Türk fetihlerine karşı Haçlı seferlerinin hazırlanması ve Haçlıların İznik üzerine hareketi, I. Kılıç Arslan'ın kardeşinin Haçlıları imhâsı. Çaka Bey'in güçlenmesini tehlikeli bulan, Kılıç Arslan'ın kayınpederini bir ziyafet esnasında öldürtmesi ve Bizans ile ittifâk yapması.

1097:

Haçlı ordusu komutanlarının İstanbul'da Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos'a bağlı kalacaklarına dair ânt içmesi. Bizans ve Haçlı ordularının İznik'i kuşatması ve bu sırada Malatya'yı kuşatan I. Kılıç Arslan'ın, İznik'e yetişmesine rağmen İznik'in düşmesi ve Bizanslıların eline geçmesi. Sultanın, Eskişehir'de Haçlılarla yaptığı savaşı kaybetmesi. Büyük kayıplar vermelerine rağmen Haçlıların Antakya önlerine gelmesi.

1098:

Dânişmendli İsmail'in Trabzon dukası Gabras'ı mağlup ve katledip, Bayburt'u Rumlardan alması.

1099:

Kudüs'ün, Haçlılar tarafından ele geçirilmesi.

1100:

Dânişmend Ahmed Gâzi'nin, Malatya civarında Haçlılar'a karşı büyük bir zafer kazanması ve esir aldığı Haçlı komutanlarını Niksar'da zindana atması.

1101:

Sultan ile Dânişmend Gâzi'nin, Haçlılara karşı ittifak yapması ve Niksar'da zindanda bulunan Haçlı esirlerini kurtarmak için gelen Haçlı ordusunu önce Merzifon'da daha sonra da Konya Ereğlisi'nde yenilgiye uğratması.

1103:

Elbistan Ermenilerinin, I. Kılıç Arslan'ı Maraş'a dâvet etmesi ve Haçlılardan zulüm gören Maraş halkına yardıma giderek Maraş'ı ele geçirmesi.

1105:

I. Kılıç Arslan'ın, Anadolu'da Türk birliğini sağlamak üzere harekete geçmesi ve ilk iş olarak Dânişmend Gâzi'nin ölümünden yararlanarak Malatya'yı ele geçirmesi. Dilmaçoğulları ve İnaloğulları'nın Sultana itaatlerini bildirirken Saltuklular ve AhlatŞâhlar/Sökmenliler'in Büyük Selçuklulara tâbi olarak kalmaları.

1106:

I. Kılıç Arslan'ın Urfa'yı kuşatması. Ardından da Meyyâfârîkîn ve Haleb'i ele geçirmesi.

1107:

Sultan I. Kılıç Arslan'ın, Musul'da bulunan eşi Ayşe Hatun ve oğlu Tuğrul Arslan'ın, Emîr Bozmuş tarafından Malatya'ya getirilmesi ve burada Sultan ilân edilmesi. Böylece biri Konya'da diğeri de Malatya'da olmak üzere Anadolu Selçuklularının iki merkezinin olması. Şahinşâh'ın Musul'da vekil kalması ve babası I. Kılıç Arslan'ın, Atabeg Çavlı Sakâvû ile savaşması ve 13 Haziran'da ölümü.

1108:

Türklerin Toroslar'ı aşp Ermenileri bozguna uğratması. Artuklu İlgâzi'nin tarih sahnesinde görülmeye başlaması.

1109:

I. Kılıç Arslan'ın hânımı, Ayşe Hatun ve Malatya'da küçük oğlu Tuğrul Arslan adına idâreyi ele alması. Uluabat civarında Türkleri doğrayan ve çocukları kaynar kazanlara atan Bizanslılara karşı 24.000 kişilik ordudan oluşan birliğiyle Hasan (Asan) Bey'in intikam seferleri.

1110:

Büyük Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar'ın yanında esir bulunan Şahinşâh'ın bir rivâyete göre; Sultanın kendisi tarafından Anadolu'ya gönderilmesi. Bir diğer rivayete göre ise de; Şahinşâh, İran'dan kaçarak Anadolu'ya gelmesi ve Konya'da Selçuklu tahtına oturması.

1113:

Sultan Şahinşâh'ın, Anadolu'nun içlerine kadar ilerleyen Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos'a karşı mücâdele etmesi. Ancak muhtemelen kayınpederi Dânişmendli Emîr Gâzi'nin desteğini alan kardeşi Mesud'un üzerine hareket ettiği sırada adamlarının ihaneti sonucu kaçmak zorunda kalışı.

1116:

Sultan Şahinşâh'ın, kardeşine karşı yardım etmek için I. Aleksios'un yanına giderken I. Mesud'un adamları tarafından gözüne mil çekilmesi ve Konya'da bulunan karısının yanına gönderilmesi.

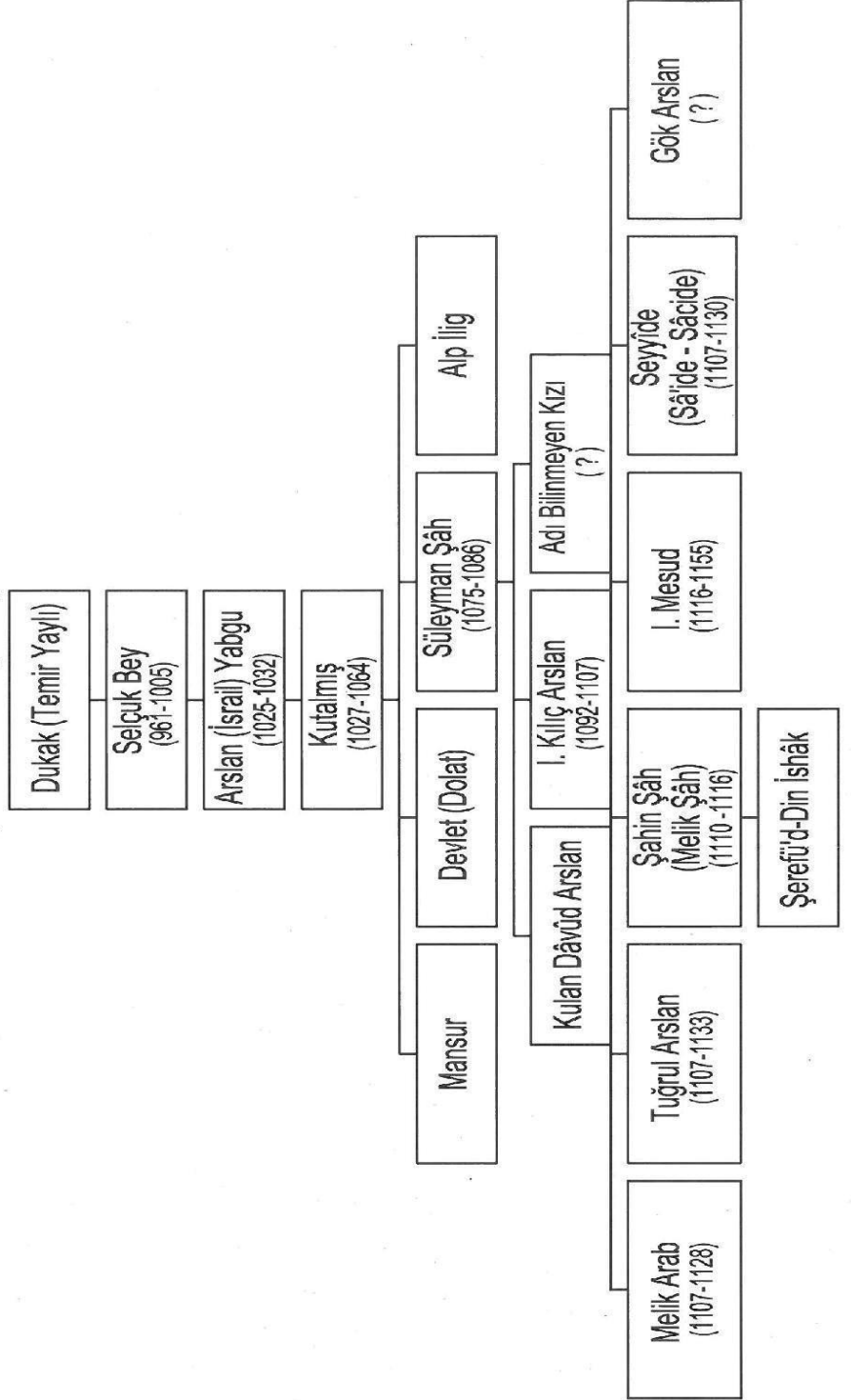
1117:

Malatya Sultanı Tuğrul Arslan'ın, Ceyhan bölgesini Franklardan kurtarması. I. İzze'd-Din Mesud (1116-1155)'un, kardeşi Sultan Şahinşâh'ı, emîrlere yakalatıp O'nu kendisine ait yayının kirişi ile boğdurarak öldürtmesi ve yerine tahta çıkararak Sultan oluşu.

EK - 2 SOYAĞACI

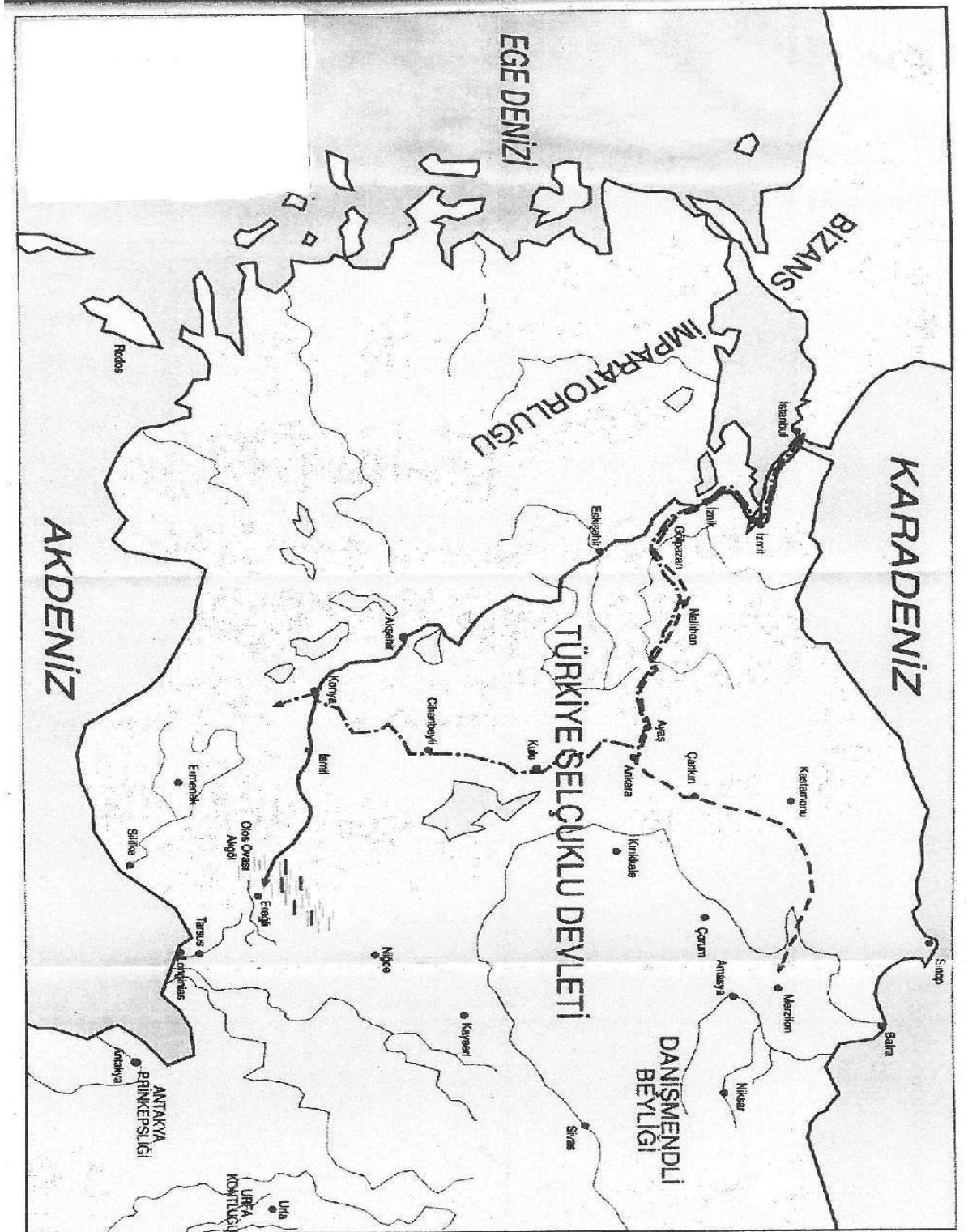
TÜRKİYE SELÇUKLU SULTANI ŞAHİNŞÂH'IN SOYAĞACI

TÜRKİYE SELÇUKLU SULTANI ŞAHİN ŞÂH'IN SOYAĞACI

EK - 3 HARİTALAR

HARİTA3.1.⁴⁸¹

⁴⁸¹ 1100-1116 yılları Türkiye Selçuklu Devleti'nin sınırlarını gösteren siyasî harita.

EK - 4 RESİMLER

RESİM 4.1.⁴⁸²

(+) **KONYA KOYUNOĞLU ŞEHİR MÜZESİ ...246/822... ESER ENVANTERİ**

1) ENVANTER No: 216 246/822

2) KAZI NO: _____

3) ESERİN ADI VE CİNSİ: Mermir Mezar Taşı

4) BULUNDUĞU YER: _____

5) ÇAĞI: Selçuklu Dönemi 11. S. 13. YÜZYIL

6) ÖLÇÜSÜ: Yükseklik 110 cm, En: 102 cm, Kalınlık 22 cm

7) MÜZEYE GELDİĞİ GÜN: _____

8) MÜZEYE GELİŞ ŞEKLİ: A.R. İzzet Koyunoğlu Bağışı

9) MÜZEDEKİ YERİ: Müze girişin sağ tarafındaki bakan X FOTO NO: _____

10) YAVINLANDIĞI YER: _____

11) ESERİN TANIMI: Çiğk mermerden yapılmıştır. Üstü kavisi uzunlamasına dikdörtgen formundadır. İki yatay silmenin sınırlandığı üç parça üzerinde yer vardır. En üst parçadaki yazıya bir kemer nişi ile almazı gerekirken üst kısmı kırılmıştır. Üstten aşağıya doğru bunlar okunmaktadır) - - - - - Sultan 2) Şeraffeddin İshak bin Şehinşahi. Üst kısmı kırık gövde üzerinde yazı yazılmış ve kırıklar.

13
ENVANTERİ YAPAN
M. ŞERAFİ DOĞAN
ARŞİV

⁴⁸² Şahinşâh'ın oğlu Şerefü'd-Din İshâk'a ait Yapı Kitâbesinin bulunduğu müzedeki Kayıt Bulgu Defterindeki Kitâbe hakkındaki içerik yazısı.

RESİM 4.2.⁴⁸³

⁴⁸³ Şahinşâh'ın oğlu Şerefü'd-Din İshâk'a ait Yapı Kitâbesinin Görüntüleri: *Fotoğraftı-1*.

RESİM 4.3.⁴⁸⁴

⁴⁸⁴ Şahinşâh'ın oğlu Şerefü'd-Din İshâk'a ait Yapı Kitâbesinin Görüntüleri: *Fotoğrafi-2*

RESİM 4.4.⁴⁸⁵

⁴⁸⁵ Şahinşâh'ın oğlu Şerefü'd-Din İshâk'a ait Yapı Kitâbesinin Görüntüleri: *Fotoğraftı-3*

RESİM 4.5.⁴⁸⁶

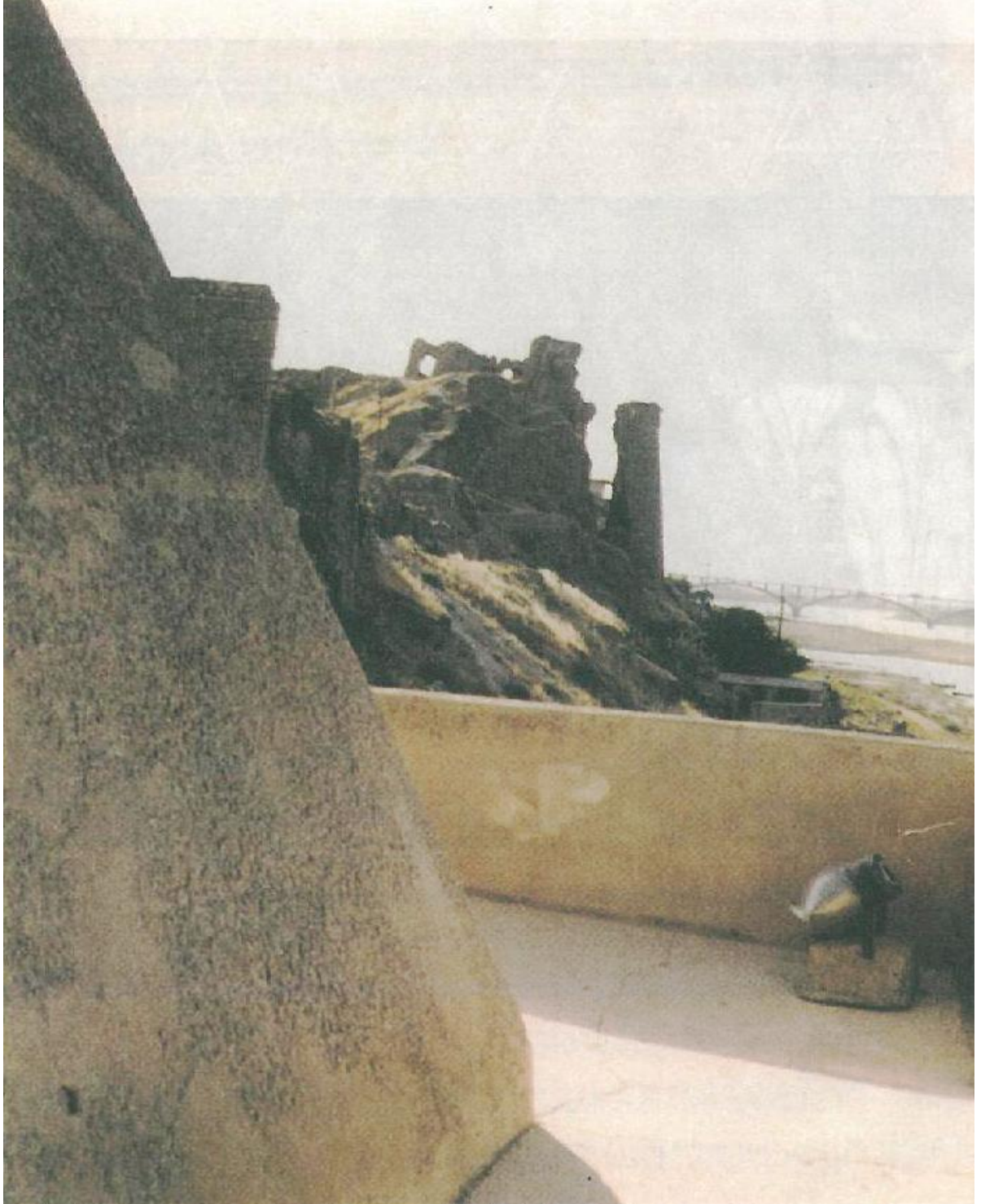
⁴⁸⁶ Türkiye Selçuklu Sultanlarına ait bir mezârlık iken burası bir dönem Eski Adliye Sarayı olarak kullanılmış ve 2013'te ise yıkım ve hâfriyat çalışması yapılırken buranın Selçuklu Sultanlarına ait mezârlık olduğu anlaşılmış ve kazı çalışmalarına ara verilerek muhâfaza altına alınmıştır. Sultan Şahinşâh, öldürüldükten sonra kaynakların verdiği bilgiler doğrultusunda buradaki âile (soy) mezarlığına defnedilmiştir. *Fotoğraf-1.*

RESİM 4.6.⁴⁸⁷

⁴⁸⁷ Türkiye Selçuklu Sultanlarının Konya'daki mezârlığı, *Fotoğraf-2*.

RESİM 4.7.⁴⁸⁸

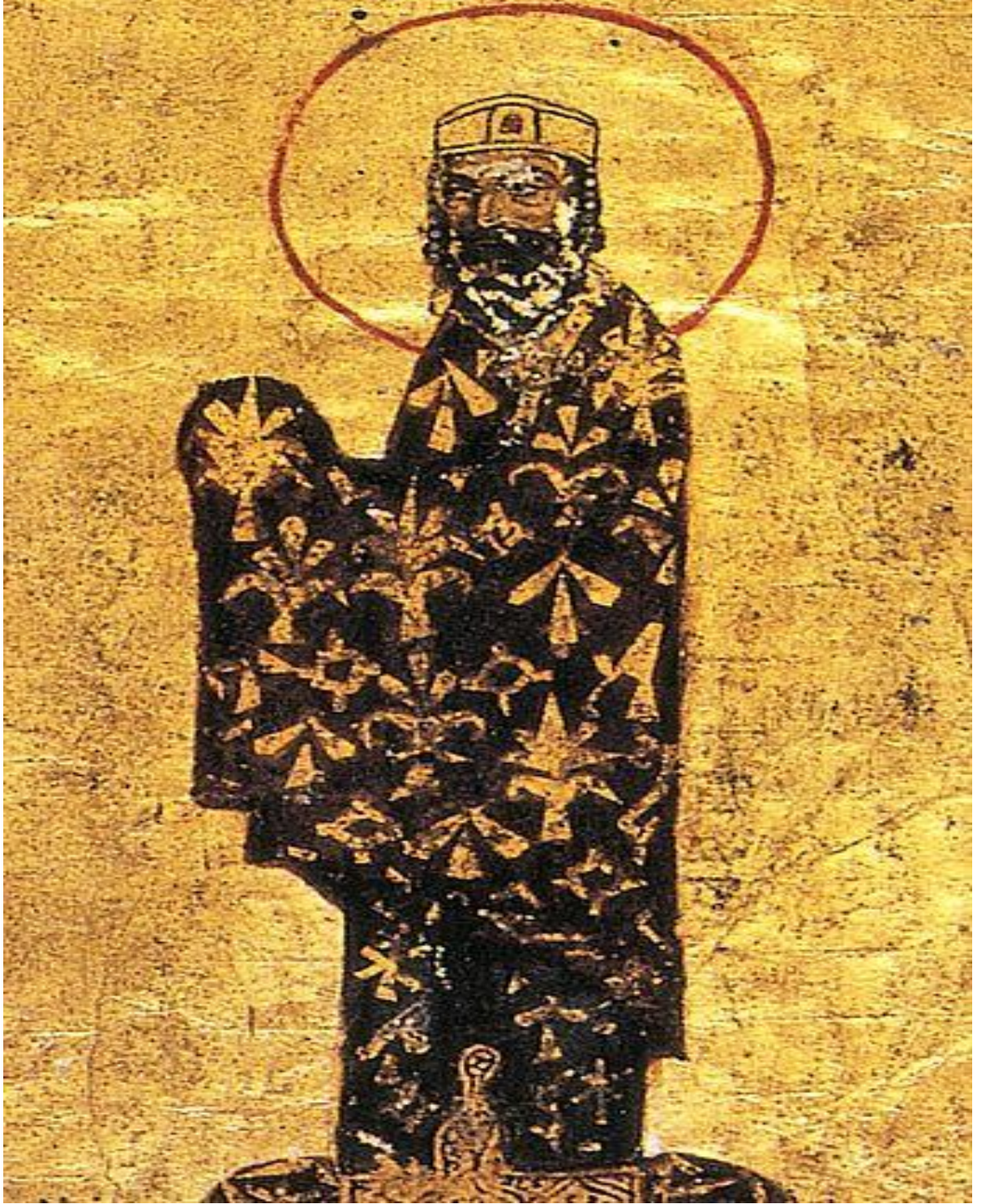
⁴⁸⁸ Sultan Şahinşâh'ın, babası I. Kılıç Arslan tarafından 1107 yılında yerine vekil olarak bıraktığı Musul kalesinden günümüzden bir görünüş. Bkz. Demirkent, *I. Kılıç Arslan*, s. 104.

RESİM 4.8.⁴⁸⁹

⁴⁸⁹ 1078-1081 arasına tarihlenen, I. Aleksios Komnenos dönemine ait sikke. Alındığı yer: <http://www.cngcoins.com/Coin.aspx?CoinID=201861>

RESİM 4.9.⁴⁹⁰

⁴⁹⁰ Vatikan Kütüphanesi'nde bulunan XI. yüzyıla ait Yunanca bir elyazmasında, I. Aleksios Komnenos'un tasviri. Alındığı yer: <http://upload.wikimedia.org>